

ศึกษาคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา
A STUDY OF THE VALUE OF PHRA YOD KHUN PHON
IN PHAYAO PROVINCE

พระนิรันดร์ สุจิตโต (ยาสมุทร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

A Study of the Value of Phra Yod Khun Phon
in Phayao Province

Phra Niran Sucitto (Yasamut)

A Thesis Submitted in Partical Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

C.E. 2017

ศึกษาคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา

พระนิรันดร์ สุกิจโต (ยาสมุทร์)

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาคณะค่าของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบูรณ วฑฒิกโร,ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบูรณ วฑฒิกโร,ดร.)

กรรมการ

(พระครูวรวรรณวิฑูรย์, ดร.)

กรรมการ

(พระราชปรียัติ, ดร.)

กรรมการ

(ผศ. ดร.วิโรจน์ อินทนนท์)

กรรมการ

(ผศ. ดร.ประยงค์ จันทรแดง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูวรวรรณวิฑูรย์, ดร.

ประธานกรรมการ

พระราชปรียัติ, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระนิรันดร สุจิตโต (ยาสมุทร์))

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา

ผู้วิจัย : พระนิรันดร ยาสมุทร

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูวรารณวิฑูรย์, ดร. พธ.บ. (รัฐศาสตร์)

M.A. (Buddhist Study) Ph.D (Buddhist Study)

: พระราชปรียัติ ดร.

ป.ธ.๙ , กศ.ม. (บริหารการศึกษา)

พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันที่สำเร็จการศึกษา :

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อศึกษาคติความเชื่อและความเป็นมาการสร้างพระเครื่อง ๒) เพื่อศึกษาอิทธิพลของพระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยา และ๓) เพื่อศึกษาคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา มีวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยเน้นเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านพระยอดขุนพลเมืองพะเยา จำนวน ๖ ท่านการวิจัยผลการศึกษาวิจัย ดังนี้

ผลการศึกษา พบว่า การสร้างพระเครื่องมีเหตุมาจากความศรัทธาของชาวพุทธที่ต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ หลักฐานทางโบราณคดีมีการค้นพบพระพุทธรูปในประเทศไทยสมัยอมราวดี (ศิลปะอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๗-๙) เมื่อมีการคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาแล้ว การสร้างพระเครื่องต่างๆ ก็เริ่มมีการถูกสร้างตามมา พระเครื่อง เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กที่สามารถพกพาติดตัวได้ โดยการผ่านการทำพิธีปลุกเสกอักขระเลขยันต์คาถาต่างๆ โดยมีคติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระเครื่อง ประกอบด้วย สร้างขึ้นเป็นที่ระลึกในการสักการะสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา สร้างขึ้นเพื่อสืบอายุพระศาสนา สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย และสร้างขึ้นในฐานะรูปเคารพบูชาหรือเป็นภาพเล่าเรื่อง

พระยอดขุนพลเมืองพะเยา เชื่อกันว่ามีอิทธิพลในฐานะเครื่องรางของขลัง เพราะเป็นพระเครื่องที่สามารถห้อยคอหรือพกติดตัวได้ ส่งผลให้มีพุทธคุณด้านเสริมบารมี มหาอำนาจ คงกระพัน และความอุดมสมบูรณ์ ในฐานะเป็นวัตถุมงคล โดยมีปัจจัยเชื่อมโยงคือ ความเป็นพุทธศิลป์ อายุการสร้างห้าร้อยกว่าปี ขนาดไม่ใหญ่เกินไปสามารถใช้แขวนคอได้สะดวก มีการปลุกเสกพร้อมพระ

Thesis Title : A Study of the Value of Phra Yod Khun Phon
in Phayao Province

Researcher : PhraNiran Sujitto (Yasamut)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakhru Worawanvitoon, Dr.
M.A. (Buddhist Studies), M.Phil. (Buddhist Studies)
Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phraratpariyat, Dr.
Pali IX, M.Ed. (Educational Administration)
Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : 15 November 2017

Abstract

The study aimed to (1) study beliefs, its history of the creation, to (2) explore its influence, and to (3) investigate its values with qualitative method focusing on the interview. In the study 6 experts of Phayao Phrakruangyodkhunphon were informants.

The study revealed the following findings:

With regard to beliefs and history, after the construction of the Buddha image, various types of small Buddha image were successively made. Buddha images used as amulet are small Buddha statutes that are consecrated via the holy ceremony with various kinds of mantras and magic on which belief in the creation of small Buddha statutes as amulet is based with the purpose of creation as a memorial to respect Buddhist significant sites, to prolong Buddhism, to dedicate merits the deceased, and to make it as an image of reverence or an image of story.

The small Buddha image as amulets is made due to the faith of Buddhists who need spiritual refuge. Archaeological evidence revealed the discovery of Buddha in the Amaravati period (Indian Arts During the 7th-9th century). When the Buddha image was created, subsequently, small Buddha images as amulets were made. The Buddha image as an amulet is a small Buddha image that can be carried. Through the ceremony to chant down the character of various spells, the belief in the creation of amulets is formed as a memorial to worship the land of Buddhism to prolong the age of religion, to dedicate merits to the deceased, and as an image or an image of storytelling.

The Phayao Phrakruangyodkhunphon is believed to have influence as an amulet because one can carry and it can support the possessor with the Buddha's grace in supporting one with great power, invulnerability and fertility, as the object of worship associating with Buddhist art for more than 500 years of creation. Phrakruangyodkhunphon is not too big for carrying and Phrakruangyodkhunphon Buddha images were consecrated at the same time with Phachaotonluang Buddha image. Phrakruangyodkhunphon was made of clay, bronze and lead with the power the Buddha's grace, and lastly as the Buddhists' spiritual refuge, it is powerful, invulnerable, and supporting the possessors.

Phrakruangyodkhunphon has its value with a feeling of mental refuge with a sense of awareness of the occupants. It is regarded as the reminder for wholesome deeds whereas aspect of the Buddhist art indicates the Buddha image in subduing Mara (Evil) posture and meditation attitude in upside down bell shape with delicately beautiful art along with the economic value with price amount 15,000-60,000 Baht in Phayao and Lanna region.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ จากคณาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย พระครูวรธรรมวิฑูรย์, ดร., พระราชปริยัติ, ดร. ในฐานะที่เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ได้เมตตาชี้แนะให้คำปรึกษาแนะนำ แนวคิดและตรวจทานแก้ไขข้อบกพร่องกระทั่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยและถูกต้องตามระเบียบของมหาวิทยาลัยครบถูกต้องอย่างสมบูรณ์

ขอเจริญพรขอบคุณ คณะญาติโยมที่ให้การอุปถัมภ์ และสนับสนุนในการศึกษาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยขอน้อมรำลึกถึงพระคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บิดามารดา พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ทุกท่าน และผู้ที่มีคุณูปการต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานแห่งการศึกษาไว้มากมายให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาด้วยความเคารพอย่างสูงยิ่ง พร้อมทั้งขอขอบคุณ คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ที่ได้ให้โอกาสและให้กำลังใจมาเป็นอย่างดี และขอขอบคุณ เจริญพรมายังคณาจารย์ทุกท่านที่ได้เมตตาประสิทธิ์ประสาทให้ความรู้ แนะนำช่วยเหลือจนจบการศึกษาชั้นมหาบัณฑิต ขอขอบคุณนิสิตกัลยาณมิตรร่วมรุ่นผู้ที่เป็นมิตรที่ดีมีน้ำใจคอยช่วยเหลือชี้แนะในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ตลอดจนขอขอบคุณถึงท่านผู้ที่ได้ให้ความช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์นี้

คุณค่าและประโยชน์ใดๆ อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้วิจัยขอน้อมบูชาเป็นกตเวทิตาคุณแก่ครูบาอาจารย์ บิดามารดา ญาติสนิท มิตรสหายที่เป็นกำลังใจสนับสนุนในทุกๆ เรื่องรวมทั้งบูรพาจารย์และผู้มีพระคุณทุกท่านที่ได้ร่วมกันสรรค์สร้างงานวิจัยเล่มนี้ให้แก่ผู้วิจัยจนประสบผลสำเร็จลุล่วงด้วยดี

พระนิรันดร์ สุจิตโต (ยาสมุทร์)

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตงานวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ กรอบแนวคิดงานวิจัย	๙
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ	๙
บทที่ ๒ ความเป็นมาของการสร้างพระเครื่อง	๑๐
๒.๑ ความเป็นมาของพระเครื่อง	๑๐
๒.๒ คติความเชื่อของการสร้างพระเครื่อง	๒๐
๒.๒.๑ เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา	๒๑
๒.๒.๒ เพื่ออุทิศให้ผู้วายชนม์	๒๓
๒.๒.๓ เพื่อประกอบการกุศลและเป็นพุทธบูชา	๒๖
๒.๒.๔ เพื่อเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม	๒๘
๒.๒.๕ เพื่อเป็นกุศโลบายในการเผยแพร่ธรรม	๒๙
๒.๓ กระบวนการในการสร้างพระเครื่อง	๓๑
๒.๓.๑ ขั้นตอนการจัดเตรียมมวลสาร	๓๑
๒.๓.๒ ขั้นตอนพุทธาภิเษก	๓๒

บทที่ ๓ อิทธิพลพระเครื่องยอดขุนพล เมืองพะเยา	๓๕
๓.๑ ความเป็นมาของเมืองพะเยา	๓๕
๓.๒ ความเป็นมาของพระเครื่องเมืองพะเยา	๔๓
๓.๒.๑ พระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยา	๔๔
๓.๒.๒ แหล่งที่พบกรุพระเครื่องเมืองพะเยา	๔๖
๓.๒.๓ พระยอดขุนพลเมืองพะเยา	๔๗
๓.๓ คติความเชื่อในการสร้าง	๖๑
๓.๔ อิทธิพลพระยอดขุนพล	๖๒
๓.๔.๑ อิทธิพลพระยอดขุนพลในฐานะเครื่องรางของขลัง	๖๒
๓.๔.๒ อิทธิพลยอดขุนพลในฐานะวัตถุบูชา	๖๕
๓.๔.๓ อิทธิพลยอดขุนพลในฐานะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ (พุทธคุณ)	๖๘
บทที่ ๔ วิเคราะห์คุณค่าพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา	๗๐
๔.๑ คุณค่าของพระเครื่อง	๗๐
๔.๒ คุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยา	๗๑
๔.๒.๑ คุณค่าด้านจิตใจ	๗๑
๔.๒.๒ คุณค่าด้านศาสนา	๗๓
๔.๒.๓ คุณค่าทางพุทธศิลป์	๗๔
๔.๒.๔ คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ	๘๐
บทที่ ๕ สรุปผล และข้อเสนอแนะ	๘๒
๕.๑ สรุปผล	๘๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๕
บรรณานุกรม	๘๖
ภาคผนวก	๙๒
ภาคผนวก ก. สัมภาษณ์	๙๓
ภาคผนวก ข. ภาพพระยอดขุนพล	๙๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ เป็นหลักการอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ทส. (ไทย) ๙/๑๙๘/๑๖๑. หมายความว่า ระบุถึงสุตตันตปิฎกที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๙๘ หน้า ๑๖๑ เป็นต้น

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ที่ฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การสร้างพระพุทธรูปนั้น หากสืบค้นจากประวัติความเป็นมาจะพบว่า ตำนานพระแก่นจันทร์ซึ่งกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปว่ามีขึ้นครั้งแรกตั้งแต่สมัยพุทธกาล นั่นคือเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปโปรดพระพุทธรูปดาบสสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นเวลา ๑ พรรษา พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ได้ทรงเห็นพระพุทธองค์ เกิดความระลึกถึงจึงรับสั่งให้นายช่างสร้างพระพุทธรูปขึ้นด้วยไม้แก่นจันทร์แดง แล้วประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธองค์เคยประทับ ครั้นพระพุทธองค์เสด็จกลับมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว ก็ทรงบันดาลให้พระแก่นจันทร์นั้นเลื่อนหลีกไปจากอาสนะ แต่พระพุทธองค์ก็ตรัสสั่งให้รักษาไม้แก่นจันทร์ไว้ให้สาธุชนรุ่นหลัง เพื่อเป็นตัวอย่างของพระพุทธรูปเมื่อพระองค์ทรงดับขันธปรินิพพานไปแล้ว^๑

อย่างไรก็ตาม การสร้างพระพุทธรูปเริ่มมีขึ้นครั้งแรกอย่างแท้จริงนั้น ก็โดยฝีมือของพวกโยนิก (ฝรั่งชาติกรีก) โดยเริ่มจากครั้งที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชทรงกรีธาทัพแผ่ขยายอาณาเขตเข้ามาปกครองครองบ้านเมืองจนถึงอินเดียเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗ และมีชาวโยนิกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแคว้น “คันธารราฐ” จนมาถึงสมัยพระเจ้าอโศกทรงครองราชย์ ได้ทรงอุปถัมภ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วทั้งอินเดีย จึงทรงประดิษฐานพระพุทธรูปในคันธารราฐด้วย^๒

จนถึงเมื่อประมาณ ๗๕ ปีก่อนคริสกาล (ประมาณ พ.ศ. ๖๑๗) ในสมัยพระเจ้ามีลิnth (เมนันเดอร์) กษัตริย์อินเดียเชื้อสายกรีกแห่งนครสาถละ แคว้นคันธารราฐ ผู้มีความสนพระทัยในปรัชญาทางธรรม ได้สนทนากับพระนาคเสนและเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมาก พระองค์จึงรับสั่งให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมา โดยส่วนใหญ่แกะจากหิน ยีตูปแบบศิลปะกรีกแบบเฮเลนนิค ซึ่งต่อมาเรียกศิลปะกรีกผสมอินเดียว่า “ศิลปะแบบคันธารราฐ”^๓

---

^๑ส.พลายน้อย, พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๔๔), หน้า ๓๓.

^๒สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร: ดันธรรมสำนักพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๖-๒๗.

^๓สมเกียรติ โลเพชรัตน์, วิเคราะห์ประวัติการนับถือพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑-๒๖.

ประเทศไทยนั้นได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาตั้งแต่สมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระโสณะและพระอุตระมาเป็นพระสมณทูตเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ (คือจังหวัดนครปฐม)^๔ แต่กลับเริ่มมีพระพุทธรูปขึ้นในประเทศไทยในสมัยทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ โดยเป็นพระพุทธรูปเก่าศิลปะอมราวดี คุปตะ และหลังคุปตะ^๕ และยังพบภิกษุอุ้มบาตรสามองค์ด้วยดินเผาที่เขาพบพระ เมืองอุทอง ซึ่งศิลปะใกล้เคียงกับพระพุทธรูปในสมัยอมราวดีที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ โดยเป็นงานที่สร้างขึ้นเองในท้องถิ่น ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่ามีการนับถือพระพุทธศาสนา มีการสร้างรูปเคารพ และรู้จักศาสนาสถานแล้ว^๖ นอกจากนี้ในส่วนอื่นของไทยก็ได้รับอิทธิพลของอาณาจักรต่างๆ ที่ขยายอำนาจเข้ามาทำให้เกิดการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นความเชื่อจนกลายเป็นความเชื่อ วัฒนธรรม และศิลปะสมัยต่างๆ

ในทางภาคเหนือหรืออาณาจักรล้านนา มีการสร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า “ศิลปะแบบเชียงแสน” ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปแบบปาละของอินเดีย^๗ และคติความเชื่อการสร้างพระได้ขยายไปทั่วเมืองบริวารต่างๆ รวมไปถึงอาณาจักรญากายหรือพะเยาด้วย ส่วนการสร้างพระเครื่องในอดีตจะสร้างพร้อมกับพระพุทธรูปหรือสร้างพร้อมกับพระเจดีย์ โดยจะนำพระเครื่องติดในองค์พระหรือใต้ฐานพระพุทธรูปหรือบรรจุในพระธาตุเจดีย์ที่สร้างมาพร้อมกัน

พระยอดขุนพลเมืองพะเยา เป็นพระสกุลพะเยาสกุลหนึ่งที่ได้ความนิยมอย่างมากในจังหวัดพะเยา มีลักษณะเป็นพระเครื่องเนื้อดินมีความแข็งแกร่งตามธรรมชาติและกาลเวลา พระยอดขุนพลเมืองพะเยาถูกค้นพบครั้งแรกเมื่อครั้งน้ำท่วมครั้งใหญ่วัดศรีโคมคำ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๖ ทำให้องค์พระทรุดและแตกทำให้มีพระยอดขุนพลหลุดออกมา โดยมีพุทธลักษณะทางพุทธศิลป์เป็นพระเนื้อดินที่งดงามมาก มีเอกลักษณ์เฉพาะขององค์พระจนมีผู้กล่าวว่า เป็นพระเจ้าตนหลวงจำลอง นอกจากนี้ พระยอดขุนพล เมืองพะเยายังปรากฏว่าถูกค้นพบหลายกรุ แต่ละกรุก็น่ามีสภาพที่แตกต่างกันไป หลายพิมพ์แต่ก็

^๔สิริวัฒน์ คำวันสา, อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๐-๗๑.

^๕ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๗), หน้า ๓๙-๔๐.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^๗ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๘๒.

ได้รับความสนใจจากผู้มีศรัทธาในองค์พระทั้งสิ้น อันเนื่องมาจากความงามของงานพุทธศิลป์ พุทธคุณ ความเข้มแข็งขององค์พระ และประสบการณ์ของผู้นับถือ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจ ที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาของการสร้างพระยอดขุนพลเมืองพะเยาว่า คติความเชื่อการสร้างพระเป็นมาอย่างไร มีอิทธิพลอย่างไร และมีคุณค่าอย่างไรแก่ผู้ที่สนใจพระเครื่อง เพื่อจะได้นำผลการวิจัยไปเป็นข้อมูลเพื่อมาเป็นกุศโลบายให้คนทั้งหลายเข้ามาประพฤติปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาคติความเชื่อและความเป็นมาการสร้างพระเครื่อง
- ๒) เพื่อศึกษาอิทธิพลของพระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยา
- ๓) เพื่อศึกษาคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพลจังหวัดพะเยา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ การสร้างพระเครื่องมีคติความเชื่อและความเป็นมาอย่างไร
- ๑.๓.๒ พระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยามีอิทธิพลอย่างไร
- ๑.๓.๓ พระเครื่องยอดขุนพลจังหวัดพะเยามีคุณค่าอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา : มุ่งศึกษาถึงคติความเชื่อ ความเป็นมา และอิทธิพล ตลอดถึงคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร (Documentary Research) : โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระยอดขุนพล จังหวัดพะเยา จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ และรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่หนังสือ ตำรา บทความ เอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย ตลอดจนจนถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการเขียนวิจัย

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร : ผู้วิจัยสำรวจและเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก แบบไม่มีโครงสร้างหรือจากการสนทนากลุ่มย่อย อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เหมาะสม โดยสัมภาษณ์จากกลุ่มประชากร ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านพระเครื่อง ประชาชนชาวบ้าน และประชาชนทั่วไป

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

พระเครื่องยอดขุนพล เมืองพะเยา หมายถึง พระพุทธรูปองค์เล็กๆ ที่นับถือว่าเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตราย โดยฐานของพระเครื่องเป็นพิมพ์ปลา พิมพ์นก พิมพ์ระฆัง มีปางสะดุ้งมาร ปางสมาธิ ปางปราสาทไหว ปางเสมา ปางพิมพ์ต้อ ปางแท่นแก้วฐานเหลี่ยม และปางแท่นแก้วฐานกลีบ บางปางมีอักขระเลขยันต์อยู่ใต้ฐาน และข้างหลัง โดยงานวิจัย พระเครื่อง หมายถึง พระพุทธรูปองค์เล็กๆ ที่เป็นที่ยอมรับและผ่านการปลุกเสก ลงอักขระเลขยันต์ คาถา หรือผ่านการพุทธาภิเษกแล้วนั้น

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่มีประโยชน์หรือมีมูลค่าสูงสุดในงานวิจัยนี้ หมายถึง คุณค่าด้านศาสนา คุณค่าด้านจิตใจ คุณค่าด้านพุทธศิลป์ และคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ

พุทธคุณ หมายถึง อำนาจพิเศษหรือปาฏิหาริย์ที่ผู้นับถือพระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยา เชื่อมั่นว่ามีผลดีด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้ายคงกะพันชาตรี เมตตามหานิยม เสริมลาภ เสริมบารมีแก่ผู้ที่มีไว้ครอบครอง

อิทธิพล หมายถึง อิทธิพลของพระเครื่องยอดขุนพลจังหวัดพะเยาในฐานะเป็นเครื่องรางของขลัง ในฐานะเป็นวัตถุบูชา และในฐานะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้ที่ให้ความนับถือ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

๑.๖.๑ หนังสือ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๕ ได้ให้ความหมายของพระเครื่อง หมายถึง พระพุทธรูปองค์เล็กๆ ที่นับถือว่าเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตราย

สมเด็จพระกรมฯ พระยาดำรงราชานุภาพ^๖ ทรงกล่าวว่า พุทธเจดีย์ ที่สร้างขึ้น ในคันธารราชู ครั้งพระเจ้ามลิทินท์นั้น ก็เอาอย่างไรจากมัชฌิมประเทศ แต่พวกโยนกเป็นชาวต่างชาติประเทศไม่เคยถือข้อ

^๕ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖) หน้า ๗๖๒-๗๖๓.

ห้ามการบูชารูปเคารพ ชั่วคติศาสนาเดิมของพวกโยนก ก็เลื่อมใสในการสร้างเทวรูปสำหรับสักการะด้วย เพราะเหตุนี้ พวกโยนก ไม่ชอบแบบชาวอินเดีย ที่ทำรูปสิ่งอื่นสมมติแทนพระพุทธรูปจึงคิดนสร้างพระพุทธรูปขึ้นในเครื่องประดับเจดีย์สถาน พระพุทธรูป จึงมีขึ้นในคันธารราฐเป็นปฐมเมื่อ พ.ศ. ๓๖๕ ถึง พ.ศ. ๓๘๓

ศรีศักร วัลลิโภดม^{๑๐} กล่าวในหนังสือ “พระเครื่องเมืองสยาม” ไว้ว่า การพกพาพระเครื่องติดตัวนั้นอาจจะเริ่มเกิดขึ้นมาบ้างแล้วนับตั้งแต่ในสมัยอยุธยา แต่อาจจะยังไม่เป็นที่นิยมมากนัก เพราะคนไทยในสมัยก่อนจะเชื่อว่าพระพุทธรูปหรือพระพิมพ์ต่างๆ นั้นเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งบริสุทธิ์ ควรอยู่ที่วัดมากกว่าที่นำมาไว้ที่บ้านหรือพกติดตัว การนิยมพกพาพระเครื่องติดตัวนั้น น่าจะเริ่มปรากฏชัดในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา

เทพ สาริกบุตร^{๑๑} กล่าวในหนังสือ “วิชาคงกระพันชาตรี” ไว้ว่า ความเชื่ออย่างหนึ่งในการพกพาพระเครื่องนั้นคือเชื่อว่าการพกพาพระเครื่องต่างๆ ติดตัวไปแล้ว จะสามารถแคล้วคลาดรอดพ้นยากภัยอันตรายต่างๆ ได้ พระเครื่องที่ได้รับการปลุกเสกและมีประสพการณ์ในลักษณะป้องกันอันตรายต่างๆ ได้เช่นนี้จะได้รับความนิยมอย่างมาก โดยคุณวิเศษในการป้องกันอันตรายต่างๆ นั้น คือ ๑) คงกระพันคงทนต่ออาวุธทั้งปวง แม้จะทิ่มแทงทาบตีหรือทำร้ายด้วย มีด ดาบ หอก ขวน หรือปืน ๒) ชาตรี ทำให้ของหนักเป็นเบา ๓) แคล้วคลาด เป็นวิชาที่เหนือกว่าคงกระพันและชาตรีรอดพ้นแคล้วคลาดไปไม่ถูกต้องตัว ๔) มหาอุด ใช้กันปืนโดยเฉพาะบางครั้งของขลังมากอาจถึงขึ้นปากกระบอกปืนแตกได้ ๕) แต่งคน คุ่มกัน ได้ทั้งตนเองและผู้อื่นไม่ให้ได้รับอันตราย นอกจากนี้ยังสะกดให้ฝ่ายตรงข้ามจิ้งจกกลับไหลทำอันตรายไม่ได้

๑.๖.๒ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

พระสุชาติ วชิรปณฺโญ (นาอุดม)^{๑๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์พระแก้วมรกตพระคู่บ้านคู่เมืองของไทย” ผลจากการวิจัยพบว่า การสร้างพระพุทธรูปนั้น มีจุดกำเนิดตั้งแต่ยุคคันธาระ (พ.ศ. ๓๗๐) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากกรีกโบราณ ต่อมาได้รับความนิยมทั่วอินเดีย โดยในสมัยพุทธกาลมีแนวคิดการสร้างสิ่งที่ระลึกไว้เพื่อระลึกถึงพุทธคุณของพระพุทธเจ้า จึงสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ ต่อมา

^๙ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, **ตำนานพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา ๒๕๑๕), หน้า ๕๖-๕๗.

^{๑๐} ศรีศักร วัลลิโภดม, **พระเครื่องเมืองสยาม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔.

^{๑๑} เทพ สาริกบุตร, **วิชาคงกระพันชาตรี**, (กรุงเทพมหานคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓-๑๗.

^{๑๒} พระสุชาติ วชิรปณฺโญ (นาอุดม), “ศึกษาวิเคราะห์พระแก้วมรกตพระคู่บ้านคู่เมืองของไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชมีการสร้างพระพุทธรูปที่ใช้ศิลาเป็นหัก วัตถุประสงค์ในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อรำลึกถึงพระพุทธเจ้า เพื่อสร้างเป็นพุทธานุสติ ในพุทธคุณ ๓ ประการคือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ

พระสุรศักดิ์ กิตติปญโญ (จันทราภรณ์)^{๑๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาพระเครื่องในฐานะเผยแผ่พุทธธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน” ผลการวิจัยพบว่า ผู้มีพระเครื่องติดตัวจะทำให้เกิดพุทธานุสตริระลึกถึงพุทธคุณต่างๆ น้อมระบึกถึงพุทธจริยวัตร อันเป็นแบบอย่างที่ควรปฏิบัติ พระเครื่องสื่อถึงหลักธรรมเห็นได้จากจารึกคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยความศรัทธาต่อพุทธธรรมให้ปฏิบัติตามหลักคำสอน เช่น คาถาต่างๆ พระเครื่องสื่อถึงพระสงฆ์ (เกจิอาจารย์) ผู้ซึ่งเลื่อมใส ศรัทธาปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ การสร้างพระเครื่องแฝงกุศโลบายในการสอน การประพฤติธรรมไว้อย่างประณีตและบึกซึ่งมากกว่าจะเป็นการสร้างที่เน้นเพียงเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์

รอบทิศ ไวยสุศรี^{๑๔} ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติ” ผลการวิจัยพบว่า พระเครื่องมีบทบาทสำคัญอยู่ในวิถีและความเชื่อของคนไทยเป็นจำนวนมาก บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย พกพาไปไหนก็เป็นที่ยรักใคร่ของผู้ที่พบเห็น บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นปูชนียวัตถุทางพระพุทธศาสนาเป็นอานุสสติ เป็นสัญลักษณ์เครื่องระลึก

๑.๖.๓ สื่ออิเล็กทรอนิกส์

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ^{๑๕} กล่าวในเรื่อง “ต้นแบบและพัฒนาแห่งการสร้างพระพุทธรูป” ว่า “การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมของพวกกรีก” ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และทำให้มีข้อสันนิษฐานต่อไปอีกว่า แบบหรือพิมพ์ สำหรับสร้างเทวรูปของกรีกเป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูป แต่ต้องไม่ลืมว่า พระพุทธรูปเกิดขึ้นจากความต้องการของพุทธศาสนิกชน ช่างที่สร้างพระพุทธรูปจะเป็นชนชาติใดก็ตาม แต่คนที่กราบไหว้บูชาย่อมเป็นชาวพุทธแน่นอน

^{๑๓} พระสุรศักดิ์ กิตติปญโญ (จันทราภรณ์), “ศึกษาพระเครื่องในฐานะสื่อเผยแผ่พุทธธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

^{๑๔} รอบทิศ ไวยสุศรี, “ศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^{๑๕} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, “ต้นแบบและพัฒนาการแห่งการสร้างพระพุทธรูป”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc., [๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์^{๑๖} กล่าวไว้ใน “ประวัติศาสตร์ผ่านพระเครื่อง” ไว้ว่า พระเครื่องมีความเป็นมาและวิวัฒนาการอันยาวนาน ก่อนจะมาเป็นพระเครื่องนั้นได้เกิดพระพิมพ์ขึ้นมาก่อน เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนไป คติการสร้างพระพิมพ์ก็เปลี่ยนแปลงไปและเลือนหายไปในที่สุด พระพิมพ์บางส่วนกลายเป็นพระเครื่อง พระพิมพ์เป็นของเก่าแก่ที่ได้มีผู้ทำขึ้นตั้งแต่ตอนต้นพุทธศาสนา มีต้นกำเนิดอยู่ประเทศอินเดีย การแผ่ขยายอิทธิพลทางพุทธศาสนาไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ทำให้พระพิมพ์ซึ่งเป็นประติมากรรมเนื่องในคติทางพุทธศาสนาได้แพร่กระจายไปยังดินแดนต่างๆ พร้อมกับคำสอนความเชื่อทางพุทธศาสนา

ในสมัยอยุธยาเริ่มมีการสร้างพระพิมพ์เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความศักดิ์สิทธิ์ และดลบันดาลให้เกิดอานุภาพต่างๆ สำหรับพกพาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเวลาไปสงครามแทนการพกเครื่องรางแบบเก่า

นางพญาพระเครื่อง (นามปากกา)^{๑๗} กล่าวในบทความเรื่อง “พระพุทธรูปสลักศิลาสกุลช่างพะเยา” ไว้ว่า ประติมากรรมที่พบในเมืองพะเยามีลักษณะพิเศษ คือ ใช้ศิลาเป็นวัสดุหลักในการสร้างงานทั้งพระพุทธรูป รูปเทวดา รวมทั้งประติมากรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาอื่นๆ การสร้างประติมากรรมจากศิลานี้ทำให้ได้ผลงานที่แตกต่างไปจากประติมากรรมที่ปั้นจากขี้ผึ้งสำหรับหล่อเป็นรูปสำริด และต่างไปจากงานปูนปั้นของเมืองอื่นๆ ในดินแดนล้านนา

พระพุทธรูปสลักจากศิลาทรายสกุลช่างพะเยาในระยะแรกๆ มีรูปแบบคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นเก่า จากนั้นจึงปรากฏการรับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัยอยู่ในช่วงสั้นๆ ก่อนจะมีวิวัฒนาการจนมีลักษณะเป็นพื้นบ้านไปในที่สุด

พระพุทธรูปสลักศิลาสกุลช่างพะเยา อาจแบ่งได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ

พระพุทธรูปสลักศิลาที่มีรูปแบบสัมพันธ์กันกับพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดแบบเชียงแสนรุ่นแรกกับพระพุทธรูปรุ่นแรกของศิลปะสุโขทัยที่ปั้นด้วยปูน

พระพุทธรูปสลักศิลาที่มีรูปแบบอันแสดงถึงอิทธิพลของพระพุทธรูปสุโขทัยที่วิวัฒนาการมาเป็นพระพุทธรูปที่เรียกว่าหมวดใหญ่ ซึ่งได้แพร่หลายสู่เมืองเชียงใหม่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ก็ได้

^{๑๖}ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์, “ประวัติศาสตร์ผ่านพระเครื่อง”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.th.wikipedia.org/>. [๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

^{๑๗}นางพญาพระเครื่อง (นามปากกา), “พระพุทธรูปสลักศิลาสกุลช่างพะเยา”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.พระใหม่พลาซ่า.com> [๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

ปรากฏให้เห็นในพระพุทธรูปสลักศิลาที่พะเยา เพราะช่วงเวลานั้นเมืองพะเยาถูกรวมอยู่ในแคว้นล้านนาแล้ว ดังจะเห็นได้จากเศียรพระพุทธรูปศิลาทรายจากวัดศรีโคมคำ

พระพุทธรูปสลักศิลาที่แสดงอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยและศิลปะอยุธยาที่แฝงอยู่กับศิลปะสกุลช่างเมืองกำแพงเพชร คงแพร่หลายมาที่เมืองพะเยาในคราวที่ พระยาอุธิษฐิระ เจ้าเมืองกำแพงเพชร ขึ้นครองเมืองพะเยาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และได้สร้างพระพุทธรูปสำริดมีจารึกที่ฐาน ระบุปีสร้างพุทธศักราช ๒๐๙๑

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยจะแบ่งวิธีการวิจัย ดังนี้

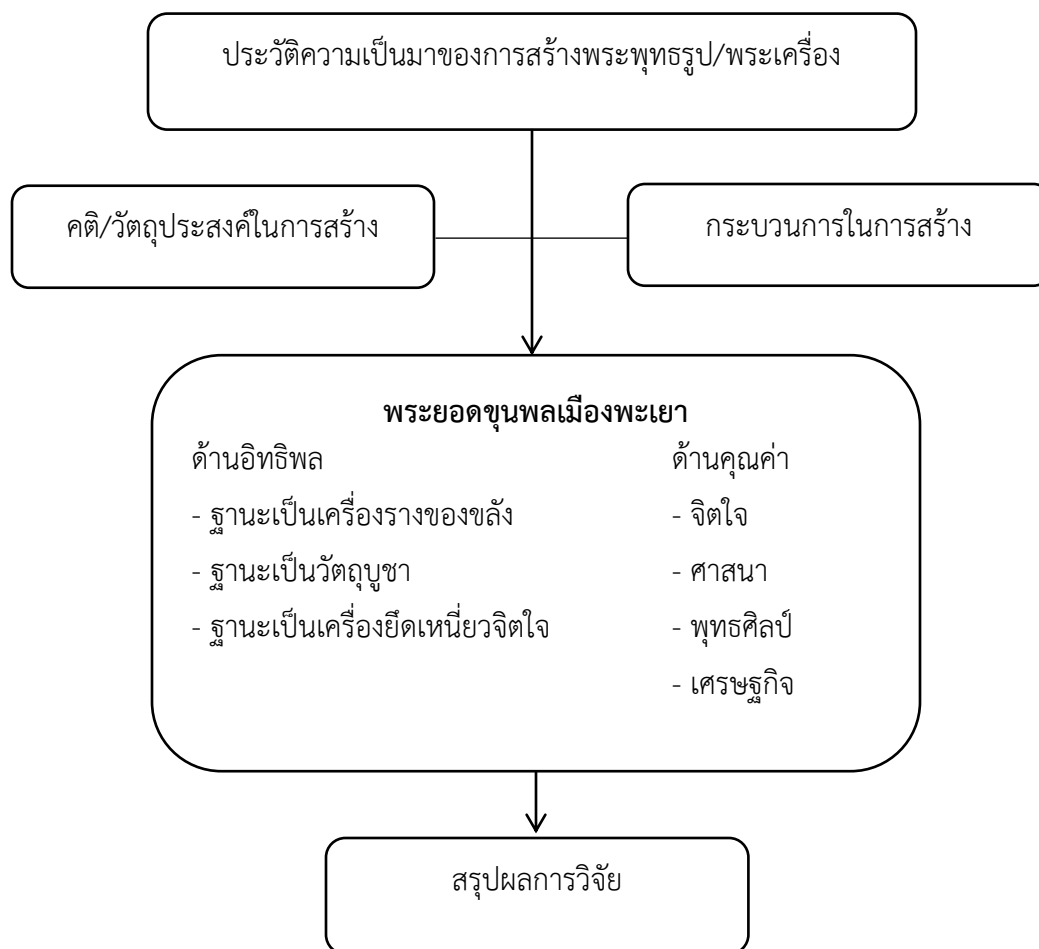
๑.๗.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) : โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ และรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ เอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย ตลอดจนสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการเขียนวิจัย

๑.๗.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) : ผู้วิจัยได้สำรวจและเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก แบบไม่มีโครงสร้างหรือจากการสนทนากลุ่มย่อย อย่างไม่อย่างหนึ่ง ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เหมาะสม โดยสัมภาษณ์จากกลุ่มประชากร ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านพระเครื่อง ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชนทั่วไป

๑.๗.๓ การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล : โดยนำข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ จากนั้นประมวลความ สรุปผล แล้วนำเสนอในรูปแบบการเขียนบรรยายเชิงพรรณนาพร้อมข้อเสนอแนะ

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๙.๑ ได้ทราบถึงความเป็นมาและคติการสร้างพระเครื่อง
- ๑.๙.๒ ได้ทราบถึงอิทธิพลของพระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยา
- ๑.๙.๓ ได้ทราบถึงคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพลจังหวัดพะเยา

บทที่ ๒

ความเป็นมาของการสร้างพระเครื่อง

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของการสร้างพระเครื่อง

พระเครื่องมีความเป็นมาและวิวัฒนาการอันยาวนาน ก่อนจะมาเป็นพระเครื่องนั้น ได้เกิดพระพิมพ์ขึ้นมาก่อนซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดของพระเครื่อง ซึ่งเริ่มมีขึ้นภายหลังพระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไม่นานนัก พระพิมพ์เป็นของเก่าแก่ที่ได้มีผู้ทำขึ้นตั้งแต่ตอนต้นพุทธศาสนา^๑ ต้นกำเนิดอยู่ที่ประเทศอินเดีย การแผ่ขยายอิทธิพลทางพุทธศาสนาไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ทำให้พระพิมพ์ซึ่งเป็นประติมากรรมเนื่องในคติทางพุทธศาสนาได้แพร่กระจายไปยังดินแดนต่าง ๆ พร้อมกับคำสอน ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุ รวมถึงวัตถุเนื่องในพระพุทธศาสนา^๒

ในสมัยแรกนั้นถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ระลึกถึงสังเวชนียสถานทั้งสี่ เพราะถือกันว่าการสร้างรูปหล่อรูปเคารพทางศาสนาเป็นการสร้างกุศลอันยิ่ง^๓ ในตอนที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอานนท์เมื่อครั้งที่ทรงใกล้จะปรินิพพานว่า ผู้ใดที่ได้บูชาสักการะ สังเวชนียสถานทั้ง ๔ ผู้นั้นเมื่อตายไปจะมีสุคติสวรรค์เป็นที่ไป โดยสังเวชนียสถานทั้ง ๔^๓ ได้แก่

๑. สถานที่ประสูติ คือ ที่สวนลุมพินี เมืองกบิลพัสดุ์

๒. สถานที่ตรัสรู้ คือ ที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตำบลพุทธคยา

๓. สถานที่แสดงพระปฐมเทศนา คือ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ตำบล สารนาถ เมืองพาราณสี

๔. สถานที่ปรินิพพาน คือที่สาละวันทยาน เมืองกุสินารา

นอกจากสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ซึ่งเป็นสถานที่อันควรเคารพบูชาแล้วในพระพุทธศาสนา ยังได้กล่าวถึงเจดีย์ ๔ ซึ่งเป็นสถานที่หรือสิ่งทีเคารพบูชาอันเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนาไว้ด้วย^๔ ได้แก่

^๑ ยอร์ช เซเดส์, **ตำนานพระพิมพ์**, (พระนคร: ม.ป.ท., ๒๕๑๓. พิมพ์ในงานศพนายกริ กรโกวิท พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๓), หน้า ๑.

^๒ อธิดา สารระยา, **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย**, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๔๘๙.

^๓ ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๑๓๑ / ๑๖๓.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๖.

๑. ธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

๒. บริโภคเจดีย์ คือ เจดีย์หรือสถานที่ที่พระพุทธรูปเจ้าเคยทรงใช้สอยอย่างแคบหมายถึง ต้นโพธิ์ อย่างกว้างขวางหมายถึงสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ตลอดจนถึงที่ที่พระองค์เคยทรงบริโภค เช่น บาดร จิวร และบริวารอื่น ๆ เป็นต้น

๓. ธรรมเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น บรรจุใบลานจารึกพุทธพจน์แสดง หลักปฏิจจสมุปปาท เป็นต้น

๔. อุทเทสิกเจดีย์ คือ เจดีย์ที่สร้างอุทิศพระพุทธรูปเจ้า เช่น พระพุทธรูปต่าง ๆ เป็นต้น

โดยในสิ่งอันควรบูชาในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นสังเวชนียสถาน ๔ หรือ เจดีย์ ๔ นั้น สิ่งที่มีลักษณะใกล้เคียงกับพระเครื่องมากที่สุด ก็คงจะเป็นพระพุทธรูป ซึ่งจัดอยู่ในเทสิกเจดีย์ ประเภทหนึ่งนั่นเอง

มูลเหตุที่เกิดการสร้างพระพุทธรูปขึ้นนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ^๕ ผู้ทรงนิพนธ์หนังสือเรื่อง “ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์” ประทานความเห็นว่าการสร้างพระพุทธรูปนั้น ปรากฏอยู่ในตำนานพระแก่นจันทน์ ซึ่งได้กล่าวถึงพุทธประวัติ ตอนที่พระพุทธองค์ได้เสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และทรงค้างอยู่ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ๑ พรรษา พระเจ้าประเสนทิโกศล เมื่อมิได้เห็นพระพุทธรูปมาช้านาน ก็มีความรำลึกถึง จึงทรงรับสั่งให้ช่างทำพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์แดงขึ้น ประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธรูปเคยประทับ ครั้งเมื่อพระพุทธรูปเสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก่นจันทน์ลุกขึ้นปฏิสนธิกับพระพุทธรูปด้วยปาฏิหาริย์ แต่พระพุทธรูปทรงตรัสสั่งให้พระแก่นจันทน์กลับไปอยู่ที่ประทับ เพื่อรักษาไว้ให้เป็นตัวอย่างพระพุทธรูป ซึ่งสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างการสร้างพระพุทธรูป เมื่อพระพุทธรูปทรงล่องลับไปแล้ว ความที่กล่าวไว้ในตำนานประสงค์ที่จะอ้างว่า พระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้น เป็นแบบอย่างของพระพุทธรูป ซึ่งสร้างต่อมาภายหลัง หรืออีกนัยหนึ่งคือ อ้างว่า พระพุทธรูปมีขึ้นโดยพระบรมพุทธานุญาต และเหมือนพระพุทธรูป เพราะตัวอย่างสร้างขึ้นตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงตำนานที่น่าจะเขียนขึ้นภายหลัง เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปกันแพร่หลายแล้ว

ตำนานพระแก่นจันทน์นี้ ดูจะค่อนข้างมีความขัดแย้งกับความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ อยู่ค่อนข้างมาก นั่นคือ หากเคยมีพระบรมพุทธานุญาตให้สร้างพระพุทธรูปมาตั้งแต่พุทธกาลแล้ว ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ก็คงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นเจดีย์วัดอยู่อย่างมากมายแน่นอน

^๕ ศ. ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูป” สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๙, (กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน สยามเสื่อป่า, ๒๕๔๘), หน้า ๔๓.

แต่ในความเป็นจริงนั้นปรากฏว่า ในบรรดาพุทธเจดีย์ที่พระเจ้าอโศกสร้างขึ้นนั้นไม่มีพระพุทธรูปอยู่เลย แม้แต่อุทเทสิกเจดีย์ที่สร้างขึ้นเมื่อล่วงพระเจ้าอโศกมาแล้ว เช่น ลายจำหลักรูปภาพเรื่องพุทธประวัติซึ่งทำเป็นเครื่องประดับเจดีย์ต่างๆ ก็ล้วนทำแต่รูปผู้อื่น ไม่ปรากฏรูปของพระพุทธเจ้า^๖ การสร้างเคารพในสมัยพระเจ้าอโศกนั้น ยังมีเพียงการแกะสลักเป็นรูปสมมติขึ้นแทนรูปเคารพบุคคล เช่น รูปดอกบัว แทนสัญลักษณ์ของการประสูติ รูปม้าที่ไม่มีคนขี่และรอยพระพุทธบาท แทนสัญลักษณ์ของการเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ รูปพระแท่นรูปต้นโพธิ์ แทนสัญลักษณ์ของการตรัสรู้ รูปกวางหมอบคู่หนึ่งหน้าธรรมจักร แทนสัญลักษณ์ของป่าอิสิปตนมฤคทายวันอันเป็นสถานที่แสดงพระปฐมเทศนา รูปพระสถูป แทนสัญลักษณ์ตอนปรินิพพาน เป็นต้น เท่านั้น เพราะในสมัยพระเจ้าอโศกนั้น ยังไม่มีพุทธศาสนิกายใดกล้าสร้างรูปเคารพของพระพุทธเจ้า เนื่องจากเชื่อกันว่าเป็นการดูหมิ่นไม่ให้ความเคารพ ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปซึ่งมีมาตั้งแต่พุทธกาลตามตำนานการสร้างพระแก่นจันทน์นั้น จึงไม่น่าจะเป็นความจริง แต่น่าจะเกิดขึ้นเมื่อสมัยที่ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปได้แพร่หลายแล้วในราว พ.ศ. ๗๐๐ – ๘๐๐

หลักฐานการสร้างพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในอินเดียปรากฏขึ้นราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๗ โดยเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กุษาณะที่แคว้นคันธารราฐ ราวๆ พ.ศ. ๖๖๓ – ๗๐๕ ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรมาซิโดเนียทางตอนเหนือของประเทศกรีซ ได้สร้างจักรวรรดิอันครอบคลุมคาบสมุทรบอลข่าน อียิปต์ ตุรกี และเปอร์เซีย จนมาถึงดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ที่แคว้นคันธารราฐ ในพุทธศตวรรษที่ ๓ คติการสร้างรูปเคารพเป็นพระพุทธรูปจึงน่าจะได้แรงบันดาลใจจากอิทธิพลของชาวกรีก ที่แพร่หลายตั้งแต่ในครั้งนั้น และนำเอาคติความเชื่อต่างๆ เข้ามาผสมผสานกับความเชื่อเดิมของชาวพื้นเมือง ส่งผลให้มีความนิยมในการสร้างรูปเคารพเทพเจ้าของชาวกรีกมาสร้างเป็นพระพุทธรูปขึ้น ดังนั้นพระพุทธรูป สมัยคันธารราฐ ซึ่งเป็นสมัยแรกสุดที่มีการสร้างพระพุทธรูป จึงมีลักษณะเป็นแบบชาวกรีกค่อนข้างมากทั้งรูปร่าง หน้าตา และลักษณะการครองจีวร^๗

ต่อมาเมื่อพระเจ้าอโศกทรงขึ้นครองราชย์ ได้ทรงอุปถัมภ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วทั้งอินเดีย จึงทรงให้ประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาลงในคันธารราฐด้วย ซึ่งชาวโยนกเดิมที่มีภูมิลำเนาอยู่ ณ ที่นั้น ได้หันมานับถือพระพุทธรูปศาสนาเป็นจำนวนมากไม่น้อย แต่เมื่อพ้นสมัยราชวงศ์โมริยะมาถึงราชวงศ์สูงคะนั้น ราชวงศ์สูงคะไม่สามารถแผ่อำนาจการปกครองไปถึงคันธารราฐได้ พวกโยนกในประเทศบักเตรียจึงได้แผ่ขยายอาณาเขตเข้ามาครอบครองคันธารราฐ และบ้านเมืองในลุ่มน้ำสินธุ

^๖ สุจิตต์ วงษ์เทศ, อัฟกานิสถาน แหล่งผลิตพระพุทธรูปองค์แรกของโลก, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^๗ ผศ. ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูป” สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๙, หน้า ๔๔.

เช่น เมืองตักศิลา เป็นต้น เข้าไว้เป็นเขาปกครองของตนโดยพระเจ้าแผ่นดินยังคงนับถือศาสนาเดิมของพวกโยนกร^๕ จนถึงเมื่อประมาณ ๗๔ ปี ก่อนคริสตกาล (ประมาณ พ.ศ. ๖๑๗) ในสมัยของพระเจ้ามิลินท์ (เมนนีเตอร์) กษัตริย์อินเดียเชื้อสายกรีกแห่งนครสาละ แคว้นคันธารราช ผู้มีความสนพระทัยในปรัชญาทางธรรมของทุกศาสนาได้สนทนาระหว่างพระนาคเสน ซึ่งปรากฏข้อบันทึกการสนทนาในครั้งนั้นอยู่ในคัมภีร์มิลินทปัญหา และเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก แต่เนื่องจากพระองค์เป็นกษัตริย์อินเดียเชื้อสายกรีกที่คุ้นเคยกับการบูชารูปเคารพของเทพเจ้ากรีกต่างๆ เช่น เทพจูปีเตอร์ เทพเฮอรัสมิส เทพอพอลโล เป็นต้น มานานแล้ว พระองค์จึงรับสั่งให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมา โดยส่วนใหญ่จะแกะจากหินสีเทาอมเขียวที่เรียกกันว่า “Schest Stone” โดยยึดรูปแบบศิลปะกรีกแบบเฮเลนนิคเอาไว้ ซึ่งต่อมาเราเรียกศิลปะกรีกผสมอินเดียนี้ว่า “ศิลปะแบบเฮเลนนิคเอาไว้” ซึ่งต่อมาเราเรียกศิลปะกรีกผสมอินเดียนี้ว่า “ศิลปะแบบคันธารราช”^๖ โดยพระพุทธรูปแบบคันธารราชนั้น จะมีลักษณะคล้ายเทพเจ้าอพอลโล (Apollo) ของกรีก มีลักษณะเป็นเด็กหนุ่มมีมงกุฎโค้งเป็นเส้นตรงออกมาจากหน้าผาก ริมฝีปากเป็นวงโค้งสวยงาม มีเพียงม่านนัยน์ตาทนที่ปิดนัยน์ตาค่อนข้างแหลมอยู่ครึ่งหนึ่ง ตลอดจนใบหน้าค่อนข้างหนาและใบหูยานอันเกิดจากน้ำหนักของตุ้มหูเท่านั้นที่แสดงให้เห็นว่าเป็นลักษณะของชาวตะวันออก^๗

อย่างไรก็ดี ชาวโยนกรก็ไม่ได้คิดสร้างพระพุทธรูปด้วยรูปแบบตามแต่อำเภอใจของพวกเขาเท่านั้น แต่การสร้างพระพุทธรูปในครั้งแรกนั้น น่าจะเป็นด้วยพระราชดำริของพระมหากษัตริย์แล้วให้เหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิต ร่วมประชุมปรึกษา กับเหล่านายช่างว่าควรจะสร้างขึ้นมาแบบใด โดยการทำพระพุทธรูปนั้นมีข้อบังคับสำคัญอยู่ ๒ ประการคือ

๑. พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนั้นจะต้องคิดให้แตกต่างจากรูปภาพของคนอื่น เพื่อให้รู้ได้ทันทีว่าเป็นรูปพระพุทธเจ้า

๒. พระพุทธรูปจะต้องให้มีลักษณะงดงามเป็นที่ชอบใจของคนทั้งหลายที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ ขณะที่คิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรกนั้น พระพุทธรูปก็ได้ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วหลายร้อยปี ไม่เคยมีผู้ใดเคยเห็นรูปพรรณสัณฐานของพระพุทธรูป ช่างจึงต้องยึดพระพุทธรูปลักษณะจากคัมภีร์มหาปุริสลักษณะของพราหมณ์ รวมทั้งอาศัยความรู้ทางพุทธประวัติ

^๕ สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, (กรุงเทพฯ: ต้นธรรมสำนักพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๖-๒๗.

^๖ สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์, วิเคราะห์ประวัติการนับถือพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในเอเชีย, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑-๒๖.

^๗ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล, ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๖๙-๗๐.

เช่น พระองค์ทรงเป็นชาวมัชฌิมประเทศ ทรงเสด็จออกผนวช เป็นต้น เพื่อนำมารวบรวมสร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูปขึ้นมา โดยพระพุทธรูปที่ช่างชาวโยนกสร้างขึ้นนั้น จะมีการทำพระอุณาโลมไว้ที่ระหว่างพระขนง และทำให้พระเศียรพระพุทธรูปมีเกตุมาลาอย่างเกศของกษัตริย์ เพียงแต่ไม่มีเครื่องอิสริยาภรณ์ ซึ่งการทำพระพุทธรูปให้ส่วนพระองค์ทรงครองผ้าอย่างสมณะ แต่ส่วนพระเศียรทำเหมือนพระเศียรของกษัตริย์เช่นนี้นั้น จึงทำให้พระพุทธรูปแตกต่างไปจากรูปเคารพอื่น ๆ ซึ่งแม้ปะปนอยู่กับรูปของใคร ก็สามารถรู้ได้ทันทีว่าเป็น พระพุทธเจ้า^{๑๑} ขณะที่เกิดศิลปะการสร้างพระพุทธรูปแบบคันธารราชูซึ่งเลียนแบบศิลปะกรีกขึ้นทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ทางเหนือของอินเดียก็มีสกุลช่างมถุราเกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน (พุทธศตวรรษที่ ๖ -๙) โดยศิลปะแบบมถุรานี้ถูกสร้างขึ้นตามคติความนึกคิดของอินเดีย โดยช่างอินเดียพื้นเมือง ซึ่งผู้เชี่ยวชาญทางศิลปะได้พิสูจน์พระพุทธรูปในสกุลช่างมถุรารุ่นแรกแล้วว่าไม่มีอิทธิพลของคันธารราชูเลย^{๑๒} โดยพระพุทธรูปสมัยมถุรานี้ มีพระเศียรกลมพระพักตร์สมขื่นอมยิ้ม พระเกศาเรียบไม่มีเส้นแต่มีมวย พระเศ้าม้วนขมวดเป็นลายกันหอยอยู่ข้างบน มีอุณาโลมระหว่างพระขนง ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสะขวา ผ้าจีวรบางกว่าศิลปะคันธารราชูและแนบสนิทกับพระองค์มีริ้วบาง ๆ ขนานกันสลักรอยอยู่ ๒ ข้างเพื่อแสดงถึงวิจิตรของพระพุทธรูปมีทรวดทรงค่อนข้างหนัก แสดงปางอย่างง่าย ๆ คือ ยกพระหัตถ์ขวาขึ้นเสมอพระอังสาในท่าประทานอภัยพระหัตถ์ซ้ายก่าอยู่เหนือพระโสณี (ตะโพก)^{๑๓}

ส่วนในประเทศไทยนั้น แม้ว่าพระพุทธรูปศาสนาจะได้รับการเผยแพร่เข้ามาตั้งแต่ในสมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระโสณะและพระอุตตระมาเป็นพระสมณทูต เผยแพร่พระพุทธรูปศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ (คือที่จังหวัดนครปฐม)^{๑๔} แต่กลับเพิ่งเริ่มมีพระพุทธรูปปรากฏขึ้นในประเทศไทยในสมัยทวารวดีช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๑ โดยเป็นพระพุทธรูปเก่าแบบศิลปะอมราวดี คุปตะ และหลังคุปตะที่นำเข้ามาจากอินเดีย ศิลปะคุปตะ มีอิทธิพลมากที่สุด เช่น การครองจีวรห่มคลุม จีวรเรียบไม่มีริ้ว การยืนเอียงตนแบบตรีภังค์ คือ การยืนเอียงตนทั้ง ๓ ส่วน ได้แก่ พระอังสา (ไหล่) การโสณี (ตะโพก) และพระชงฆ์ (ขา) ต่อมาได้พัฒนารูปแบบให้เป็นแบบพื้นเมืองมากยิ่งขึ้น เช่น พระพักตร์กลมแป้น พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระนาสิกแบน พระโอษฐ์หนาเบะ พระพุทธรูปประทับยืนตรง ไม่ทำตรีภังค์และนิยมแสดงปางวิตรรกะ (ทรงแสดงธรรม) ทั้ง ๒ พระหัตถ์ อันเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในศิลปะทวารวดีโดยเฉพาะ^{๑๕} โดยปรากฏหลักฐานสำคัญเช่น พระพุทธรูปสำริดปางแสดง

^{๑๑} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, หน้า ๒๗-๒๙.

^{๑๒} น. ณ ปากน้ำ, ศิลปะของพระพุทธรูป, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๖๑-๖๗.

^{๑๓} ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะอินเดีย, หน้า ๘๕-๘๖.

^{๑๔} สิริวัฒน์ คำวันสา, อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย), (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๒), หน้า ๗๐-๗๑.

^{๑๕} ผศ. ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูป” สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๙, หน้า ๕๕.

ธรรมสมัยอมราวดี ที่อำเภอสุโขทัย โลก จังหวัดนราธิวาส พระพุทธรูปปางประทานพรสมัยคุปตะ ที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระพุทธรูปปางประทานพรสมัยคุปตะ ที่อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น^{๑๖} และยังพบภิกษุอุ้มบาตรสามองค์สร้างด้วยดินเผา จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น และยังพบภิกษุอุ้มบาตรสามองค์สร้างด้วยดินเผา ที่เขาพบพระ เมืองอุทองซึ่งเป็นศิลปะใกล้เคียงกับพระพุทธรูปในสมัยอมราวดีที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๐ โดยเป็นงานที่สร้างขึ้นเองในท้องถิ่นเพื่อประดับศาสนสถาน ซึ่งเป็นหลักฐานที่สำคัญที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนนี้ได้เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนามีการสร้างพระพุทธรูปแบบทวารวดีในประเทศไทยเองนั้น ก็ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบคุปตะ แต่มีความแตกต่างกันออกไปคือ พระนั่งห้อยพระบาท ที่มีดอกบัวรองรับนั้น ศิลปะของทวารวดีจะทำดอกบัวเป็นกลีบใหญ่ มีทั้งบัวคว่ำและบัวหงาย และประภามณฑลเบื้องหลังของศิลปะคุปตะจะทำเป็นแผ่นกลม แต่ของทวารวดีจะทำเป็นเส้นโค้งรอบพระเศียรบรรจบกัน มียอดแหลมแบบเรือนแก้ว หรือพระรัศมี นอกจากนี้พระพักตร์ของทวารวดีจะทำเส้นพระขนงติดต่อกัน^{๑๗}

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ เชื่อกันว่ามีอาณาจักรหนึ่ง ที่รุ่งเรืองอำนาจเกิดขึ้นบนเกาะสุมาตรา มีราชธานีตั้งอยู่ใกล้กับ เมืองปาเล็มบังในปัจจุบันอาณาจักรนี้ บางครั้งก็ได้ครอบครองแหลมมลายูและดินแดนบางส่วนทางภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งนักปราชญ์เรียกชื่ออาณาจักรนี้ว่า อาณาจักรศรีวิชัย ตามศิลาจารึกที่ขุดค้นพบ ศิลปะแบบศรีวิชัยนี้ ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะ หลังคุปตะ และปาละ-เสนะ นอกจากนี้โบราณวัตถุที่ค้นพบทางภาคใต้ของประเทศไทย ยังมีความคล้ายคลึงกับของที่พบในเกาะชวาภาคกลางมากจนยากจะแยกออกว่าทำในประเทศใด จนมีบางท่านเสนอว่า น่าจะเรียกศิลปะแบบศรีวิชัย ทางภาคใต้ของประเทศไทยว่า แบบราชวงศ์ไศเลนทร์ทางภาคกลางของชวามากกว่า โดยศิลปะศรีวิชัยจะเป็นแบบพระพุทธศาสนาหายาน มีรูปของพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ มากพอ ๆ กับพระพุทธรูป พระพุทธรูปในสมัยนี้จะมีลักษณะพระวรกายอวบอ้วนกว่าสมัยทวารวดี พระเกตุมาลาเป็นต่อมสั้น เหมือนสมัยทวารวดีแต่ขมวดพระเกตุละเอียดกว่า พระนลาฏเรียบ พระขนงโค้ง พระพักตร์แบนเหมือนสมัยทวารวดี แต่พระหนุไม่ป้านเหมือนสมัยทวารวดี พระโอษฐ์ไม่แบะ ชายสังฆาฏิที่ทั้งแบบสั้นอยู่เหนือพระถันและยาวลงมาจนถึงพระนาภี โดยปรากฏหลักฐานที่สำคัญ^{๑๘} เช่น การสร้างพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระพุทธรูปรุ่นแรก ๆ ที่พบมีอิทธิพลของศิลปะอมราวดีและศิลปะคุปตะจากอินเดียปะปนอยู่ต่อมาจึงมีลักษณะพื้นเมืองมากยิ่งขึ้น

^{๑๖} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๗), หน้า ๓๙-๔๐.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, ศิลปะของพระพุทธรูป, หน้า ๑๐๖-๑๑๒.

^{๑๘} ผศ. ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูป” สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๙, หน้า ๕๕.

และในตอนปลายช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ ได้มีอิทธิพลของศิลปะเขมรเข้ามาปรากฏ เช่น พระพุทธรูปนาคปรก พบที่เมืองไชยา หล่อขึ้นใน พ.ศ. ๑๗๒๖

จากนั้นในสมัยลพบุรี ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ ได้เกิดศิลปะและลพบุรีขึ้น ซึ่งเรียกตามการยึดถือเอาเมืองลพบุรีเป็นเมืองสำคัญในยุคนั้นโดยศิลปะลพบุรีนั้น เป็นศิลปะแบบ พระพุทธศาสนาหายาน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบนครวัด (พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๗๑๕) และแบบ บายน (พ.ศ. ๑๗๒๐ - ๑๗๖๐) เสียเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะพระพุทธรูปสมัยลพบุรีนั้น ส่วนใหญ่ทำด้วย หินทรายมีพระพักตร์กว้าง พระโอษฐ์แบะ พระหนูป้าน พระยืนทำเป็นห่มคลุมทั้งสี่ พระนั่งทำทั้งห่ม คลุมและห่มตอง ชายสังฆาฎียวางไปจนจดพระนาภี ขอบอันตราวาสก (สบง) ข้างบนเผยอเป็นเส้น โดยมากพระกรรณยาวย้อยจนจดพระอังสา เส้นพระศกเป็นอย่างบัวหลังเบียดก็มี อย่างเส้นผมคนและเป็นหนามขนุนก็มี ที่ทรงเครื่องมีฉลองศอ กำไรแขนและประคตเป็นลวดลายแบบขอมบัวรองฐานทำ ทั้งอย่างบัวหงายบัวคว่ำก็มี บัวหงายอย่างเดียวก็มี บัวคว่ำอย่างเดียวก็มีโดยบัวขอมจะเป็นชนิดบัว หลังเบียดหรือปลายกลีบมีขอบทั้งสี่^{๑๙} ในสมัยบายน^{๒๐} ซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองช่วงสุดท้ายของอาณาจักร ขอมนั้นพระพุทธรูปแบบหายานเจริญรุ่งเรืองมาก พระพุทธรูปมีลักษณะพิเศษของศิลปะสมัย บายนโดยเฉพาะคือ แสดงอาการยิ้ม พระเนตรปิดเหลือบลงต่ำ แสดงถึงสมาธิ และความสงบ นิยม เรียกว่า “ยิ้มแบบบายน”

ทางภาคเหนือ ก็ได้เกิดแบบเชียงแสนหรือล้านนาขึ้น ซึ่งแยกออกได้เป็น ๒ รุ่นคือรุ่น แรก ในสมัยรามพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปแบบปาละของ อินเดีย พระรัศมีมีลักษณะเป็นรูปดอกบัวตูม หรือลูกแก้ว ขมวดพระเกศาใหญ่ พระพักตร์กลม อมยิ้ม พระหนุ (คาง) เป็นปม พระองค์อวบอ้วน พระอุระนูน ชายจีวรเหนือพระอังสาซ้ายสั้น ปลายเป็นลาย ตะขาบ ขอบทำมารวิชัย ชัดสมาธิเพชร แลเห็นฝ่าพระบาททั้งสองข้าง ฐานมีกลีบบัวคว่ำบัวหงายและ เกสรบัวประกอบ

ส่วนพระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นที่ ๒ นั้นเป็นแบบที่มีอิทธิพลสุโขทัยเข้ามาปนแล้ว มีอายุ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ หรือ ๒๑ ลงมา พระรัศมีเป็นดอกบัวตูมที่สูงขึ้น หรือส่วนใหญ่เป็นรูป เปลวไฟ ขมวด พระเกศาเล็ก พระพักตร์มักเป็นรูปไข่ แต่บางครั้งก็ยังคงกลมอยู่ แม้พระองค์บางครั้งจะ อวบอ้วนและพระอุระนูนตามแบบเดิม แต่ชายจีวรจะยาวลงมาถึงพระนาภีขอบทำประทับนั่งชัดสมาธิ ราบ และเห็นฝ่าพระบาทแต่เพียงข้างเดียว ฐานบางครั้งก็เรียบไม่มีลวดลายประกอบ

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, ศิลปะของพระพุทธรูป, หน้า ๑๕๐-๑๖๗.

^{๒๐} ผศ. ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูป” สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๙, หน้า ๕๖.

งานศิลปกรรมสมัยสุโขทัย (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ -๒๐) เกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่รับอิทธิพลมาจากลังกา และพม่า นิยมแบ่งพระพุทธรูปสุโขทัยออกเป็น ๔ หมวด คือ^{๒๑}

๑. หมวดแรก เป็นพระพุทธรูปที่มีอิทธิพลของศิลปะปาละซึ่งรับผ่านมาจากอาณาจักร พุกามในประเทศพม่า มีลักษณะพระพักตร์กลม พระโอษฐ์ยิ้ม พระวรกายอวบอ้วน ชายสังฆาฏิสั้นอยู่ เหนือพระถัน

๒. หมวดใหญ่ เป็นหมวดที่มีการสร้างอย่างแพร่หลาย ได้รับอิทธิพลในการสร้างจาก ศิลปะลังกา และพัฒนารูปแบบจนมีลักษณะเฉพาะของตัวเองเกิดขึ้น ซึ่งถือกันว่างามที่สุดของศิลปะ ในประเทศไทย ลักษณะที่สำคัญของพระพุทธรูปหมวดใหญ่คือ นิยมแสดงปางมารวิชัย ประทับ นิ่งขัดสมาธิราบ เหนือฐานหน้ากระดานเกลี้ยง มีพระพักตร์รูปไข่ ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็น เปลว พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ยิ้ม ชายสังฆาฏิยาวลงมาจรดพระ นาคี

๓. หมวดกำแพงเพชร พบมากจากแถบเมืองกำแพงเพชร มีลักษณะคล้ายหมวดใหญ่แต่ มีส่วนที่ต่างกัน ได้แก่ พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้าง พระหูเสียม ขมวดพระเกศาเล็กมาก พระรัศมีเป็น เปลวสูง

๔. หมวดพระพุทธรูปชินราช ได้แก่ พระพุทธรูปสกุลช่างเมืองพิษณุโลก ซึ่งมีลักษณะที่ต่าง จากหมวดใหญ่เล็กน้อยคือ พระพักตร์อวบอ้วนมากกว่า และที่สำคัญคือ การทำปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ ยาวเสมอกัน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปในหมวดนี้

พระพุทธรูปแบบล้านนา (พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๓) มีวิวัฒนาการอยู่ ๒ สาย สายแรก แสดงอิทธิพลของศิลปะปาละผ่านมาทางอาณาจักรพุกามของพม่า เป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่เรียกว่าแบบ “เชียงแสนสิงห์หนึ่ง” มีลักษณะที่สำคัญคือ ขัดสมาธิเพชร^{๒๒} พระพักตร์กลม พระโอษฐ์ยิ้ม ขมวดพระ เกศาใหญ่ พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระวรกายอวบอ้วน ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน สายที่ ๒ แสดง ถึงอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยที่นิยมเรียกว่า “เชียงแสนสิงห์สอง” มีลักษณะที่สำคัญคือ ประทับ นิ่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์รูปไข่ พระวรกายเพรียวบาง พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก หน้าตักกว้าง พระขนงโก่ง พระโอษฐ์ยิ้ม ริมพระโอษฐ์เป็นคลื่นเหมือนสมัยสุโขทัย พระรัศมีเป็นเปลว ขมวดพระ เกศาเล็ก สังฆาฏิเป็นแผ่นเล็กยาวลงมาจรดพระนาคี

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, “พระพุทธรูป” สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๙, หน้า ๕๗.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๕๙.

จากการศึกษาพระพุทธรูปสมัยล้านนาแสดงให้เห็นว่า วิวัฒนาการของพระพุทธรูปทั้ง ๒ สายนั้น เกิดขึ้นและมีการสร้างอย่างต่อเนื่องไปจนถึงอาณาจักรล้านนา โดยสายแรกเกิดขึ้นในระยะแรกของล้านนาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในกลุ่มที่มีจารึกที่ฐานพระพุทธรูป สายที่ ๒ นั้น เกิดขึ้นหลังจากล้านนาได้รับอิทธิพลสุโขทัยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และนิยมสร้างอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยส่วนหนึ่งได้มีวิวัฒนาการไปเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองอย่างมาก

นอกเหนือจากวิวัฒนาการของ ๒ สายดังกล่าว ยังมีอิทธิพลของงิลปะแบบอุทองปรากฏในล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ด้วย ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปแข่งคม มีต้นแบบคือ พระเจ้าแข่งคม ที่วัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระติโลกราช (กษัตริย์ล้านนา พ.ศ. ๑๙๘๕ – ๒๐๓๑) โปรดให้หล่อขึ้น

ต่อมาจึงได้เกิดศิลปะอยุธยาขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสร้างพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๘๓ ลงมาจนถึงเสียกรุงครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ โดยพระพุทธรูปสมัยอยุธยานี้อาจแบ่งออกได้หลายสมัยคือ^{๒๓}

ในยุคแรก จะทำตามอย่างฝีมือช่างอุทองแบบที่ ๒-๓ โดยศิลปะอุทองแบบที่ ๒ นั้นแพร่หลายอยู่ในแถบกรุงศรีอยุธยา ก่อนที่พระเจ้าอู่ทองจะทรงตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว

ในยุคที่ ๒ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จขึ้นไปเสวยสมบัติที่เมืองพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๖ ศิลปะแบบสุโขทัยจึงได้ลงมาเผยแพร่หลายในกรุงศรีอยุธยา มากกว่าแต่ก่อนแต่รุ่นแรกก็ยังคงมีลักษณะของอุทองปะปนอยู่บ้างเช่นมีไรพระศก ชายจีวรปลายตัดเป็นเส้นตรง เป็นต้น ส่วนมากไม่งามเท่าแบบสุโขทัย

ในยุครัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์ พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๒๓๑ นั้น นิยมสักพระพุทธรูปด้วยศิลา เชื่อกันว่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ไทยปราบกัมพูชาได้ จึงได้รับอิทธิพลการใช้ศิลาสลักพระพุทธรูปอย่างในประเทศนั้นมาด้วยอยู่พักหนึ่ง โดยพระพุทธรูปศิลาทรายในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และสมเด็จพระนารายณ์นี้ มักมีพระเนตรและพระโอษฐ์เป็นขอบ ๒ ชั้น หรือมีฉนวนก็มีพระมัสสุบาง ๆ อยู่เหนือพระโอษฐ์

ส่วนพระพุทธรูปทรงเครื่องนั้น เป็นที่นิยมกันมากในศิลปะอยุธยาอีกแบบหนึ่งคือ แบบนครศรีธรรมราช ซึ่งหล่อตามรูปพระพุทธรูปสังขลิก เมืองนครศรีธรรมราช โดยพระพุทธรูปแบบนครศรีธรรมราชจะคล้ายกับพระพุทธรูปแบบเชียงแสน แต่พระพักตร์แบนกว่า ชอบเล่นขอบจีวร และพระองค์อ้วนเตี้ยกว่าจะได้แบบอย่างมาจากศิลปะแบบปาละของอินเดีย

^{๒๓} ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัททิศ ดิศกุล, ศิลปะอินเดีย, หน้า ๑๗๘-๑๘๐.

เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยา และผ่านกรุงธนบุรีที่มีระยะเวลาเพียง ๑๕ ปีไปถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเริ่มนับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นมาเป็นราชธานี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ ลงมาจนถึงปัจจุบัน โดยพระพุทธรูปที่สร้างสมัยรัชกาลที่ ๑ มีน้อย เป็นพระปูนปั้นลักษณะคล้ายพระพุทธรูปสมัยอยุธยาบนอุ้งทอง ในสมัยรัชกาลที่ ๒ และ ๓ ก็เป็นเช่นเดียวกัน โดยมุ่งเน้นเอาความสวยงามทางลวดลายเครื่องประดับยิ่งกว่าสีพระพักตร์ของพุทธรูป

ในรัชกาลที่ ๔ ทรงคิดแบบอย่างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ แกไขพุทธลักษณะให้คล้ายมนุษย์สามัญยิ่งขึ้นคือ ไม่มีพระเกศมาลา หรือ เมาลี และให้มีจีวรเป็นริ้ว ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร แต่พระพุทธรูปแบบนี้ก็ไม่เป็นที่นิยมนักพอถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ย้อนกลับไปสร้างพระพุทธรูปแบบมีพระเกศมาลาตามเดิม จนเข้าสู่สมัยแห่งงานศิลปกรรมร่วมสมัย จึงได้นำรูปแบบพระพุทธรูปที่เคยมีมาก่อนมาสร้างใหม่ หรือปรับเปลี่ยนบางอย่างที่เป็นความนิยมสมัยใหม่เพิ่มเข้าไป รูปแบบที่มีการนำมาสร้างเป็นอย่างมาก ได้แก่ พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย เช่น พระพุทธรูปลีลา ซึ่งเป็นพระประธานที่พุทธมณฑล มีชื่อว่า พระศรีศากยะทศพลญาณ^{๒๔}

การสร้างพระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัยไม่มีการสร้างรูปเหมือนของพระพุทธรเจ้า แต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์ ดังนั้นลักษณะของพระพุทธรูปในแต่ละสกุลช่างแต่ละสมัยจึงแตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพระพุทธรูปจะมีรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่ในการสร้างพระพุทธรูปจะมีสัญลักษณ์สำคัญที่บ่งบอกว่ารูปนั้นเป็นพระพุทธรองค์เรียกว่า มหาปฐิสลักษณ์ หรือลักษณะของมหาบุรุษ รวม ๓๒ ประการ เช่น มีขนระหว่างคิ้ว เรียกว่า อุณาโลม มีส่วนบนของศีรษะนูนสูงขึ้นคล้ายสวมมงกุฎ เรียกว่า อุณหิส หรือ อุษณิษะ หรือพระเกศมาลา นอกจากนี้ ยังมีพระรัศมีที่เปล่งออกมาจากพระเศียรของพระพุทธรูป ทำเป็นตุ้มกรมคล้ายดอกบัวตูมหรือชูสูงขึ้นคล้ายเปลวไฟ

กล่าวโดยสรุป พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนั้นเป็นต้นแบบของการสร้างพระเครื่องในสมัยใหม่ เพราะเหตุแห่งความศรัทธาของชาวพุทธที่ต้องการยึดเหนี่ยวจิตใจที่สามารถนำพาคิดตัวไปได้ ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งได้มีการค้นพบพระพุทธรูปในประเทศไทยรุ่นเก่าแก่ที่สุด คือ พระพุทธรูปสมัยอมราวดี (ศิลปะอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙) และศิลปะสมัยคุปตะ (ศิลปะอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๑) เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็ก จึงสันนิษฐานว่าเป็นสิ่งที่ชาวอินเดียนำติดตัวเข้ามาพร้อมกับการเดินทางค้าขาย และน่าจะเป็นผู้ที่นำเอาพระพุทธรูปศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนแถบนี้ด้วย

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, “พระพุทธรูป” สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๙, หน้า ๖๐.

๒.๒ คติความเชื่อการสร้างพระเครื่อง

พระเครื่อง คือวัตถุที่ทำขึ้นเป็นรูปพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งที่ใช้ระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดเป็นพุทธานุสติกกรรมฐาน นิยมสร้างขึ้นให้มีขนาดเล็ก เพื่อที่จะสะดวกที่จะนำติดตัว หรือที่เรียกว่าบูชาไว้กับตัว ประวัติการสร้างพระเครื่องมีมาแต่สมัยบรรพกาล ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น การสร้างพระเครื่องนั้นในยุคแรกมีวัตถุประสงค์หลัก ๆ ไม่กี่ประการ เพราะในสมัยโบราณการสร้างพระหรือรูปเคารพนั้นต้องทำด้วยเจตนาบริสุทธิ์ มีจุดประสงค์สำคัญทางด้านการสืบทอดพระพุทธศาสนาและการบูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะสร้างโดยกษัตริย์ หรือผู้นำชั้นปกครอง หรือพระสงฆ์ ผู้มีญาณสมาบัติ เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็นำมาบรรจุไว้ในประสาธหรือเจดีย์ ปูนียสถานต่าง ๆ เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา

ในระยะแรก ๆ นั้นการสร้างพระเครื่องยังคงเป็นการสร้างในลักษณะเป็นพระพิมพ์เท่านั้น นั่นคือเป็นพระที่สร้างขึ้นตามแบบแม่พิมพ์^{๒๕} การสร้างพระเครื่องต่าง ๆ ถูกสร้างขึ้นมาจากจุดประสงค์หลายประการ ดังนี้^{๒๖}

๑. สร้างขึ้นเป็นที่ระลึกในการสักการะสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น เมื่อพุทธศาสนิกชนได้เดินทางไปสักการะสังเวชนียสถานทั้ง ๔ คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสวงปฐมเทศนา และปรินิพพาน แล้วก็อาจจะนำเอาพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นตามศาสนสถานต่าง ๆ เหล่านั้นติดตัวกลับไปเป็นที่ระลึกว่าได้เคยไปสักการะในสถานที่เหล่านั้นมาแล้ว และยังสามารถนำพระพิมพ์เหล่านั้นมาบูชาได้ด้วยเช่น พระพิมพ์ที่พบที่ตำบลพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ที่มีรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งแสดงธรรมเทศนาอยู่ใต้อยอดปราสาท ซึ่งเป็นยอดปราสาทแบบเดียวกับที่เมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย เป็นต้น

๒. สร้างขึ้นเพื่อสืบอายุพระศาสนา ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่ว่า เมื่อนับจากพุทธกาลล่วงเลยไป ๕,๐๐๐ ปีแล้ว ศาสนาพุทธจะเสื่อมลงและสูญหายไปจากโลก จึงทำให้มีการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวนมากโดยในยุคแรกมักมีการจารึกคาถาซึ่งเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา คือ “เอ ชมมา เหตุปภวา...” โดยจารึกไว้ที่ด้านบน หรือด้านข้าง หรือด้านล่างของพระพิมพ์แล้วนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์ต่าง ๆ เพื่อเมื่อเวลาใดที่พระพุทธศาสนาเสื่อมลงไปไม่มีผู้ใดรู้จัก หากคนรุ่นหลังมาพบพระพิมพ์เหล่านี้ จะได้มีการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้นใหม่ได้อีกครั้ง

^{๒๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖๓.

^{๒๖}ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, หน้า ๑๗๓-๑๗๔.

๓. สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ในคติทางพระพุทธศาสนาหายานส่วนใหญ่ นั้น มีการสร้างพระพิมพ์ดินดิบเป็นรูปพระโพธิสัตว์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยจะนำเอาเถ้าและ อัฐิของผู้ตายที่เผาแล้วมาผสมกับดินทำเป็นพระพิมพ์ขึ้น โดยเชื่อว่าพระโพธิสัตว์จะได้พาวินิจฉัยของผู้ตายให้พ้นทุกข์ขึ้นสู่สวรรค์ได้ เช่น พระพิมพ์ในสมัยศรีวิชัย เป็นต้น

๔. สร้างขึ้นในฐานะรูปเคารพบูชาหรือเป็นภาพเล่าเรื่อง ตามคติของเถรวาทในสมัย ทวารวดีแล้ว มักสร้างพระพิมพ์ต่าง ๆ ขึ้นเพื่อนำไว้เคารพบูชาเช่นเดียวกับการสร้างพระพุทธรูป รวมทั้งในพระพิมพ์เป็นภาพเล่าเรื่อง เช่นพุทธประวัติต่าง ๆ เพราะการสร้างพระพิมพ์สามารถสร้างได้ ทีละมาก ๆ ไม่เหมือนกับการสร้างประติมากรรมอื่น ๆ ที่ทำได้ทีละชิ้นนอกจากจุดประสงค์ดังกล่าวแล้ว การสร้างพระเครื่องยังอยู่พื้นฐานของคติความเชื่อในการสร้างพระเครื่องดังนี้

๒.๒.๑. เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา

จากจุดประสงค์การสร้างพระเครื่องต่างจะพบว่า ตามคติความเชื่อใน พระพุทธศาสนาที่ว่า เมื่อนับจากพุทธกาลล่วงเลยไป ๕,๐๐๐ ปีแล้ว ศาสนาพุทธจะเสื่อมลงและสูญ หายไปจากโลก จึงทำให้มีการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวนมากโดยในยุคแรกมักมีการจารึกคาถาซึ่ง เป็นหัวใจพระพุทธศาสนาคือ “เย ธมมา เหตุปภวา...” โดยจารึกไว้ที่ด้านบน หรือด้านข้าง หรือ ด้านล่างของพระพิมพ์แล้วนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์ต่างๆ เพื่อเมื่อเวลาใดที่พระพุทธศาสนาเสื่อมลงไปไม่มี ผู้ใคร่รู้จัก หากคนรุ่นหลังมาพบพระพิมพ์เหล่านี้ จะได้มีการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่ได้ อีกครั้ง

พระพิมพ์ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณนั้นส่วนใหญ่ สร้างขึ้นมาเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยคิดว่าต้องสร้างพระพิมพ์ให้ครบ ๘๔,๐๐๐ องค์เท่ากับจำนวนพระธรรมชั้นตรี ซึ่งส่วนใหญ่แล้วนำ พระพิมพ์ไปฝังไว้ใต้กรุเจดีย์ พระเจดีย์ต่างๆ บ้างก็อยู่ตามถ้ำ บ้างก็ตามลานวัด โคนต้นไม้ใหญ่ ส่วน ใหญ่สถานที่เหล่านั้น จะเป็นสถานที่ ๆ สำคัญในอดีต เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา และการ บูชาของคัมภีร์พระสมันตพุทธเจ้า

ความเชื่อเรื่องพระพิมพ์และคำว่า พระเครื่อง คาดว่าน่าจะมีช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมี พบเห็นกันแล้ว ที่เห็นได้เด่นชัด ก็ได้แก่ (พระสมเด็จ ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) พรหมรังสี) สร้าง ขึ้นเพื่อสืบทอดพระศาสนาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ สำหรับพุทธธานภาพพระเครื่องของสมเด็จฯ นั้นมี ผู้โง่เขลาเลื่องลือกันมาก โดยเฉพาะเหตุการณ์สำคัญเมื่อครั้งอหิวาตกโรคระบาดครั้งยิ่งใหญ่ในอดีต เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๑๖ ปรากฏว่าบ้านใดมีพระพิมพ์สมเด็จ แล้วอาราธนาพระสมเด็จทำน้ามนต์อาบ บริโภคจะปราศจากโรคร้ายได้ แต่ถึงกระนั้นประชากรในกรุงเทพฯ ก็ล้มตายกันประดุจใบไม้ร่วงถึงกับ มีคำขวัญ ว่า “คนหัวโตกินแตงโมวัดแจ้ง ไปดูแรงวัดสระเกศ ไปดูเปรตวัดสุทัศน์” คำว่าแรงวัดสระ

เทศหมายถึงบรรดาแรงที่ลงกินศพคนตาย ซึ่งไม่สามารถจะเผาศพได้ทันจึงนำมาสุ่มกันไว้ เมื่อใครได้มาเห็นจะเกิดกรรมสังเวชในจิตใจเป็นอย่างยิ่ง^{๒๗}

นอกจากนั้นการสร้างพระเครื่องแล้วก็มีการสะสมเครื่อง สำหรับมูลเหตุของการสะสมพระนั้นมีมูลเหตุมาจากความศรัทธา ก่อเกิดแรงจูงใจ มีแรงดลบันดาลใจให้สร้างรูปปฏิมากรรมต่าง ๆ จนกลายมาเป็นโบราณสถาน และโบราณวัตถุในปัจจุบันและศรัทธานั้นเกิดจาก ๒ สาเหตุ คือ ความเคารพนับถือยกย่องเชิดชู จึงต้องการสร้างวัตถุที่ทรงคุณค่ามาทำการสักการบูชาจนแสดงออกมาเป็นปฏิมากรรมต่าง ๆ รวมถึงความศรัทธาความเชื่อในกุศลผลบุญที่จะได้รับจากการได้สร้าง ได้ดำรงไว้ และสืบทอดพระศาสนาในรูปแบบของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาเก็บไว้ตามกรุต่าง ๆ ก็เป็นผลมาจากความศรัทธาในพระศาสนาทั้งสิ้น อีกสาเหตุหนึ่งคือการสะสม เจตนารมณ์ที่สำคัญซึ่งบรรดานักสะสมพระพิมพ์หรือพระเครื่องที่เป็นชาวพุทธ หรือนับถือศาสนาอื่น สนใจสะสมพระพิมพ์หรือพระเครื่องไว้ในครอบครองแบ่งเป็น ๔ ประเภท ดังนี้คือสะสมไว้เพื่อเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึง “พระธรรม” สะสมไว้เพื่อเตือนให้ระลึกถึง “พระเดช” “พระคุณ” สะสมไว้เพื่อการศึกษาทางโบราณคดีและสกุลศิลปะและสะสมไว้เพื่อการธุรกิจ ที่สำคัญนั้นช่วยเผยแพร่ให้ประชาชนโดยทั่วไปมีโอกาสจะได้พระพิมพ์ไว้กราบไหว้บูชา (ทั้งฝ่ายพุทธหินยานและมหายาน) ลำพังผู้ที่สนใจต้องการได้พระพิมพ์มาบูชา ไม่สามารถจะหามาได้ด้วยตนเอง จึงต้องเช่าบูชา (ซื้อหา) มาจากผู้สะสมไว้เพื่อธุรกิจ พระพิมพ์ที่มีผู้นิยม ทั้งที่มีศิลปะการสร้างสวยงาม รวมทั้งที่มีอาถรรพณ์จากพระเวทย์วิทยาคาถาจากพระคณาจารย์ผู้เข้มขลังทั้งหลายที่ได้ทำพิธีปลุกเสกไว้แล้วปรากฏผล นับเป็นเรื่องมีมาช้านานและได้รับการเก็บบำรุงรักษาไว้ เพราะเห็นคุณค่าจากกลุ่มผู้สะสมทางธุรกิจนี้ขึ้นมา อันเป็นที่มาของการช่วยอนุรักษ์ในรูปแบบหนึ่งโดยมีมูลค่าทางสังคมเป็นปัจจัยกระตุ้น^{๒๘}

การสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ในสมัยทวารวดีนั้น มักแสดงภาพเล่าเรื่องในพุทธประวัติ โดยเฉพาะเหตุการณ์กระทำมหาปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี ซึ่งพบว่านิยมนำมาสร้างเป็นพระพิมพ์อย่างแพร่หลาย^{๒๙}

^{๒๗} จันทิพย์ คาคประกอบ, “เรื่อง พระเครื่องคืออะไร ทำไมต้องมีพระเครื่อง” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.prayotniyom.com /article_detail.php?id=55, [๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๒๘} Amulet Thailand, “พระเครื่อง” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.chuna0320.wordpress.com/tag/> [๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๒๙} ญัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์, พระเครื่องกับสังคมไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ถึง พ.ศ. ๒๕๕๐: การศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพาณิชย์, (นครปฐม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), หน้า ๒๙.

การสร้างพระพิมพ์ในปางแสดงปาฏิหาริย์นั้น สันนิษฐานว่าต้องการให้เห็นความยิ่งใหญ่ และอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังพบพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าประทับเหนือพนัสบดีอันเป็นตัวแทนของสัตว์พาหนะของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู สันนิษฐานว่าเพื่อเป็นการแสดงความเหนือกว่าของพระพุทธศาสนาต่อศาสนาฮินดูซึ่งยังปรากฏอิทธิพลทางความเชื่ออยู่ในสังคมขณะนั้น หรืออีกนัยยะหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าอยู่เหนือมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายมีอิทธิฤทธิ์และความสามารถในการที่จะชี้แนะสั่งสอนธรรมได้^{๓๐}

ในล้านนา ธรรมเนียมการสร้างพระพุทธรูปในอาณาจักรล้านนา เนื่องมาจากความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา นับแต่ได้รับพุทธศาสนาเข้ามา ชาวล้านนามีคติความเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปเป็นการค้าบูชาพระศาสนาให้มีอายุยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ พระวัสสา และกุศลที่ได้นั้นจะส่งผลให้ได้ เกิดเป็นมนุษย์ในโลก สวรรค์และสุดท้ายจะได้พบพระนิพพาน หรือการได้เกิดในยุคของพระศรี อารีเมตไตรย คือ พระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ในกาลข้างหน้า การสร้างพระพุทธรูปนั้น ผู้มีจิตศรัทธาอาจสร้างด้วยตนเองหรือจ้างให้ช่างท้องถิ่นเป็นผู้สร้างให้โดยวัสดุที่ใช้มีทั้งไม้ ปูน หรือ โลหะ ขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์ของผู้มีจิตศรัทธา คติความเชื่อนี้ทำให้พุทธศาสนิกชนในอดีตของ ล้านนานิยมที่จะสร้างพระพุทธรูปเพื่อถวายเป็นทานสืบต่อกันมา ในปัจจุบันนี้ ธรรมเนียมการสร้างพระพุทธรูปถวายเป็นทานเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การถวายพระพุทธรูปก็มักจะเช่า (ซื้อ) พระพุทธรูปที่มีการสร้างจากโรงงาน นำมาถวายวัด ทำให้ลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปเป็น แบบเดียวกันหมด ส่วนการสืบทอดฝีมือช่างท้องถิ่นในการหล่อ หรือแกะพระพุทธรูปได้ลดจำนวนลงและอาจหมดไปในที่สุด^{๓๑}

๒.๒.๒. เพื่ออุทิศให้ผู้วายชนม์

จากจุดประสงค์ในการสร้างพระเครื่องต่าง ๆ จะพบว่า ในคติทางพระพุทธศาสนาหลายส่วนใหญ่นั้น มีการสร้างพระพิมพ์ดินดิบเป็นรูปพระโพธิสัตว์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยจะนำเอาเถาและอัฐิของผู้ตายที่เผาแล้วมาผสมกับดินทำเป็นพระพิมพ์ขึ้น โดยเชื่อว่าพระโพธิสัตว์จะได้พาวินิจฉัยของผู้ตายให้พ้นทุกข์ขึ้นสู่สวรรค์ได้ เช่น พระพิมพ์ในสมัยศรีวิชัยสมัยศรีวิชัยจากที่สร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงไปสู่การสร้างเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายและเป็นการสะสมบุญเพื่อเป็นพระโพธิสัตว์ในภายหน้า เป็นต้น

นอกจากอุทิศให้กับผู้วายชนม์ที่เป็นเครือญาติแล้ว ยังมีการอุทิศให้กับผู้ที่สร้างพระพุทธรูป พระเครื่อง พุทธสถาน รวมทั้งวัดถ้ำมุงคตต่าง ๆ เป็นต้น ในพระพุทธรูป พระเครื่อง พุทธสถาน หรือแม้แต่ในวัดถ้ำมุงคตต่าง ๆ ครูบาอาจารย์เชื่อว่าต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตหรือดูแลอยู่แน่นอน

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๓๑} ล้านนาคติ, “พระพุทธรูป” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.lannakadee.cmu.ac.th/area2/page2.php?pid=5> [๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๙].

นอกเหนือจากวัสดุที่นำมาสร้างที่อาจจะเป็นว่านสมุนไพร เป็นแร่ธาตุบางอย่างที่ทำให้รักษาโรคหรือเกิดพลังงานอย่างหนึ่งขึ้นมาได้^{๓๒}

คำว่า “ศักดิ์สิทธิ์” นั้นหมายถึง พลังอำนาจเหนือโลกที่คนทั้งหลายเชื่อว่าสามารถดลบันดาลให้เกิดบางสิ่งบางอย่างได้ เป็นคำกลางที่พุทธรวมทั้งพรหมเทพเทวดา ดวงจิตวิญญาณ อำนาจเหนือมนุษย์ ส่วนในเรื่องพลังศักดิ์สิทธิ์จะมีพลังความศักดิ์สิทธิ์น้อยหรือมากนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะมีหลายปัจจัยประกอบทั้งบุญบารมีของผู้สร้าง กรรมวิธีที่สร้าง การอัญเชิญพุทธมนต์ พระคาถา อันศักดิ์สิทธิ์ การกราบไหว้เชื่อมบุญของผู้มีภูมิธรรม ผู้มีบุญที่ซำแล้ว ซำเล่าจนเกิดความศักดิ์สิทธิ์

รวมถึงการมีหน้าที่ของเหล่าเทพเทวดาทั้งหลายที่ต้องดูแลสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นด้วย ยังไม่รวมถึงดวงวิญญาณที่ผูกพันด้วยกรรมใดก็ตาม และพระที่สร้างขึ้นถ้าไม่มีปัจจัยที่กล่าวมานี้รวมถึงการบูชา กราบไว้สักการะที่ถูกต้อง พระที่สร้างเหล่านั้นก็จะเป็นเพียงก้อนดิน ก้อนปูนหรือก้อนเหล็กธรรมดาทั่วไป

เรื่องนี้คงเป็นอีกเรื่องที่หลายคน อาจจะยังไม่ทราบว่าเทวดาบางชั้น บางตนนั้นมีหน้าที่จะต้องดูแลพระพุทธศาสนา สิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้มีภูมิธรรมด้วย ดังเช่น พระสยามเทวาธิราช ที่มีเทวดาชั้นสูงดูแลอยู่ พระแก้วมรกตที่มีเทวดาหลายตนดูแลอยู่ พระธาตุต่าง ๆ ที่อยู่ทั่วประเทศ พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานในทุกวัด เป็นต้น

รวมถึงดวงจิตวิญญาณของผู้สร้างซึ่งตั้งแต่วัดวาอาราม พุทธสถาน พระพุทธรูป พระเครื่อง วัตถุมงคลใด ๆ ก็ตาม ถ้าท่านมีจิตผูกพันอย่างลึกซึ้ง ท่านละจากภูมิมนุษย์ไปแล้วไม่ว่าจะอยู่ในภพภูมิใดท่านก็ยังวนเวียนดูแล หรือเมตตาสงเคราะห์ผู้ที่บูชาอย่างถูกวิธี ดังเช่นเวลาไปวัดใดก็ตาม ครูบาอาจารย์ท่านจึงแนะนำให้เราอุทิศบุญให้กับท่านผู้สร้าง ผู้ทำนุบำรุง ผู้บูรณปฏิสังขรณ์ หรือในอดีตเมื่อครั้งใดก็ตามที่ครูบาศรีวิชัย ตนบุญแห่งล้านนา ท่านจะบูรณปฏิสังขรณ์วัดใด ท่านจะอุทิศบุญและอัญเชิญเทวดา ดวงจิตวิญญาณที่สร้างหรือดูแลวัดวาอารามและสถานที่นั้นอยู่ให้มาช่วยอวยพร ช่วยดลบันดาลให้การครั้งนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะท่านรู้ว่าเรื่องนี้ไม่มีจริง จึงอยากจะเรียนให้ทราบถึงความรู้นี้ซึ่งจะกล่าวอย่างละเอียดในการเชื่อมบุญในตอนต่อไป จึงเป็นที่มาในเบื้องต้นของการบูชา ที่คนเรานั้นเมื่อมีบุญของตนมากพอ มีจิตใจที่สะอาดมากพอ ก็สามารถจะรับความเป็นสิริมงคล ความศักดิ์สิทธิ์ที่จะเข้ามาในชีวิตได้

คติความเชื่อการสร้างพระพิมพ์เพื่ออุทิศให้กับผู้วายชนม์ หมายถึง ประโยชน์อย่างยิ่งคือการเข้าถึงพระนิพพานนั้น สันนิษฐานว่า สืบเนื่องมาจากคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน ซึ่ง

^{๓๒} ๕. ธรรมรักษ์, “การบูชาพระตามหลักโบราณจารย์” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.torthammarak.wordpress.com> [สืบค้นเมื่อ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๙ล.

ได้ขยายอิทธิพลมาสู่ทางใต้ของประเทศไทยตรงกับสมัยศรีวิชัย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘) จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดค้น พบว่าพระพิมพ์ที่พบส่วนใหญ่จะสร้างด้วยดินเหนียวและมีการนำเอาอิฐของผู้ตายมผสมกับดินเหนียวแล้วจึงพิมพ์เป็นพระพุทธรูปหรือรูปพระโพธิสัตว์และในเนื้อวัสดุแต่ไม่ได้ทำการเผาซึ่งเรียกพระพิมพ์ที่ได้จากการแบบนี้ว่า พระพิมพ์ดินดิบ ในบางองค์นั้นพบว่ามีการเผา และคาถา ขสมฯ และคาถา ขสมฯ (อ่านว่า ชะ-สะ-มะ) ปรากฏบนพระพิมพ์ วัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพิมพ์นั้นเป็นดินเหนียวที่ไม่ได้ผ่านการเผา จึงแตกหักง่าย ไม่คงทนถาวร จึงเชื่อได้ว่าไม่ได้สร้างขึ้นตามคติการสืบทอดพระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าเป็นการสร้างขึ้นในคติที่แสดงถึงข้อธรรมอันเป็นนัยอันสำคัญของคาถาบทที่จารึกไว้ที่พระพิมพ์ ที่กล่าวถึงเหตุและการสิ้นเหตุ คือการดับทุกข์ (นิพพาน) นอกจากนี้พระพิมพ์บางองค์ในสมัยทวารวดีที่ค้นพบบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยยังปรากฏจารึกบนพระพิมพ์ที่เกี่ยวกับการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย แสดงให้เห็นว่าคติการสร้างพระพิมพ์เพื่ออุทิศให้แก่ผู้วายชนม์นั้นเกิดขึ้นมาในความเชื่อตามพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายานซึ่งตรงกับสมัยศรีวิชัยและช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวอยู่ระหว่างสมัยทวารวดีตอนปลาย บางส่วนยังได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายานจากขอม^{๓๓}

พระพิมพ์สมัยศรีวิชัย พบว่ามีการจารึกคาถาลงบนพื้นวัสดุการสร้างพระพิมพ์นั้น แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ^{๓๔}

กลุ่มที่ ๑ พระพิมพ์ที่จารึกคาถา เย ธมมาฯ ซึ่งเป็นคาถาที่นิยมในสมัยทวารวดีของพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทโดยมีคติในการสืบทอดพระพุทธศาสนา นัยสำคัญของคาถาบทนี้กล่าวถึงเหตุและการสิ้นเหตุ คือ การดับทุกข์ มีความสัมพันธ์กับผู้ตายซึ่งอาจเป็นพระเถระผู้บรรลุมิตรธรรมตามความเชื่อของคนในสังคม

กลุ่มที่ ๒ พระพิมพ์ที่จารึกคาถา ขสมฯ คือ ขสมน (ย) นิโรธ (มารเค) เย ว” แปลว่า “ในทางแห่งความดับ โดยนัย (แห่งพระดำรัส) ของพระพุทธเจ้านั่นเอง”

พระพิมพ์ที่จารึกคำเหล่านี้ เน้นในเรื่องของทางแห่งความดับทุกข์คือนิโรธ ที่หมายถึงกาหลุดพ้นวิภวสงสารไปนิพพานซึ่งสัมพันธ์กับประเพณีการเผาศพพระภิกษุสงฆ์ นับเป็นการบ่งชี้ได้ว่าคติการสร้างพระพิมพ์สมัยศรีวิชัยนั้นเพื่อเป็นการอุทิศให้แก่ผู้วายชนม์

^{๓๓} ธีรพล อยู่รุ่งเรื่องศักดิ์, พระเครื่องกับสังคมไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ถึง พ.ศ. ๒๕๕๐: การศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพาณิชย์, หน้า ๓๙.

^{๓๔} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑-๔๒.

๒.๒.๓. เพื่อประกอบการกุศลและเป็นพุทธบูชา

คติการสร้างพระพิมพ์เพื่อประกอบการกุศลและพุทธบูชา^{๓๕} นั้น สันนิษฐานว่าเป็นคติความเชื่อของชาวขอมที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมีการทำบุญโดยการสร้างสิ่งของเพื่ออุทิศถวาย ประกอบกับความเชื่อของพุทธศาสนานิกายมหายานที่พยายามแก้ไขคติความเชื่อเก่า ๆ เพื่อที่จะให้สอดคล้องกับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ เช่น พระโพธิสัตว์ซึ่งแต่เดิมนั้นมีเพียงองค์เดียว ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขโดย “ได้กำหนดธรรมาภิพโพธิสัตว์และมนุษย์พุทธขึ้น และมีการนำเอาเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เข้ามาปณอยู่ด้วย” เป็นต้น ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องการบูชาสิ่งที่ตนเคารพนับถือตามวิถีของพุทธศาสนาผสมผสานเข้ากับการสร้าง การถวายสิ่งของเพื่อเป็นเครื่องบูชาในศาสนาพราหมณ์ อีกทั้งความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เรื่องของการหลุดพ้น และเรื่องบุญกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นความเชื่อของพุทธศาสนานิกายมหายาน จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดคติการสร้างพุทธสถานอุทิศถวายในพุทธศาสนารวมถึงการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์เพื่อเป็นพุทธบูชาและประกอบบุญกุศลขึ้น

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในประเทศไทยสันนิษฐานได้ว่าพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาหรือเพื่อประกอบบุญกุศลนั้น เริ่มสร้างกันในสมัยลพบุรีและคติความเชื่อในเรื่องของการสร้างเพื่อเป็นพุทธบูชาและประกอบบุญกุศลนี้ได้สืบทอดอิทธิพลทางวัฒนธรรมต่อมาในสมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์^{๓๖}

คติการสร้างพระพิมพ์ในสมัยลพบุรีนั้น “สร้างตามคติมหายานเป็นพื้น” และไม่ปรากฏคาถา เย ธมมาฯ ซึ่งเป็นคาถาที่นิยมใช้เพื่อการสืบทอดพุทธศาสนาในสมัยทวารวดี แม้ว่าพื้นที่สมัยลพบุรีแต่เดิมนั้นเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของทวารวดีก็ตาม จึงสันนิษฐานว่าการสร้างพระพิมพ์ในสมัยลพบุรีนั้นไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อการสืบทอดพุทธศาสนาแต่เป็นการสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาหรือประกอบบุญกุศล เช่น จารึกที่ศาลเจ้าเมืองลพบุรี ที่ได้กล่าวถึงกาอุทิศถวายสิ่งของต่างๆ เพื่อเป็นการบูชา ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นค่านิยมของคนในสังคมที่ต้องการสร้างหรือถวายสิ่งของเพื่อเป็นการบูชาตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงน่าจะมิตีในการสร้างเพื่อเป็นพุทธบูชาหรือเพื่อประกอบบุญกุศล โดยหวังให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเหมือนกับการถวายสิ่งของเพื่อเป็นเครื่องบูชา^{๓๗}

เรื่องการสร้างสิ่งของอุทิศถวายในสมัยสุโขทัย ได้รับอิทธิพลตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนานิกายมหายานและศาสนาพราหมณ์ที่ยังคงสืบทอดอิทธิพลทางวัฒนธรรมอยู่ แสดงให้

^{๓๕} อ่างแก้ว, หน้า ๔๔-๔๕.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^{๓๗} อ่างแก้ว, หน้า ๔๙-๕๐.

เห็นถึงคติความเชื่อในการสร้างพระพิมพ์เพื่อประกอบบุญ และเพื่อเป็นพุทธานุชาได้เป็นอย่างดี คติการสร้างพระพิมพ์ของสุโขทัยไม่ได้มีเพียงเพื่อเป็นพุทธานุชาและประกอบบุญกุศลเท่านั้น แต่ยังปรากฏคติการสร้างเพื่อเป็นปัจจัยให้ผู้สร้างพระพิมพ์นั้นได้เกิดในสมัยของพระศรีอารียเมตไตรตามคติความเชื่อในเรื่องของไตรภูมิพระร่วง โดยค้นพบในจารึกสุโขทัย จารึกนี้แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของการสร้างพระพิมพ์ได้เป็นอย่างดี คือ มีทั้งการสร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธานุชา การสร้างขึ้นเพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล และการสร้างขึ้นเพื่อเป็นปัจจัยในการได้เกิดในยุคพระศรีอารีย^{๓๘}

พระพิมพ์ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตามคติความเชื่อนี้ สันนิษฐานว่าเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น เพราะมีหลักฐานเป็นจารึกสมัยอยุธยาตอนต้นกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการสร้างพระพิมพ์ไว้อย่างชัดเจน^{๓๙}

พระเครื่องที่เป็นรูปของพระพุทธเจ้า หรือพระเครื่องที่เป็นรูปพระอริยเจ้าที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนั้น คุณค่าสูงสุดก็อยู่ที่เมื่อบูชาแล้วก็ให้นึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระอริยสงฆ์ในรูปนั้นเป็นสำคัญ จึงจะได้ชื่อว่าบูชาพระเครื่องได้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะการนึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระสงฆ์ที่ท่านเป็นพระอริยสงฆ์เจ้านั้น จัดเป็นพุทธานุสติกรรมฐาน และสังฆานุสติกรรมฐาน เป็นหนึ่งในพระกรรมฐานที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้

การสร้างพระพุทธรูปจัดว่าเป็น พุทธานุชา ถ้าในกรรมฐานจัดว่าเป็นพุทธานุสติกรรมฐาน (การระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์) ถ้าตายจากคนไปเกิดเป็นเทวดา มีรัศมีกายสว่างไสวมาก การสร้างพระถวายด้วยอำนาจพุทธานุชาทำให้มีรัศมีกายมากเป็นคนสวย ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "พุทธานุชา มหาเตชะวันโต" แปลว่า "การบูชาพระพุทธเจ้ามีเดชอำนาจมาก" การสร้างพระพุทธรูปนี้เป็นพุทธานุชาเป็นพุทธานุสติในกรรมฐาน ๔๐ กอง ท่านบอกว่ากำลังของพุทธานุสติเป็นเหตุให้เข้าถึงนิพพานได้ง่ายที่สุด ง่ายกว่ากองอื่นก็เห็นจะจริง เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านอยู่ที่นิพพานนี้ และท่านก็เป็นต้นตระกูลของพระนิพพาน ทีนี้เมื่อเราต้องการสร้างพระพุทธรูปให้สวยตามที่เราชอบเห็นแล้วก็ทำให้จิตใจสดชื่น จิตมั่นก็นึกถึงพระอยู่เสมอ ถ้าจิตนึกถึงพระพุทธรูปองค์นั้นอยู่เสมอก็จัดเป็นพุทธานุสติกรรมฐาน ถ้าใจเราเกาะพระพุทธเจ้าเป็นปกติ ตายแล้วลงนรกไม่เป็น ฉะนั้นถ้าเราชอบพระแบบไหนปางไหน ก็ให้สร้างอย่างที่เราชอบจิตจะได้เกิดศรัทธา หลวงพ่อปานวัดบางนมโคแนะนำว่าควรหันหน้าพระบูชาไปทางทิศตะวันออกหรือทิศเหนือ ไม่ควรหันหน้าพระบูชาไปทางทิศตะวันตก หรือทิศใต้ เพราะจะทำให้สตาบ์ไม่เหลือใช้^{๔๐}

^{๓๘} อ่างแก้ว, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๓๙} อ่างแก้ว, หน้า ๖๑.

^{๔๐} เจโตวิมุติ, "อานิสงฆ์การสร้างพระ" [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.jetovimut.com/index.php/anisong/93-anisong-sangpra.html> [๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๙].

นอกจากนั้นการสร้างพระเครื่องให้มีขนาดเล็กเพื่อที่จะสามารถสร้างได้จำนวนมาก สำหรับบรรจุในพระพุทธรเจดีย์ เพื่อว่าในอนาคตเมื่อพระพุทธรศาสนาเสื่อมลง วัตถุต่าง ๆ พังทลายยังสามารถพบรูปสมมติของพระพุทธรเจ้า เพื่อแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธรศาสนา เป็นหลักฐานทางวัตถุว่า ที่นี้มีพระพุทธรศาสนา มีผู้ศรัทธาในคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า และปฏิบัติตาม เป็นพุทธานุสติ ธัมมานุสติ สังฆานุสติ รวมทั้งเป็นสิ่งระลึกอันประเสริฐของบุคคล ผู้คนรุ่นแต่ก่อน ปัจจุบัน และต่อไปในอนาคต

๒.๒.๔. เพื่อเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม

การบูชาพระเครื่องในฐานะที่เป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม^{๔๑} จะช่วยให้น้ำตาดูดีให้ผู้ใช้พระเครื่องหันไปปฏิบัติธรรม เช่น ใช้พระเครื่องแล้วต้องรักษาศีลด้วย ใช้พระเครื่องแล้วต้องสวดมนต์ภาวนาทำสมาธิอยู่เสมอ เป็นต้น

เมื่อนำกระบวนการสร้างและการใช้พระเครื่องมาพิจารณาวิเคราะห์ เทียบเคียงกับหลักการปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ที่สำคัญในพระพุทธรศาสนา เช่น หลักบุญกิริยาวัตถุ หลักไตรสิกขา เป็นต้น พบว่ากระบวนการสร้างและการใช้พระเครื่องนั้น เป็นกุศโลบายที่แฝงเอาไว้เพื่อดึงดูดให้ผู้สร้างและผู้ใช้พระเครื่องได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมตามหลักบุญกิริยาวัตถุ หรือหลักไตรสิกขาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ดังนี้

๑. การสร้างและการใช้พระเครื่องกับหลักบุญกิริยาวัตถุ ผู้สร้างพระเครื่องจะต้องรักษาศีล ๕ เป็นอย่างน้อยทุกครั้งที่ในการทำพิธีปลุกเสกสร้างพระเครื่อง (สัลมัย) หรือได้มีโอกาสสั่งสอนธรรมะต่าง ๆ ให้แก่ผู้มารับแจกพระเครื่อง (ธัมมาเทศนามัย) เป็นต้น ส่วนผู้ใช้พระเครื่อง เมื่อเข้าวัดไปบูชาพระเครื่อง ย่อมมีโอกาสได้บริจาคทานแก่ทางวัด (ทานมัย) หรือได้มีโอกาสฟังธรรมศึกษาหาความรู้จากพระเกจิอาจารย์ต่าง ๆ (ธัมมัสสวนมัย) เป็นต้น

๒. การสร้างและการใช้พระเครื่องตามหลักไตรสิกขา ผู้สร้างพระเครื่องจะต้องฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนาอย่างยิ่งยวดให้ได้ในระดับฌาน ๔ เป็นอย่างน้อย จึงจะสามารถปลุกเสกสร้างพระเครื่องให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ได้ (อธิจิตตสิกขา) เป็นต้น ส่วนผู้ใช้พระเครื่อง เมื่อบูชาพกพาพระเครื่องติดตัวอยู่เสมอ คนผู้นั้นย่อมไม่กล้าทำผิดศีลเพราะกลัวจะผิดข้อห้ามในการบูชาพระเครื่อง เมื่อรักษาศีลไปอย่างสม่ำเสมอานเข้า ศีลนั้นก็กลายเป็นนิสัยตามธรรมชาติในชีวิตไป ไม่อยากฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น ไปด้วยตนเอง ไม่ต้องรักษาศีลอีกต่อไป เพราะมีศีลเป็นปกติในชีวิตและจิตใจอย่างสมบูรณ์แล้ว (อธิศีลสิกขา) เป็นต้น

^{๔๑}รอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ข-ค.

ดังนั้น พระเครื่องจึงไม่ใช่เรื่องของความมั่งงายในอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ดังที่คนทั่วไปเข้าใจ แต่กลับเป็นกุศโลบายอันลึกซึ้งที่เหล่าโบราณจารย์สร้างเอาไว้ เพื่อดึงดูดให้ผู้สร้างและผู้ใช้พระเครื่องหันมาเข้าวัด และโน้มน้าวให้ผู้สร้างและผู้ใช้พระเครื่องได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมตามหลักบุญกิริยวัตถุ หรือหลักไตรสิกขา ซึ่งถือเป็นหลักการปฏิบัติธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

นอกจากนั้นความสำคัญและประโยชน์ของพระเครื่อง คือ พระเครื่องเปรียบเสมือนเครื่องเตือนใจให้คนทำความดี เพราะพระเครื่อง เป็นสิ่งหนึ่งที่เป็นตัวแทนของคุณงามความดี ถ้าหากว่าเรานับถือพระเครื่องเราต้องปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ดังนั้น ผู้ที่นับถือพระเครื่องส่วนใหญ่จะปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ตามคำสอนของครูบาอาจารย์ หรือผู้ที่เคารพนับถือ เช่น บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ ครู อาจารย์ ผู้ที่มีบุญคุณ เป็นต้น เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณของท่าน ระลึกถึงคำสอน และการปฏิบัติของท่าน เพื่อไม่ให้หลุดออกหรือละเลยจากการทำความดี เมื่อยามที่ไม่มีท่านอยู่แล้วหรือไม่ได้อยู่ใกล้ชิดท่าน พระเครื่องก็เปรียบได้กับเป็นเครื่องเตือนสติเรา

๒.๒.๕. เพื่อเป็นกุศโลบายในการเผยแผ่ธรรม

ในขั้นตอนการสร้างพระเครื่องจะต้องประกอบพิธี “พุทธาภิเษก” ซึ่งผู้เข้าร่วมพิธีจะด้รับฟังพระธรรมเทศนาเรื่อง พุทธาภิเษก ซึ่งมีเนื้อหาในการเผยแผ่ธรรม จากการบำเพ็ญบุญบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยมีเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้^{๔๒}

“พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นครูของเราทั้งหลายก่อนที่จะตรัสรู้ก็ได้บำเพ็ญบารมีมา ๓๐ ชาติ โดยที่ชาติสุดท้ายเกิดมาเป็นพระเวสสันดร จากนั้นจึงได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต เทวดาทั้งหลายอาราธนาให้มาเกิดเพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อโปรดสัตว์ทั้งหลาย จึงได้ลงมาเกิดในตระกูลสาकยราช เมื่อพระพุทธเจ้าประสูติก็ได้อย่างพระบาทไปทางทิศเหนือ ๗ ก้าว แล้วตรัสว่า “เราเป็นใหญ่ในโลกทั้งสาม” จนอายุได้ ๒๙ ปี มีอยู่วันหนึ่งเสด็จเห็นคนชรา คนป่วย คนตาย และเห็นนักบวชจงสละราชสมบัติไปบวชเป็นฤาษีอยู่ในป่าฝั่งแม่น้ำอนาโณมา บำเพ็ญบารมีได้ ๖ พรรษา จึงรับข้าวมธุปายาสในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนวิสาขะ แล้วนำถาดทองลอยน้ำเนรัญชรา พระพุทธเจ้าเอาหญ้าคา ๘ กำมือ จากพราหมณ์ชื่อโสสถิ แล้วเสด็จบำเพ็ญบารมีใต้ต้นโพธิ์ พระพุทธเจ้าตั้งสัจจาธิษฐานว่า ถ้าไม่บรรลุมรรคก็จะไม่ลุกจากที่นั่น พระพุทธเจ้ารู้อาณาปานสติกัมมัญฐาน อันประกอบด้วยฌานวิตัก ฌานวิจารด และวิเวก คือกายวิเวก จิตวิเวก การระงับซึ่งวิตก ทำให้ใจมีความสุข คติฌานดวงนั้น พระพุทธเจ้าได้บำเพ็ญจตุตถฌานสละแล้วซึ่งโลกีย์ ผู้ที่ประกอบอุเบกขานั้น จิตใจจะผ่องใส ต่อมาจึง

^{๔๒} มุลินิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, (กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔๓๓-๓๔๓๔.

สำเร็จบุพเพนิวาสญาณ ระลึกได้ว่าคนที่เกิดมาชาตินี้มีชีวิตที่เป็นอยู่ เพราะกรรมบันดาลจากชาติปางก่อน

ในเวลามัชฌิมยาม พระพุทธเจ้าระลึกได้ถึงญาณจตุตถญาณ ก็เกิดตาทิพย์ รู้ว่าผู้ที่ประกอบกรรม วจีทุจริต มโนทุจริต จะตกนรก ผู้ที่ประกอบกรรมดีก็จะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ทรงทราบว่า ผุ้สัตว์ที่เกิดมาเป็นไปตามกรรมที่ทำมา สังขารคนประกอบด้วยร่างกายและวิญญาณ เวียนว่ายตายเกิดเพราะมอวิชา สิ่งที่จะดับทุกข์ได้คือการให้วิปัสสนาญาณ สิ่งทั้งหลายเป็นสิ่งไม่เที่ยง และเป็นทุกข์ ต่อมาพระพุทธเจ้าตรัสรู้โคตรภูญาณ อนุโลมญาณ โสตาญาณ และบรรลอรุณีย์สัง ๔ ว่าวิภูสงสารเป็นทุกข์ นิพพานเท่านั้นที่จะดับทุกข์ ได้อนุโลมญาณ อรหันตมัคคญาณ ก็เห็นอรุณีย์สังทั้ง ๔ ด้วยมัคคญาณ พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าการเวียนว่ายในวิภูสงสารเป็นทุกข์ พระอรหันต์ทั้งหลายก็รู้และพระพุทธเจ้าก็รู้ จึงได้สัพพัญญุตญาณ รู้วิมุตติธรรม อันเป็นธรรมให้พ้นจากวิภูสงสาร เมื่อพระพุทธเจ้ายังได้ตรัสรู้ก็ได้เวียนในวิภูสงสารหลายชาติ ทำให้เป็นทุกข์ยิ่งนัก ถึงตอนนี้ได้นิพพานเป็นสังขารเที่ยงแท้ ส่วนโลกุตตรธรรมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าเพราะได้บำเพ็ญเพียรมา รู้ธรรมอันเป็นเหตุและไม่ใช่เหตุทำให้ความสงสัยหายไป เมื่อพระพุทธเจ้าได้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วก็มีใจที่เป็นสุข ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ๘ ประการ ให้เกิดวิปัสสนาญาณ ประกอบด้วย ลักษณะญาณ คือ อนุโลมญาณมีปัญหาที่ผ่องใส สัพพัญญุตญาณ คือ ละใจฟุ้งซ่านและอวิชาทั้งหมด และสังโยชนะทั้ง ๖ นิเวศธรรม ๕ ประการ ญาณต่อมาคือ อรหันตญาณ ได้รู้อรุณีย์สัง ๔ ประการ ว่าวิภูสงสารเป็นทุกข์ ตัณหาเป็นทุกข์ สมุททสังจะเป็นทุกข์ นิโรทสังจะเป็นทุกข์อย่างหนึ่ง พึงละได้โดยนิพพาน อันเป็นวิธีปฏิบัติให้พ้นทุกข์ เมื่อพระพุทธเจ้าได้รู้สัพพัญญุตญาณ พระองค์ได้ตรัสตรองว่าธรรมอันพ้นจากวิภูสงสาร ก็เกิดแล้ว ชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายแล้วก็จะมีนิพพานพ้นวิภูสงสาร เมื่อพระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสรู้ก็อยู่ในวิภูสงสารหลายชาติอันเป็นทุกข์ยิ่งนัก ถ้าจะพ้นทุกข์ได้ก็ต้องละกิเลส ๕๐๐ อย่าง เมื่อละกิเลสได้ก็จะบังเกิดโลกุตตรธรรม เมื่อขจัดกิเลสได้เหมือนกับพระอาทิตย์ไม่มีเมฆในอากาศมาบดบังปฏิภาทั้ง ๓ และวิเวก ๖ ประการ เห็นนิพพานภายใน พระพุทธเจ้าก็สั่งสอนสัตว์ที่มีชีวิตที่เป็นทุกข์ในโลกให้ธรรมจักรแสดงวิธีไปสู่นิพพาน พระพุทธเจ้าได้ดับกิเลส ๑,๕๐๐ บำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัด รวมทั้งสิ้น ๔ อสงไขยกับแสนมหากัป จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า คุณอันใดที่พระพุทธเจ้าเทศนาธรรม และจ่ายสกุลบุตรบวชแล้วด้วยญาณใด และพระพุทธเจ้าเสด็จไปสู่เมืองกบิลพัสดุ์ เพื่อสั่งสอนหมู่ญาติด้วยญาณใดขออาราธนาญาณที่ตั้งอยู่ในพุทธรูปเจ้านี้ มหาสารีบุตรเถรเถรพุทธปัญหา พระพุทธเจ้าจึงเทศนาปฏิภาญาณอันใด และพระพุทธเจ้าเทศนาภัณฑมหาเวสสันดรด้วยญาณอันใด และพระพุทธเจ้าเสด็จสู่เมืองสวตถิและถือเอาอารามของอนาถปิณฑิกและเทศนาโปรดสัตว์ทั้งหลายด้วยญาณอันใด ขอญาณอันนั้นมาตั้งอยู่ในพุทธรูปนี้เถิด

สัตว์ทั้งหลายด้วยญาณอันใด ขอให้ญาณอันนั้น มาตั้งอยู่ในพุทธรูปนี้เถิด สัตว์ทั้งหลายกราบพระพุทธรูปได้ ๕,๐๐๐ ปี พระพุทธเจ้ากระทำพุทธกิจอันประเสริฐ ขอธรรมทั้งหลายมาอยู่ในที่

ประเสริฐ บุตรที่บวชอยู่ก็ดี เทวดาทั้งหลาย คนทั้งหลายก็ดี ไม่ว่าจะเป็นพรหม หรือเทวดา ขอให้เทวดาทั้งหลายจงมารักษาพุทธรูปเจ้านี้ที่เป็นธาตุตลอดอายุศาสนา ๕,๐๐๐ ปีนี้เถิด”

จะเห็นได้ว่า มีการสอดแทรกหลักพุทธธรรมให้บุคคลประพฤติปฏิบัติเพื่อให้มีชีวิตที่หลุดพ้นจากวัฏสงสาร เพื่อการหลุดพ้น (นิพพาน) ที่แท้จริง นอกจากนั้นในขณะที่พระสงฆ์ได้แจกพระเครื่องเป็นของที่ระลึกเนื่องในงานต่าง ๆ จะกล่าวสั่งสอนให้ผู้รับพระเครื่องประพฤติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นการทำชั่วทั้งปวง รวมทั้งประพฤติปฏิบัติตนเองตามหลักศีล ๕ และผู้ที่ได้สวมใส่พระเครื่องก็จะมีจิตใจที่สงบสุข คิดแต่สิ่งที่ดีงาม พระจะคุ้มครองให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

๒.๓ กระบวนการในการสร้างพระเครื่อง

จากการศึกษาความเป็นมาของการสร้างพระเครื่องในพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า การสร้างพระเครื่องนั้นเป็นความเชื่อที่มีอยู่คู่กับประเทศไทยมานานมากแล้ว แต่การศึกษาถึงประวัติความเป็นมาเป็นการสร้างพระเครื่องเพียงอย่างเดียว อาจจะไม่สามารถให้ข้อมูลที่เพียงพอต่อการที่เราจะนำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องของพระเครื่องได้อย่างสมบูรณ์ชัดเจนที่สุด ดังนั้นนอกจากการศึกษาถึงประวัติความเป็นมาในการสร้างพระเครื่องแล้ว การศึกษาถึงรูปแบบการบวนการต่างๆในการสร้างพระเครื่องนั้น จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องศึกษาพิจารณาให้ละเอียดชัดเจนด้วยอย่างขาดไม่ได้^{๔๓}

๒.๓.๑ ขั้นตอนการจัดเตรียมมวลสาร

สิ่งที่สำคัญมากอย่างหนึ่งในการสร้างพระเครื่องก็คือ มวลสารต่างๆที่จะนำมาเป็นส่วนผสมในการสร้างพระเครื่องต่างๆเหล่านั้น ซึ่งหากสามารถจัดเตรียมมวลสารได้ดี มีความศักดิ์สิทธิ์ตรงตามตำราแล้ว ก็จะทำให้พระเครื่องที่ได้ออกมามีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้นไปอีก โดยลักษณะของมวลสารที่นำมาเป็นส่วนผสมนั้น อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆคือ

๑. มวลสารที่มีอยู่แล้ว

มวลสารที่มีอยู่แล้วนี้ หมายถึง มวลสารที่ปรากฏมีอยู่แล้วในโลกนี้โดยไม่ได้ทำการสร้างปลุกเสกมวลสารเหล่านั้นขึ้นมาใหม่ โดยอาจแบ่งย่อยลงไปได้อีกคือ

๑) มวลสารตามธรรมชาติ คือ มวลสารที่เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติเช่น วาน ๑๐๘, ดินจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ, คด, เหล็กไหล, เพชรหน้าทั่ง, ข้าวสารพันปี, ตะกั่วเถื่อน,

^{๔๓} มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, (กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์, ๒๕๕๔), หน้า ๗๖-๗๘.

พระธาตุ, กิ่งโพธิ์ตายพรายหันไปทางทิศตะวันออก, กาฝาก, ไม้ขนุน, มะยม, ไม้พญาจิวดำ, เขี้ยวเสือ, หนังเสือ, งาช้าง ฯลฯ

๒) มวลสารศักดิ์สิทธิ์ คือ มวลสารที่ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้วจากสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สร้างไว้แต่เดิมเช่น คราบโบสถ์, ไคลเสมา, กระเบื้องหลังคาโบสถ์, ข้าวก้นบาตร, ดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระ, ตำราโบราณโบราณ, ผ้าบังสุกุล, ตะปุดอกโลกศพ ฯลฯ

๒. มวลสารที่สร้างขึ้นใหม่

มวลสารที่สร้างขึ้นใหม่นี้ คือมวลสารที่เกิดจากจากปลุกเสกลงอักขระเลขยันต์คาถาต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่เพื่อใช้เป็นส่วนผสมในการสร้างพระเครื่องต่าง ๆ เหล่านั้น ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทหลัก ๆ คือ

๑) มวลสารผง คือการสร้างประสมปลุกเสกเอาผงต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นมาเพื่อใช้ในการผสมสร้างพระเครื่อง ซึ่งการทำผงนั้นมีหลายรูปแบบเช่น ผงปถมัง ผงอิธะเจ ผงมหาราช ผงตรีนิสิงเห ฯลฯ โดยกระบวนการในการทำนั้น จะต้องเริ่มทำดินสอก่อน โดยใช้ดินสอพองมาละลายน้ำปั้นขึ้นมา โดยให้กลมโตประมาณเท่าหัวแม่มือ ยาวประมาณ ๓-๔ นิ้ว เสร็จแล้วเอาตากให้แห้งแล้วเอาใบตำลึงมาคั้นเอาน้ำ ย้อมดินสอให้ทั่ว เพื่อให้ดินสอไม่ติดมือ ส่วนกระดาษที่ใช้เขียนก็ควรใช้กระดาษชนวนแบบโบราณที่พวกโหรใช้กันอยู่ เพราะมีขนาดใหญ่และสะดวกในการลบกรวดผงด้วย ส่วนกระบวนการในการลบผงนั้นมีกระบวนการที่ซับซ้อนและมีรายละเอียดมาก ในที่นี้ จะไม่ขอกล่าวถึง

๒) มวลสารโลหะและอื่น ๆ คือการนำแผ่นโลหะต่าง ๆ เช่น แผ่น ทอง เงิน นาค นวโลหะ ฯลฯ มาทำการลงอักขระปลุกเสกลงยันต์ลงไป แล้วนำไปหล่อหลอมรวมเป็นส่วนผสมของพระเครื่องที่มีการสร้างในลักษณะเนื้อโลหะ เพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พระเครื่องเหล่านั้นมากยิ่งขึ้น โดยยันต์ที่นิยมลงในแผ่นโลหะต่างๆเหล่านั้นมีหลายรูปแบบด้วยกัน ยันต์ที่เป็นตัวอักษร ยันต์ “นะ” ยันต์ตาราง และยันต์รูปภาพ

๒.๓.๒. ขั้นตอนพุทธาภิเษก

การปลุกเสก^{๔๔} ถือเป็นขั้นตอนหลักที่สำคัญที่สุด ในการทำพระเครื่อง พระเครื่องจะสัมฤทธิ์ผลดังปรารถนาหรือไม่นั้น ก็อยู่ที่การปลุกเสกนั่นเอง ซึ่งคำว่า “ปลุกเสก” นั้นหมายถึง “การเสกให้ขลัง” โดยหากพิจารณาความหมายโดยละเอียดแล้ว คำว่าปลุกเสกนั้น สามารถแยกศัพท์ออกมาพิจารณาได้ ๒ คำ คือคำว่า “ปลุก” หมายถึง “ทำให้ตื่นจากหลับ” และคำว่า “เสก”

^{๔๔}รอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม, หน้า ๙๙.

หมายถึง “การร่ายมนต์เพื่อทำให้ขลังหรือศักดิ์สิทธิ์” คำว่า “ปลุก” ในคำว่า “ปลุกเสก” นี้ไม่ได้หมายถึงการไปปลุกหรือเรียกให้พระเครื่องที่ปลุกเสกเหล่านั้นตื่นขึ้นมา เพราะรูปลักษณะของพระเครื่องนั้นเป็นรูปพระพุทธรูปหรือ พระอรหันตสาวก ผู้ตื่นจากความหลงอยู่ในกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้ว ไม่มีใครที่จะสามารถ ไปปลุกพระพุทธรูปหรือพระอรหันตสาวกทั้งหลายให้ตื่นขึ้นมาได้ เพราะท่านเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ด้วยตัวของท่านเองอยู่แล้ว ดังนั้นหากพิจารณาตามความหมายที่ถูกต้องแล้ว “การปลุก” ในที่นี้น่าจะหมายถึง การปลุก หรือการอาราธนา อัญเชิญขอขงบารมีจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นบารมีแห่งพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เทวดาทั้งหลาย ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ให้มาช่วยประสิทธิ์ประสาทพระเครื่องและวัตถุมงคลทั้งหลายให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ตามที่ผู้ประกอบพิธีปลุกเสกต้องการนั่นเอง

ส่วนคำว่า “เสก” ซึ่งหมายถึงการร่ายมนต์เพื่อทำให้ขลังหรือศักดิ์สิทธิ์นั้นสันนิษฐานว่า อาจจะมีที่มาจากคำว่า “อภิเชก” ก็เป็นไปได้ ดังเช่นเวลาที่มีการทำพิธีปลุกเสกพระเครื่องต่าง ๆ นั้น บางครั้งก็จะมีการใช้คำว่า พิธี “พุทธอภิเชก” นั้นสามารถแยกศัพท์ออกมาได้เป็น ๒ คำ คือ “พุทธะ” และ “อภิเชก” โดยคำว่า “อภิเชก” นั้นหมายถึง แต่งตั้งโดยการทำให้พิธีรดน้ำ เช่น พิธีขึ้นเสวยราชย์ของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งหากแปลความหมายคำว่า “พุทธอภิเชก” ตามความหมายข้างต้นแล้ว ก็จะหมายถึง “การแต่งตั้งทำให้เป็นพระพุทธรูป” ซึ่งในการสร้างพระพุทธรูปของพระพุทธศาสนิกายวัชรยานที่ถือเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อการสร้างพระเครื่องในประเทศไทยนั้น ก็จะมีการผูกด้วยโครงไม้ก่อน แล้วนำพระธรรมคำสอนจากสมุทระคัมภีร์มาผูกไว้ให้เป็นพระธรรมกาย แล้วจึงปั้นดินทับให้ดังพระนิรมานกายแล้วสวดพุทธอภิเชกให้ศักดิ์สิทธิ์จนเป็นพระสัมโมกคกาย ให้เทวดาที่เป็นสัมมาทิฐิสามารถแลเห็นได้^{๔๕}

โดยการทำให้พิธีพุทธอภิเชกให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็มีแนวคิดมาจากการ “อภิเชก” ซึ่งมีที่มาปรากฏอยู่ในแนวคิด ของพระพุทธศาสนานิกายมนตรยานนั่นเอง โดยในนิกายมนตรยานนั้น จะมีการถ่ายทอดมอภ คำสอนด้วยวิธีผ่านการอภิเชกจากอาจารย์ หากไม่ได้รับการอภิเชกแล้ว จะร่ำเรียนโยคกรรมอันใดก็ไม่ได้ผลเต็มสมบูรณ์ ดังนั้นการ “อภิเชก” ก็เท่ากับการครอบวิชานั้นเองโดยในเวลาทำพิธีอภิเชกนั้น อาจารย์จะต้องสร้างมณฑลพิธี ประกอบด้วยยัญกรรมและเครื่องสักการะต่าง ๆ จากนั้นอาจารย์จะนั่งเข้าสู่สมาธิที่อธรรมกายตถาคตสมาธิโดยให้ศิษย์นั่งบนสิงห์บัลลังก์ แล้วอาจารย์ก็จะรดน้ำอภิเชก เสกอาคมลงเหนือศีรษะของศิษย์ ซึ่งในขณะนั้นถือกันว่า พระพุทธรูปเจ้าทั่วทุกทิศต่างทรงทราบและรับปกป้องรักษาคนผู้นั้น

ดังนั้นการทำ พิธี “พุทธอภิเชก” พระพุทธรูปในที่นี้จึงหมายถึง การทำพิธีครอบวิชาอาราธนาอัญเชิญบารมีแห่งพระพุทธรูปทั้งหลาย ให้ลงมาช่วยประสิทธิ์ประสาทพระบารมีปกป้อง

^{๔๕} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระพุทธรูปเจ้าและมหาสาวิกาในสมัยพุทธกาล, หน้า ๑๒๘.

รักษาพระพุทธรูปเหล่านั้นให้มีความศักดิ์สิทธิ์ให้มีกระแสแห่งบารมีของพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย เพื่อจะได้เป็นตัวแทน แห่งพระสัมโภคกายของพระพุทธรูปเจ้า ที่เทวดา รวมถึงพระโพธิสัตว์ทั้งหลายสามารถรับรู้มองเห็น เพื่อที่จะได้ให้เหล่าเทวดา รวมถึงพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเข้ามาช่วยกันปกป้องดูแลรักษาพระพุทธรูปนั้น ทำให้พระพุทธรูปเหล่านั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ ได้รับการปกป้องรักษาทั้งจากพระบารมีแห่งพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย และได้รับการปกป้องรักษาจากเหล่าเทวดาและพระโพธิสัตว์ทั้งหลายไปด้วยในคราวเดียวกัน

รูปแบบวิธีการปลุกเสกพระเครื่องในประเทศไทยนั่นเอง ก็น่าจะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในแบบพระพุทธรูปศานิกายวัชรยานนี้มาเป็นอย่างมาก เพราะมีวิธีการที่คล้ายคลึงกันมาก โดยการสร้างพระเครื่องของประเทศไทยนั้น จะต้องมีการลงอักขระเลขยันต์ต่าง ๆ ในการสร้างพระเครื่อง ซึ่งอักขระเลขยันต์เหล่านั้น ก็คือพระธรรมคำสอนต่าง ๆ ในพระพุทธรูปศานิกายนั้นเองเช่น ยันต์เกราะเพชร ก็คือ บท อิติปิโสฯ หรือยันต์ทางเมตตาก็คือหัวใจพรหมวิหารสี่ หรือยันต์มหาอุด ก็ถอดมาจากบทกรณียเมตตสูตร เป็นต้น ซึ่งการลงอักขระเลขยันต์จากพระธรรมคำสอนเช่นนี้ ก็มีความคล้ายคลึงกับการใช้คัมภีร์พระธรรมคำสอนต่าง ๆ มาแทนพระธรรมกาย นอกจากนี้ในการสร้างพระเครื่องต่าง ๆ นั้น จะต้องมีการทำพิธีปลุกเสกตั้งธาตุชั้น เพื่อให้พระเครื่องเหล่านั้นเหมือนดังมีร่างกายมีชีวิตที่สมบูรณ์ คือมีครบถ้วนทั้งธาตุ ๔ ชั้น ๕ จากนั้นก็จะทำการปลุกเสกพระเครื่องเหล่านั้นให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งก็คล้ายกับการสวดพุทธานิเสก อาราธนาอัญเชิญบารมีแห่งพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย ให้ลงมาช่วยประสิทธิ์ประสาทพระบารมีปกป้องรักษาพระพุทธรูปให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวแทนแห่งพระสัมโภคกาย ที่เหล่าเทวดา รวมถึงพระโพธิสัตว์ทั้งหลายสามารถรับรู้และเข้ามาช่วยกันปกป้องดูแลรักษาได้นั่นเอง^{๔๖}

ดังนั้นพิธีพุทธานิเสก คือ พิธีการปลุกเสกประจุพุทธคุณลงในวัตถุมงคล โดยใช้พุทธคุณซึ่งมีอยู่ในบทพุทธปริตร หรือ บทพุทธมนต์ หรือโดยใช้สมาธิจิตที่เกิดจากปฏิบัติกรรมฐาน ประจุลงในวัตถุมงคลต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปจำลอง รูปจำลองพระเกจิอาจารย์ พระบรมรูปจำลองพระมหากษัตริย์-พระราชวงศ์ รูปเทพเจ้า รูปผู้ที่ควรสักการบูชา ปุชนิยวัตถุต่าง ๆ ฯลฯ มิได้หมายถึงพิธีการปลุกเสกเฉพาะพระพุทธรูป จำลองอย่างเดียวดังนั้นไม่ว่าจะปลุกเสกวัตถุมงคลประเภทใดเรียกว่าพิธีพุทธานิเสกเหมือนกันหมด โดยเรียกชื่อพิธีตามวัตถุมงคลนั้น ๆ เช่น พิธีพุทธานิเสก พระพุทธรูปประธานราชธานี พิธีพุทธานิเสกพระบรมรูปจำลองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พิธีพุทธานิเสกรูปจำลององค์ตุคามรามเทพ ฯลฯ และมีความเชื่อว่าวัตถุมงคลที่ผ่านพิธีพุทธานิเสกแล้วย่อมกลายเป็นวัตถุมงคลที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถป้องกันภัยอันตรายและ ให้เกิดความสวัสดิมีชัยได้

^{๔๖} ครอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม, หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

บทที่ ๓

อิทธิพลของพระเครื่องยอดขุนพล เมืองพะเยา

พระพุทธรูปเมืองพะเยาที่เป็นโบราณ^๑ มี ๒ แบบ คือ สมัยเชียงแสน และสมัยสุโขทัย ลักษณะองค์พระเป็นการนำศิลปะผสมผสานเชียงแสนและสุโขทัย ศิลปะพิมพ์พระนั้น ถ้าพระกรออกที่น่าน ออกที่ฝางก็เรียกศิลปะฝาง ออกที่เชียงแสนก็เรียกศิลปะเชียงแสน ถ้าออกกรูที่พะเยาก็เรียกศิลปะพะเยา และยังแยกเป็นตระกูลช่างหลวง ช่างราษฎร์ ซึ่งการสร้างพระในอดีต จะสร้างในช่วงที่บ้านเมืองได้เจ้าเมืองดี พลเมืองทำมาหากินเก่ง พร้อมใจกันพัฒนาบ้านเมือง และเป็นช่วงที่สร้างวัดวาอารามมากที่สุด การสร้างพระพุทธรูป พระประธาน พระธาตุเจดีย์เมืองพะเยานั้นคาดว่าจะมีสองช่วง คือ พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ และพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

๓.๑ ความเป็นมาของเมืองพะเยา^๒

พะเยา เป็นเมืองประวัติศาสตร์ เดิมมีชื่อว่า เมืองภูกามยาว หรือ พยาว มีเอกราชสมบูรณ์ มีกษัตริย์ปกครองสืบราชสันตติวงศ์มา ปรากฏตามตำนานเมืองพะเยา กษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์เมืองภูกามยาว มีดังนี้

ขุนจอมธรรม

ขุนจอมธรรม เป็นพระราชโอรสของขุนเงินหรือลาวเงิน กษัตริย์ผู้ครองนครเงินยางเชียงแสน เมื่อ พุทธศักราช ๑๖๐๒ (จุลศักราช ๔๒๑) พ่อขุนเงินหรือลาวเงิน ดำริให้พระราชโอรส ๒ องค์ คือ ขุนชิน ให้อยู่ในราชสำนักครองนครเงินยางเชียงแสน และ ขุนจอมธรรม โอรสองค์ที่ ๒ ให้ปกครองเมืองภูกามยาว ซึ่งเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้

ขุนจอมธรรมพร้อมข้าราชการบริวาร ขนเอาพระราชทรัพย์ บรรทุกม้า พร้อมพลช้างพลม้า ตามเสด็จถึงเมืองภูกามยาว และตั้งรากฐานเมืองใหม่ ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณเมืองหนึ่งนามว่า “สีหราช” อยู่เชิงเขาชมภูทางดอยด้วน ลงไปจรดฝั่งแม่น้ำสายตา มีสัญญาณคล้ายลูกน้ำเต้า มีหนองน้ำใหญ่อยู่ทางตะวันตก (อันหมายถึงกว๊านพะเยาในปัจจุบัน) และทางทิศอีสาน คือ หนองหวี และหนองแวง

^๑ชมรมพระเครื่องเมืองพะเยา, **อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา**, (เชียงใหม่: ครองช่างพริ้นติ้ง, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗-๒๐.

^๒ประวัติเมืองพะเยา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.phayao.go.th/au/history.php>, ๕ ธันวาคม ๒๕๖๐.

ต่อมารวมไพร่พลหัวเมืองต่าง ๆ ได้ ๘๐,๐๐๐ คน จัดแบ่งได้ ๓๖ พันนา นาละ ๕๐๐ คน มีเขตแคว้นแดนเมืองในครั้งกระโน้น ดังนี้

ทิศบูรพา จรดขุนผากาดจำบอน ตาดม้าน บางสี่ถ้ำ ไทรสามต้น สบห้วยปู น้ำพุ่ง สบปั้ง ห้วยบ่อทอง ตาดซาววา กิวแก้ว กิวสามช่อง มีหลักหินสามก้อนฝังไว้ กิวฤาษี แม่น้ำสายตา กิวข้าง กิวง้ม กิวเปี้ย ดอยปางแม่นา

ทิศตะวันตก จรดโป่งปุดห้วยแก้วดอยปุย แม่ควา ไปทางทิศใต้ กิวรูลาว ดอกจิกจ้อง ขุนถ้ำ ดอยตั้ง ดอยหนอก ผาดอกแก้ว แซ่ม่าน ไปจรดเอาดอยผาหลักไก่อทางทิศหริ

ทิศใต้สุดจรดนครเขลางค์และนครหริภุญชัย ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือต่อแดนขรรคร (เชียงของ)

มีเมืองในอำนาจปกครอง คือ เมืองงาว เมืองกาว สะเอียบ เชียงม่วน เมืองเทิง เมืองสระ เมืองออย สะสาว เมืองดอบ เชียงคำ เมืองลอม เมืองเชียงแลง เมืองหงาว แซ่เหียง แซ่ลูล ปากบ่อง เมืองป่าเป้า เมืองวัง แซ่ซ้อง เมืองปราบ แซ่ห่ม

ขุนจอมธรรมปกครองไพร่ฟ้าประชาชน โดยตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และยึดมั่นในบรรพบุรุษศาสนา บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองด้วยโภคสมบัติ ฟ้าฝนตกตามฤดูกาล ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน ซึ่งศัตรูสุจริตต่อกัน ไม่มีสงคราม เจ้าประเทศราชต่าง ๆ มีสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน ทรงสั่งสอนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วยหลักธรรม ๒ ประการ คือ อปรีหานิยธรรม ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ๑ ประเพณีธรรมขนบธรรมเนียมอันเป็นระเบียบแบบแผนอันดีงานของครอบครัว ๑

ขุนจอมธรรมครองเมืองพะเยาได้ ๒ ปี มีโอรส ๑ พระองค์ โจรถวายเป็นพยานว่า ราชบุตรองค์นี้จะเป็นจักรพรรดิราชปราบชมพูทวีป มีบุญญาธิการมากเวลาประสูติ มีของทิพย์เกิดขึ้น ๓ อย่าง คือ แส้ทิพย์ พระแสงทิพย์ คมโททิพย์ จึงให้พระนามว่า “ขุนเจือง” ต่อมาอีก ๓ ปี ได้ราชบุตรอีกพระนามว่า “ขุนจอง” หรือ “ซึง”

ขุนจอมธรรมปกครองเมืองพะเยาได้ ๒๔ ปี พระชนมายุได้ ๔๙ พรรษา

พระยาเจืองธรรมมิกราช หรือ ขุนเจือง

พระยาเจืองธรรมมิกราช หรือ ขุนเจือง ประสูติเมื่อปีพุทธศักราช ๑๖๔๑ เป็นโอรสของขุนจอมธรรม เมื่อเจริญวัยขึ้น ทรงศึกษาวิชายุทธศาสตร์ เช่น วิชาดาบ มวยปล้ำ เพลงชัย จับช้าง จับม้า และเพลงอาวุธต่าง ๆ เมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ ปี พาบบริวารไปคล้องช้างที่เมืองน่าน เจ้าผู้ครองเมือง

น่าน เห็นความสามารถแล้วพอพระทัย ยกธิดาชื่อ “จันทร์เทวี” ให้เป็นชายาขุนเจ็อง พระชนมายุได้ ๑๗ ปี พาบบริวารไปคล้องช้างที่เมืองแพร่ เจ้าผู้ครองเมืองแพร่พอพระทัย จึงยกธิดาชื่อ “นางแก้ว กษัตริย์” ให้เป็นชายา พระราชทานช้าง ๒๐๐ เชือก

ขุนเจ็องครองราชย์สืบแทนขุนจอมธรรมเมื่อพระชนมายุ ๒๔ ปี ครองเมืองได้ ๖ ปี มี ข้าศึกแกว (ญวน) ยกทัพมาประชิดนครเงินยางเชียงแสน ขุนชินผู้เป็นลุง ได้ส่งสาส์นขอให้ส่งไพร่พลไป ช่วย ขุนเจ็องได้รวบรวมบริพารยกไปชุมนุมกันที่สนามดอนไชยหนองหลวง และเคลื่อนทัพเข้าตีข้าศึก แตกกระจัดกระจายไป เมื่อขุนชินทราบเรื่องก็เลื่อมใสโสมนัสยิ่งนัก ทรงยกธิดาชื่อ “พระนางอ้วนคำ คอน” ให้และสละราชสมบัตินครเงินยางเชียงแสนให้ขุนเจ็องครองแทน เมื่อขุนเจ็องได้ครองราชเมือง เงินยางแล้ว ทรงพระนามว่า “พระยาเจ็องธรรมมิกราช” ได้มอบสมบัติให้โอรสชื่อ “ลาวเงินเรือง” ครองเมืองพะเยาแทน หัวเมืองใหญ่น้อยเหนือใต้ยอมอ่อนน้อม ได้ราชธิดาแกวมาเป็นชายานามว่า “นางอู่แก้ว”

ขุนเจ็องมีโอรส ๓ พระองค์คือ ท้าวผาเรือง ท้าวคำห้า และท้าวสามชุมแสง ต่อมายก ราชสมบัติเมืองแกวให้ท้าวผาเรือง ให้ท้าวคำห้าไปครองเมืองล้านช้าง ท้าวสามชุมแสงไปครองเมือง น่าน ต่อมาได้โยธาทัพเข้าตีเมืองต่างๆ ที่ยังไม่ยอมสวามิภักดิ์ ทรงชนช้างกับศัตรูเสียที่ข้าศึกเพราะชรา ภาพ จึงถูกฟันคอขาดและสิ้นพระชนม์บนหลังช้าง พวกทหารจึงนำพระเศียรไปบรรจุไว้ที่พระเจดีย์ เมืองแพร่ญนครเชียงแสน

ขุนเจ็องครองราชย์สมบัติครองแคว้นล้านนาไทยได้ ๒๔ ปี ครองเมืองแกวได้ ๑๗ ปี รวมพระชนมายุ ๖๗ ปี ฝ่ายท้าวจอมผาเรืองราชบุตรขึ้นครองราชสมบัติเมืองพะเยาได้ ๑๔ ปี ก็ถึงแก่ พินาศ ขุนแพงโอรสครองราชย์ แทนได้ ๗ ปี ขุนซอง ซึ่งมีศักดิ์เป็นน้า แย่งราชสมบัติ และได้ ครองราชย์เมืองพะเยาต่อมาเป็นเวลา ๒๐ ปี และมีผู้ขึ้นครองราชย์สืบต่อมา

พ่อขุนงำเมือง

พ่อขุนงำเมือง เป็นกษัตริย์เมืองพะเยาองค์ที่ ๙ นับจากพ่อขุนจอมธรรม ประสูติเมื่อ พุทธศักราช ๑๗๘๑ เป็นราชบุตรของพ่อขุนมิ่งเมือง สืบเชื้อสายมาจากท้าวจอมผาเรือง เมื่อ พระชนมายุ ๑๔ ปี พระราชบิดาส่งไปศึกษาเล่าเรียนศิลปศาสตร์เทพในสำนักเทพอิสตินอยู่ภูเขาดอย ด่วน ๒ ปี จึงจบการศึกษา เมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ ปี พระราชบิดาส่งไปศึกษาต่อ ขอลถวายตัวอยู่ใน สำนักสุกัณฑ์ฤๅษี ณ กรุงละโว้ (ลพบุรี) จึงได้รู้จักคุ้นเคยกับ พระร่วงเจ้าแห่งกรุงสุโขทัย สนทนสนมผูก ไมตรีต่อกันอย่างแน่นแฟ้น ศึกษาศิลปศาสตร์ร่วมครูอาจารย์เดียวกันเป็นสหายกันตั้งแต่นั้นมา ทรง เป็นผู้ทรงอิทธิฤทธิ์เช่นเดียวกับพระร่วงเจ้า เมื่อเรียนจบก็เสด็จกลับเมืองพะเยา ปีพุทธศักราช ๑๓๑๐ พระราชบิดาสิ้นพระชนม์ จึงครองราชย์สืบแทน

ตำนานกล่าวถึงพ่อขุนงำเมืองไว้ตอนหนึ่งว่า ทรงเป็นศรัทธาเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา ไม่ชอบสงคราม ปกครองบ้านเมืองด้วยความเที่ยงธรรม ผูกไมตรีจิตต่อประเทศราช และเพื่อนบ้าน ขุนเม็งรายเคยคิดยกทัพเข้าดขยี้เมืองพะเยา พ่อขุนงำเมืองล่วงรู้เหตุการณ์ ก่อนแทนที่จะยกทัพเข้าต่อต้าน ได้สั่งไพร่พลให้อยู่ในความสงบ สั่งให้เสนาอำมาตย์ออกต้อนรับโดยดี เชิญขุนเม็งรายเสวยพระกระยาหารและเลี้ยงกองทัพให้อิ่ม ขุนเม็งรายจึงเลิกการทำสงคราม แต่นั้นมา พ่อขุนงำเมือง จึงยกเมืองปลายแดน ซึ่งมีเมืองพาน เมืองเชียงเคี่ยน เมืองเทิง และเมืองเชียงของ ให้แก่พระเจ้าเม็งราย และทำสัญญาปฏิญาณต่อกันจะเป็นมิตรต่อกันตลอดไป

ฝ่ายพระยาร่วงซึ่งเป็นสหายคนสนิทก็ได้ถือโอกาสเยี่ยมพ่อขุนงำเมืองปีละ ๑ ครั้ง ส่วนใหญ่เสด็จในฤดูเทศกาลสงกรานต์ ได้มีโอกาสรู้จักขุนเม็งรายทั้ง ๓ องค์ ได้ชอบพอเป็นสหายกัน เคยหันหลังเข้า พิงกันกระทำสัจจปฏิญาณแก่กัน ณ ริมฝั่งแม่น้ำขุนภู ว่าจะไม่ผูกเวรแก่กัน จะเป็นมิตรสหายกัน กรีดโลหิตออกรวมกันขึ้นผสมน้ำ ทรงดื่มพร้อมกัน (ภายหลังแม่น้ำนี้ได้ชื่อว่า แม่น้ำอิง)

พ่อขุนงำเมืองเป็นผู้ทรงอุปฐากพระธาตุจอมทองซึ่งตั้งอยู่บนดอยจอมทอง ซึ่งถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่มืองพะเยา ที่ประชาชนสักการะบูชามาจนตราบเท่าทุกวันนี้

พ่อขุนงำเมืองสิ้นพระชนมเมื่อปีพุทธศักราช ๑๘๑๖ โอรส คือ ขุนคำแดง สืบราชสมบัติแทน ขุนคำแดงมีโอรสชื่อ ขุนคำลือ ซึ่งครองราชสมบัติแทนต่อมา

เมืองพะเยาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นล้านนาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (หลัง พ.ศ. ๑๘๐๐) ตามตำนานกล่าวว่า ในสมัยพระยาคำภูบุตรพระยาคำแดง (สุวรรณสามราช) เป็นเจ้าเมืองครองเมืองพะเยาเป็นลำดับที่ ๑๔ ตั้งแต่ขุนจอมธรรมเป็นต้นมา และเป็นลำดับที่ ๓ ตั้งแต่พญางำเมืองมา พญาคำฟูแห่งเมืองเชียงแสน คบคิดกับเจ้าเมืองน่านทำศึกขนาบเมืองพะเยา เข้าสมทบกองทัพกันไปรบเมืองพะเยา ครั้งนั้นกองทัพพระยาคำฟูเข้าเมืองพะเยาได้ก่อน ได้ผู้คนช้างม้า และทรัพย์สิ่งของ เป็นอันมาก ก็มีได้แบ่งปันให้พระยาภาวนาน พระยาภาวนานขัดใจจึงยกกองทัพเข้ารบกับพระยาคำฟู พระยาคำฟูเสียที ล่าทัพหนีกลับมาเมืองเชียงแสน กองทัพน่านยกเลยไปตีปล้นเอาเมืองฝางได้ พระยาคำฟูก็ยกกองทัพใหญ่ไปตีกองทัพน่านยังเมืองฝาง กองทัพเมืองน่านสู้กำลังไม่ได้ก็เลิกลอยกลับไปเมืองน่าน พระยาคำฟูก็เลิกทัพกลับมาเมืองเชียงแสน นับแต่นั้นมา เมืองพะเยาก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา แล้วถูกลดฐานะเป็นเมืองเล็ก ๆ ที่ขึ้นอยู่กับเมืองเชียงราย

เมืองพะเยาภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านนา

ตำนานที่กล่าวถึงเมืองพะเยา มีปรากฏในยุคของกษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรล้านนา มีดังนี้

พระเจ้าติโลกราช

พระเจ้าติโลกราช ครองอาณาจักรล้านนา ในช่วงพุทธศักราช ๑๙๘๕ - ๒๐๓๐ มีการทำสงครามขยายพระเดชานุภาพนับได้หลายครั้งตลอดรัชสมัย ทรงตีเมืองฝาง เมืองน่าน เมืองยอง ไทลื้อ เมืองหลวงพระบาง เมืองของหลวง เมืองของน้อย เมืองเชียงรุ่ง (ปัจจุบัน คือ แคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ประเทศจีน) เมืองลอง เมืองตุน เมืองแช่ เมืองอิง เมืองนาย ไลค่า ลือกจ็อก เชียงทอง เมืองปิ่น หนองบอน ยองห้วย เมืองสู่ เมืองจืด เมืองจาง เมืองกิง จำคา เมืองพุย สี่ป้อ เมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย และมีเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ มาสวามิภักดิ์ อาทิ เมืองเซียง เมืองสองแคว (พิชญโลก) อาณาจักรล้านนาในสมัยพระเจ้าติโลกราช มีอาณาเขตกว้างขวาง โดยทิศเหนือจรดเมืองเชียงรุ่ง (เขอหลี่ใหญ่หรือจิ่งหง) สิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ภาคใต้ของประเทศจีน และเมืองเชียงตุง(เขอหลี่น้อยหรือเขมรัฐ) ทิศตะวันตกจรดรัฐฉาน ฝั่งตะวันตกแม่น้ำสาละวิน ติดพรมแดนมู่ปางหรือแสนหวี คือเมืองสี่ป้อ เมืองนาย เมืองไลค่า เมืองเชียงทอง รวมกว่า ๑๑ เมือง ทางทิศตะวันออกจรดล้านช้าง ประเทศลาว ทิศใต้จรด ตาก เซียง (ศรีสัชนาลัย) เชียงขึ้น (สุวรรณโลก)

พระเจ้าติโลกราชทรงปกครองอาณาจักรล้านนาเป็นระยะเวลา ๔๖ ปี บ้านเมืองมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและได้รับการทำนุบำรุงเป็นอย่างดี พระสงฆ์แตกฉานภาษาบาลี มีการตรวจชำระพระไตรปิฎกหรือสังคายนา เป็นครั้งที่ ๘ ของโลก ณ วัดเจ็ดยอด อ.เมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๐๒๐

พระยาอุธิษฐิระ

พระยาอุธิษฐิระ หรือ พระยาสองแควเก่า เป็นพระโอรสของ พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (พระบรมपाल) แห่งแคว้นสุโขทัย ในสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ ๔ เมืองสุโขทัยตกเป็นเมืองขึ้นของอยุธยาอย่างสมบูรณ์

เมื่อพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) กษัตริย์อยุธยาเสด็จสวรรคต พระรามศวรพระราชาโอรส ขณะนั้นทรงเป็นเจ้าเมืองสองแควอยู่ (ขณะนั้นเมืองสองแควมีความสำคัญรองจากอยุธยาในฐานะเป็นเมืองลูกหลวง) เสด็จขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดา แล้วเถลิงพระนามเป็น "สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ" และให้พระยาอุธิษฐิระเป็นเจ้าเมืองสองแควแทน ตามหลักฐานในตำนานสิบห้าราชวงศ์เชียงใหม่และพงศาวดารโยนกได้กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่า ก่อนที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงสัญญาไว้กับพระยาอุธิษฐิระว่า ถ้าพระองค์ได้เป็น

กษัตริย์อยุธยาแล้ว จะทรงแต่งตั้งให้พระยาযุธิษฐิระ ผู้เป็นพระญาติทางฝ่ายมารดา เป็นอุปราชครองแคว้นสุโขทัยทั้งหมด แต่เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์แล้ว หาได้ทรงกระทำตามสัญญาไม่ กลับโปรดฯ ให้พระยาযุธิษฐิระเป็นเพียงแค่เจ้าเมืองสองแควเท่านั้น นอกจากนั้น พระองค์ทรงจัดให้มีการปฏิรูปการปกครองโดยลด ความสำคัญในฐานะเมืองลูกหลวงของเมืองสองแควลง พร้อมยกเลิกประเพณีการแต่งตั้งเจ้านายหรือพระญาติให้มาปกครองเมืองสำคัญ ทำให้เจ้านายเชื้อพระวงศ์สุโขทัยสูญเสียอำนาจและถูกลดบทบาทลง พระยาযุธิษฐิระในฐานะเป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์ไม่พอพระทัย จึงเกิดความขัดแย้งรุนแรงกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในที่สุดพระยาযุธิษฐิระตัดสินใจหนีไปสวามิภักดิ์กับพระเจ้าติโลกราช และช่วยพระเจ้าติโลกราชทำสงครามรบกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเพื่อชิงดินแดนสุโขทัยกลับคืนจากอยุธยา สงครามยืดเยื้อถึง ๗ ปีจึงสงบลง กองทัพล้านนาของพระเจ้าติโลกราชสามารถยึดครองเมืองสำคัญของสุโขทัยได้ครึ่งหนึ่ง เช่น เมืองทุ่งยั้ง เมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย ส่วนอยุธยาได้เมืองสองแคว เมืองกำแพงเพชร เมืองพิษณุ เมืองนครไทย

พระยาযุธิษฐิระทรงได้รับปูนบำเหน็จจากพระเจ้าติโลกราชโปรดชุบเลี้ยง ในตำแหน่งพระโอรสบุญธรรม ให้ครองสุโขทัย และศรีสัชนาลัย รวมถึงพะเยาซึ่งเป็นหัวเมืองฝ่ายอาคเนย์ ซึ่งรวมอาณาบริเวณเมืองพร้าว เมืองงาว และกาวน่าน การที่พระเจ้าติโลกราชทรงมอบ เมืองพะเยาและกาวน่าน ให้พระยาযุธิษฐิระ ปกครองนั้น อันเนื่องมาจาก กลุ่มหัวเมืองอาคเนย์นี้เป็นหัวเมืองที่ได้มาใหม่ เจ้าเมืองกาวน่านเดิมมีเชื้อสายพระร่วงเจ้าทางราชินิกุล ส่วนทางเมืองพะเยา ก็ให้ความเคารพพระร่วงเจ้าสุโขทัยมาแต่ครั้งพ่อขุนงำเมืองนั่นเอง ต่อมาเมื่อเสียสุโขทัยและศรีสัชนาลัยแก่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระยาযุธิษฐิระได้รับโปรดฯ ให้ไปเป็นเจ้าสีหิ้นครองเมืองพะเยา และหัวเมืองอาคเนย์

พระยาযุธิษฐิระ ทรงทรงทำนุบำรุงเมืองพะเยาเป็นอย่างมาก เริ่มตั้งแต่ทรงสร้างเวียงใหม่ ที่บ้านพองเต่า สร้างวัดป่าแดงหลวง (ปัจจุบัน ราชการได้ประกาศรวมกับวัดดอนไชยบุญนาค ที่อยู่ติดกันเป็นวัดเดียวกัน ชื่อว่า วัดป่าแดงหลวงดอนไชยบุญนาค) ทรงหล่อพระพุทธรูปหลวงพ่อนาค รวมถึงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์ จากเมืองแฉ่งตาก และ รอยพระพุทธรูป จากสุโขทัย มาประดิษฐานในเวียงใหม่ของพระองค์

จวบจนในปี ๒๐๒๒ ทรงมีคดีกับพระเจ้าติโลกราช จึงทรงถูกถอดยศเจ้าเมืองออก แต่ยังคงความปรารถนา ยังคงชุบเลี้ยงในฐานะพระโอรสบุญธรรมต่อไป ส่วนเมืองพะเยา พระเจ้าติโลกราชทรงเวนราชสมบัติให้นางเจ้าหิ้นเมืองพะเยาปกครองต่อ

ยุครุ่งเรืองของเมืองพะเยา ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านนา คือ มีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดทางศิลปและวิทยาการในช่วงเวลาประมาณ ๑๐๐ ปี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (หรือหลัง พ.ศ. ๒๐๐๐) ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (หรือหลัง พ.ศ. ๒๑๐๐) หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า เริ่มที่ยุคพระยาযุธิษฐิระเป็นเจ้าครองเมือง แล้วสิ้นสุดลงก่อนที่ อาณาจักรล้านนาจะถูก

พม่ายึดครองเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๑ ซึ่งพม่าเข้าครอบครองเมืองเชียงใหม่และดินแดนล้านนาทั้งหมด พร้อมกวาดต้อนผู้คนไปด้วย ทำให้บ้านเมืองต่าง ๆ ร่วงโรยลง เมื่อพระเจ้าบุเรงนองสิ้นพระชนม์ อำนาจของพม่าซึ่งปกครองที่เมืองเชียงใหม่อ่อนแอลง และบางครั้งก็ถูกกองทัพจากกรุงศรีอยุธยาบุกมารบจนเข้าอีก ทำให้บ้านเมืองต่าง ๆ ในดินแดนล้านนา คิดตั้งตัวเป็นอิสระแล้วแย่งชิงความกันเป็นใหญ่ จนเกิดความวุ่นวายทั่วไป ด้วยเหตุนี้เอง ฐานะและความสำคัญของเมืองพะเยาจึงหายจากดินแดนล้านนาราวกับร้างผู้คนไป

เมืองพะเยาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ประวัติศาสตร์ของเมืองพะเยาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีดังนี้

ปี พ.ศ. ๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ยึดเมืองเชียงใหม่สำเร็จ และโปรดให้พระเจ้านครบาลเป็น เจ้าเมืองลำปาง ซึ่งเป็นฐานที่มั่นของฝ่ายไทยเพื่อต่อต้านพม่าที่ยังยึดครองดินแดนล้านนาบางส่วน

ปี พ.ศ. ๒๓๓๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ ๑) พม่ายกกองทัพเข้าตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ เดินทางผ่านเมืองฝาง เชียงราย เชียงแสน และพะเยา เจ้าเมืองและชาวบ้านฝ่ายล้านนาต่างพากัน ลี้ภัยอพยพไปอยู่ลำปาง ทำให้เมืองพะเยาร้างไป

ปี พ.ศ. ๒๓๘๖ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) พระยาน้อยอินทร์ ผู้ครองนครลำปาง กับ พระยาอุปราชมหาวงศ์ ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ทูลขอตั้งเมือง เชียงรายเป็นเมืองขึ้นของเชียงใหม่ และตั้งเมืองงาว เมืองพะเยา เป็นเมืองขึ้นของนครลำปาง ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ เจ้าหลวงวงศ์ (หรือพุทธวงศ์) น้องชายของพระยาน้อยอินทร์ เป็น “พระยาประเทศอุดรทิศ” ผู้ครองเมืองพะเยา เจ้าหลวงยศ (หรือมหายศ) เป็นพระยาอุปราชมืองพะเยา เจ้าบุรีรัตน (หรือแก้ว) เป็นพระยาราชวงศ์เมืองพะเยา เจ้าหลวงวงศ์นำชาวเมืองพะเยามาจากเมืองลำปาง แล้วฟื้นฟูเมืองพะเยาขึ้นใหม่ เจ้าผู้ครองเมืองพะเยา ทั้งสิ้น ๗ องค์ มีดังนี้

พ.ศ. ๒๓๘๖ เจ้าหลวงวงศ์ เป็นผู้นำชาวเมืองพะเยามาจากเมืองลำปาง แล้วฟื้นฟูเมืองพะเยาขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗ เป็นเจ้าเมืองพะเยาจนถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑ (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๓)

พ.ศ. ๒๓๙๒ เจ้าหลวงยศ รับสัญญาบัตรขึ้นครองเมืองพะเยา จนถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๓-๔)

พ.ศ. ๒๓๙๘ เจ้าหลวงบุรีชัยดิษฐวงศ์ รับสัญญาบัตรขึ้นครองเมืองพะเยา จนถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๔)

พ.ศ. ๒๔๐๓ เจ้าหน้าอินทรชมภู รับสัญญาบัตรขึ้นครองเมืองพะเยา จนถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๔-๕)

พ.ศ. ๒๔๑๘ เจ้าหลวงอริยะ รับสัญญาบัตรขึ้นครองเมืองพะเยา จนถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕)

พ.ศ. ๒๔๓๖ เจ้าหลวงมหาประเทศอุตรทิศ รับสัญญาบัตรขึ้นครองเมืองพะเยา จนถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕)

พ.ศ. ๒๔๔๙ เจ้าอุปราชมหาชัยคีตีสาร ได้รับสัญญาบัตรเป็นพระยาประเทศอุตรทิศ ดำรงตำแหน่งผู้ครองเมืองพะเยาองค์สุดท้าย (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕)

ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ปฏิรูปการปกครองจากแบบเดิมเป็น “มณฑลเทศาภิบาล” มีการบริหารงานเป็นกระทรวง มณฑล จังหวัด อำเภอ ผู้บริหารระดับกระทรวงเรียกว่าเสนาบดี ผู้บริหารระดับมณฑลเรียกว่าสมุหเทศาภิบาล ผู้บริหารระดับจังหวัดเรียกว่าข้าหลวงประจำจังหวัด ผู้บริหารระดับอำเภอเรียกว่านายอำเภอ เมืองพะเยาถูกปรับเปลี่ยนฐานะจาก “เมือง” เป็น “จังหวัด” เรียกว่า “จังหวัดบริเวณพะเยา” เป็นส่วนหนึ่งของมณฑลลาวเฉียง ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลพายัพ มีที่ว่าการมณฑลอยู่เชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ฤกษ์ “จังหวัดบริเวณพะเยา” ให้มีฐานะเป็น “อำเภอเมืองพะเยา” แล้วให้ เจ้าอุปราชมหาชัย คีตีสาร รักษาการในตำแหน่งเจ้าเมืองพะเยา องค์สุดท้าย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ให้ยุบ “อำเภอเมืองพะเยา” เป็น “อำเภอพะเยา” อยู่ในอำนาจการปกครองจังหวัดเชียงราย จากปี พ.ศ. ๒๔๕๗ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๐ อำเภอพะเยา มีนายอำเภอทั้งสิ้น ๒๕ นาย

การก่อตั้งจังหวัดพะเยา

ในวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ฯ มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งจังหวัดพะเยาตาม พระราชบัญญัติ เรื่อง ตั้งจังหวัดพะเยา พ.ศ. ๒๕๒๐ ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๒๐ และมีนายสัญญา पालวัฒน์วิไชย เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยาคนแรก คนแรก

จังหวัดพะเยา ตั้งขึ้นในวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๒๐ ประกอบด้วยอำเภอ ๙ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองพะเยา อำเภอดอกคำใต้ อำเภอภูกามยาว อำเภอแม่ใจ อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน อำเภอปง และอำเภอภูซาง

๓.๒ ความเป็นมาของพระเครื่องเมืองพะเยา

การสร้างพระเครื่องในอดีต จะสร้างพร้อมกับพระพุทธรูป หรือสร้างพร้อมกับเจดีย์ โดยจะนำพระเครื่องติดในองค์พระ หรือใต้ฐานพระพุทธรูปพระประธานหรือบรรจุในพระธาตุเจดีย์ที่สร้างมาพร้อมกัน การสร้างวัด และการสร้างพระธาตุเจดีย์ หรือการสร้างพระ ในสมัยโบราณท่านถือว่าเป็นการทำบุญได้ผลบุญมากที่สุดในยุคนี้ ไม่ว่าจะพระเถระชั้นผู้ใหญ่ เจ้าเมืองผู้มีเงินในสมัยนั้น นิยมสร้างพระธาตุ วัด พระพุทธรูปองค์ใหญ่ ทั้งนี้หากสร้างขนาดใหญ่หรือใช้โลหะที่มีมากเท่าไรก็ยิ่งแสดงถึงฐานะของผู้สร้างและผลบุญยิ่งมาก โดยชาวเมืองทั่วไปจะมาร่วมทำบุญด้วย โดยจะแบ่งสร้างเป็นพระที่มีขนาดเล็ก และเนื้อพระที่สร้างขึ้นอยู่กับฐานนะของผู้ทำบุญ โดยจะมีเนื้อทองคำ เนื้อแก้ว เนื้อโลหะที่มีค่าเนื้อทองสำริด เนื้อชิน เนื้อดิน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับค่านิยมสร้างพระเครื่องว่าเป็นเนื้ออะไร เช่น เนื้อชิน แม่พิมพ์ยุคแรกจะแกะพระลี้ก เทเนื้อพระได้หนา ยุคต่อมามีการพัฒนาแม่พิมพ์อ่อนซ้อยสวยงาม กะแม่พิมพ์ที่บึง และเทเนื้อพระได้บางขึ้น เป็นต้น

ยุคพระเครื่องเนื้อดินของเมืองพะเยา อ้างจากยุคสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งครอบครองอาณาจักรล้านนาระหว่างพุทธศักราช ๑๙๘๕-๒๐๒๕ พระองค์ทรงแผ่อำนาจลงไปทางใต้ ยกกองทัพปราบปรามเมืองสองแคว เมืองเซียง เมืองสุโขทัย ตลอดถึงเมืองกำแพงเพชร ให้อยู่ในอำนาจทั้งหมดของพระยาอุทิศเจียง เจ้าเมืองสองแควเข้ามาสวามิภักดิ์พระเจ้าติโลกราช จึงให้ไปครองพันนาภูคา

ในพุทธศักราช ๑๙๙๕-๒๐๓๐ พระยาอุทิศเจียง มาครองเมืองพะเยา และได้พาช่างปั้นถ้วยชามเครื่องเคลือบสังคโลก อันเป็นศิลปะของกรุงสุโขทัยมาด้วย มีคำกล่าวไว้ในประวัติศาสตร์สุโขทัยตอนหนึ่งว่า “การทำถ้วยชามหยุดชะงักไป เมื่อข้าศึกของพระบรมไตรโลกนาถกับพระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่อันรบกวน ฝ่ายพระยาอุทิศเจียง เจ้าเมืองสองแควยอมสวามิภักดิ์กับพระเจ้าติโลกราช และได้กวาดต้อนเอาช่างปั้นชาวเซียงขึ้นไปหนเหนือ”

ในระหว่างที่พระยาอุทิศเจียง ครองเมืองพะเยาได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาเป็นอันมาก ได้สร้าง “วิหารวัดบุญนาค” หรือ “วัดพญาร่วง” ปัจจุบันคือ “วัดป่าแดงบุญนาค”

การอ้างถึงประวัติศาสตร์เนื่องจากมีส่วนเกี่ยวข้องกับสองตายเป็นที่ถกเถียง (กวีานพะเยา) เมื่อพุทธศักราช ๒๐๓๐ เพื่อสร้างพระเจ้าตนหลวงกลางหนองเอื้อง เป็นยุคปลายของพระยาอุทิศเจียง สืบไปเป็นสมัยพระยาเยี ครองเมืองพะเยา และเป็นช่วงที่ช่างปั้นชาวเซียง และช่างชาวกำแพงเพชร เป็นเอกลักษณ์ เรียกว่า “ช่างพะเยา” เช่น พระขุ่มกอพะเยา มีลักษณะคล้ายคลึงกับขุ่มกอพิมพ์กลางและพิมพ์เล็กของกำแพงเพชรมากและยังมีพระปางลีลาพะเยา กรู่วัดลีซึ่งมีลีลาอ่อนช้อยซึ่งเป็นที่ต้องการของนักสะสมพระเครื่องเป็นอย่างมาก แต่ในงานวิจัยนี้จะขอกกล่าวถึงเฉพาะพระเครื่องยอดขุนพลจังหวัดพะเยา

๓.๒.๑ พระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยา

พระยอดขุนพลเมืองพะเยา^๓ นับเป็นพระที่สามารถแขวนเดี่ยว หรือแขวนเป็นองค์ประธาน เพราะพระยอดขุนพลพะเยา ถือได้ว่าเป็นพระเจ้าตนหลวงองค์จำลอง เช่นเดียวกับ พระเนื้อชิน เนื้อดินพิมพ์พระพุทธรชินราช ใบเสมา กรูวัดพระพุทธรชินราช และกรูอื่น ๆ ที่จำลองมาจากองค์พระพุทธรชินราช

การพบพระยอดขุนพลเมืองพะเยา พบเมื่อได้ทำการบูรณะเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๙ ชาวบ้าน พระ เณรชนเศษอิฐเศษปูนขององค์พระเจ้าตนหลวงที่แตกหักออกไปกองไว้ด้านหลังข้างกำแพง ทำให้พบพระยอดขุนพล ประมาณ ๒๐ องค์ การบูรณะเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๖ สาเหตุมาจากวัดพระเจ้าตนหลวงถูกน้ำท่วมทำให้องค์พระเอียง ฐานและสะโพกด้านขวาแตกกร้าวเสียหาย เกิดจากเศษปูนกะเทาะออกจากองค์พระเจ้าตนหลวง และได้พบพระยอดขุนพลอีกครั้งเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕ ประมาณ ๒๐ องค์จากในก้อนปูนที่ชำรุด ที่กองไว้ด้านหลังข้างกำแพง ที่นั่นมีการพบหลายพิมพ์ แต่ละพิมพ์ถูกพบในกรุต่าง ๆ ทั่วเมืองพะเยา เมื่อนำพระพิมพ์เดียวกันแต่ต่างกรุหลายๆ องค์มาเรียงกันเปรียบเทียบดู จะสังเกตได้ว่า สภาพดินกรุ เนื้อพระ และการเผาเนื้อดิน แตกต่างกัน แต่จุดตำหนิเหมือนกัน จึงมีข้อสันนิษฐาน ดังนี้

๑. การสร้างพระยอดขุนพลพะเยาในยุคหนึ่ง เป็นการสร้างพร้อมกับองค์พระเจ้าตนหลวง

๒. แม่พิมพ์ที่ใช้กดพระยอดขุนพล มีการสร้างหลาย ๆ แม่พิมพ์ ซึ่งจะมีการเกาะลวดลายแตกต่างกัน เพื่อความรวดเร็วในการสร้างยอดขุนพล เพื่อใส่ในองค์พระเจ้าตนหลวง

๓. การชักชวนชาวบ้าน เจ้าสังฆะทั้งหลาย อุบาสก อุบาสิกา ของวัดในเวียงพะเยา และเวียงบริวาร นำดินมาวัดตนมาช่วยสร้างพระเจ้าตนหลวง โดยนำดินมาปั้นอิฐและกดพิมพ์พระยอดขุนพล เพื่อบรรจุในองค์พระเจ้าตนหลวง จากนั้นนำพิมพ์พระยอดขุนพลกลับไปวัดของตน เพื่อนำไปกดพิมพ์บรรจุเจดีย์ธาตุต่อไป

๔. พระยอดขุนพลที่ติดในพระเจ้าตนหลวงนั้น จะมีเนื้อแดง หรือเนื้อดำ ที่ละเอียด ผ่านการนวดดินให้เป็นเนื้อเดียวกัน เดิมดินตากเป็นสองสี คือ สีแดงและสีขาว แต่กรูอื่นๆ เช่น กรูสันธาตุ เนื้อดินจะเป็นสองสี เพราะมีการนวดดินไม่มาก คือ ดินสีแดงมีกระแผลสีขาว หรือเนื้อขาวมีกระแผลสีแดง ส่วนเนื้อดินกรูสันตันแหน เป็นสีขาวสะอาด เนื้อละเอียดแบบขามกระเบื้อง กรุเวียงกาหลง เนื้อ

^๓ชมรมพระเครื่องเมืองพะเยา, อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา, (เชียงใหม่: บริษัท ครองช่างพรินทร์ที่ตั้ง จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗-๑๙.

ดินจะเป็นสีขาวนวลออกอมเหลือง กรุเวียงห้าว เนื้อดินผ่านดำ คือ เป็นเนื้อแดง แต่มีรอยผ่านดำเป็นแห่งๆ ส่วนใหญ่จะเป็นด้านหลัง กรุเวียงล่อ เนื้อดินจะออกสีเทาอ่อน เป็นต้น

๕. พระยอดขุนพลที่ใช้ติดในองค์พระเจ้าตนหลวงนั้น เป็นพระเนื้อดินเผาจะถูกเผาไฟด้วยความชำนาญ เนื้อพระจะเป็นสีแดง หรือเนื้อดำ ไม่มีเนื้อสองสี หรือเนื้อผ่านดำ ต่างจากกรุเวียงห้าวที่ส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อดินผ่านดำ คือเป็นเนื้อแดง แต่มีรอยผ่านดำเป็นแห่ง ๆ ส่วนมากจะเป็นด้านหลัง

๖. พระยอดขุนพลพะเยากรองค์พระเจ้าตนหลวง ไม่ใช่พระพบในกรุอื่นรวบรวมมาใส่ หรือพระกรุสร้างมานานกว่าพระเจ้าตนหลวง เพราะเป็นพระที่มีคราบกรุเป็นปูนที่ใช้โบกเป็นเนื้อพระ เจ้าตนหลวงอย่างเดียวไม่มีคราบดินกรุแบบพระกรุอื่นๆ ถ้าเป็นพระกรุอื่นที่ถูกรวบรวมมาเพื่อติดองค์พระเจ้าตนหลวง จะต้องมีการคราบสองชั้น คือคราบดินและคราบปูน หรือบางท่านก็ว่าเป็นพระที่ครูบาศรีวิชัยสร้างแล้วนำมาใส่ไว้ตอนที่ท่านมาบูรณะปี พ.ศ. ๒๔๖๕ คงเป็นไปไม่ได้ที่ชาวพะเยาจะยอมให้ช่างซ่อมองค์พระมาทาบปกผิวปูนองค์พระทั้งหมด แล้วเอาพระใหม่ไปติด หรือเอาพระถอดพิมพ์ใส่เพิ่ม เพราะพระยอดขุนพลที่พบในเศษปูนที่แตกมาจากองค์พระเจ้าตนหลวงนั้น เป็นพิมพ์ที่เหมือนกับกรุอื่นๆ และเป็นพระที่คมชัด สวยงามกว่าประณีตบรรจง ตั้งแต่การนวดดินกดแม่พิมพ์คมชัด การเผาด้วยช่างชำนาญ จึงตัดปัญหาเรื่องพระใหม่ พระฝากรุไปได้เลย และยังสามารถใช้เป็นหลักฐานด้วยว่าเป็นพระที่สร้างพร้อมกับองค์พระเจ้าตนหลวง มิฉะนั้นแล้วคงจะไม่สามารถอยู่ในตัวองค์พระได้ และยังเป็นพิมพ์แบบจำลองจากองค์พระเจ้าตนหลวง

๗. สามารถบอกชื่อกรุได้โดยอาศัยจากการพิจารณาจากพิมพ์ เนื้อพระธรรมชาติ องค์ประกอบ เช่น การตัดขอบองค์พระ การกดเนื้อบางหนา พระประเภทผิวเปิดเนื้อพรุน การเผาเนื้อดิน และการพิจารณาจากคราบดินกรุที่ติดอยู่ผิวพระตามซอกองค์พระโดยคราบดินกรุแต่ละกรุจะไม่เหมือนกัน เช่น พระยอดขุนพลที่มีเนื้อพระเป็นสีขาวคล้ายๆ กันแต่มีคราบกรุต่างกัน ถ้าเป็นเนื้อขาวกรุเวียงกาหลงจะมีดินคราบกรุสีเทาเข้มดินคราบกรุสีจะแก่กว่ากรุเวียงล่อ ซึ่งจะออกสีเทาอ่อนกว่า และถ้าเป็นเนื้อขาวกรุสันตน์แหวนดินคราบกรุจะออกสีเหลืองปนเทาอ่อน ส่วนกรุพระเจ้าตนหลวงจะมีคราบปูนสีขาวอย่างเดียว

๓.๒.๒. แหล่งที่พบพระเครื่องเมืองพะเยา^๕

ในอดีตกาลนั้นอาณาจักรพะเยานั้นใหญ่มาก และมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรสุโขทัยกับอาณาจักรเม็งราย ด้วยเหตุนี้เมืองพะเยาจึงมีเมืองหน้าด่านเมืองบริวารมากถึง ๑๐ แห่ง รายล้อมตัวเดิมไว้ ซึ่งในแต่ละแห่งนั้นได้มีการพบพระกรเมืองพะเยาเป็นจำนวนมาก โดยพอรายละเอียด ดังนี้

ตัวเมืองเดิม แยกเป็นบริเวณ เวียงน้ำเต้า ตั้งอยู่ทางด้านขวาของถนนพลโยธิน ด้านที่ตั้งโรงเรียนพะเยาพิทยาคม โรงเรียนเทศบาล ๓ และที่ตั้งวัดลี จากการบอกเล่ากันต่อ ๆ มา และพบกรมากบริเวณวัดลี กรวัดศรีจอมทอง กรวัดพระเกิด กรวัดธาตุนกแขวหรือวัดเจดีย์งาม กรสุบร่องชุย กรวัดหมื่นลอ กรกุม้าขาว กรปู่ดำและกรฝั่งหมื่น ส่วนบริเวณเวียงนางกระต่าย หรือฝั่งซ้ายของถนนพลโยธิน มีกรวัดหลวงราชสันฐาน กรวัดสวนจันทร์นอก กรวัดสวนจันทร์ใน กรวิหารพน กรตันศรีคำ กรสันธาตุ (อยู่กลางก๊ว้นพะเยา ตัวพระธาตุเดิมยังเห็นเป็นเกาะอยู่กลางน้ำในปัจจุบัน)

เวียงจอมทอง ตั้งอยู่บนเนินพระธาตุจอมทอง และบริเวณใกล้เคียงพบกรวัดอารามป่าเยะ กรวัดอุ้นคำหล้า กรองค์พระเจ้าบิ่หน้าล่องใต้ กรวัดป่าแดด กรวัดหนองหวี กรวัดอารามป่าน้อย กรวัดหนองบัว กรวัดปู่ปอ (พลูปอ) อยู่ที่ตำบลดงเจน และกรที่เลยไปทางเขตติดต่ออำเภอป่าแดด คือ กรสันตันแหน

เวียงเก่า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านเหยียน ตำบลบ้านใหม่ มีคูเมือง ๓ ชั้น พบกรเป็นพระเนื้อชิน

บ้านร่องคือ หรือร่องคู อยู่ที่ตำบลแม่ปืม อำเภอเมืองและอำเภอแม่ใจ

เวียงห้าว ตั้งอยู่ที่บ้านปาง ตำบลคือเวียง อำเภอดอกคำใต้ พบพระพิมพ์ต่าง ๆ เช่น ชุ้มเสมาเนื้อดิน ปรกโพธิ์ ฐานตารางข้างเม็ด พิมพ์หอกฉัตร พิมพ์ชุ้มเถาว์ลัยฐานตาราง และพิมพ์อื่นอีกหลายพิมพ์

กรจำเตาหิน อยู่บริเวณตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ พระกรที่ถูกค้นพบจะมีลักษณะแม่พิมพ์และเนื้อดินใกล้เคียงกับกรเวียงห้าว คือ จะมีเนื้อพระเป็นเนื้อเขียวผ่านแดง และแดงผ่านเขียวเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเนื้อพระในกรต่าง ๆ บริเวณนี้

^๕นเรศ ภูจินาพันธ์, พระเครื่องเมืองพะเยา, (ชมรมพระเครื่องเมืองพะเยา: นครนิเวศการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖-๑๗.

เวียงลอ ตั้งอยู่เขตอำเภอลอง เป็นเมืองที่รุ่งเรืองมากในอดีตกาล มีวัดวาอารามและพระธาตุมากมายที่หมดสภาพ ในอดีตมีการลักลอบขุดกรุนำของโบราณชนใส่รถลื้อไปทีละคันล่องไปทางใต้ เหมือนดังคำบอกเล่าของครูบาแก้วมา วัดร่องตู่ อำเภอลอง

กรุอื่น ๆ เป็นเมืองเก่า เมืองเดิม เป็นบริวารเมืองหน้าด่าน ได้พบกรุพระที่มีพระยอดขุนพลพะเยาฝากกรุอยู่ เช่น กรุเวียงกาหลง (เขตแม่ชะจานในปัจจุบัน) กรุสันกำแพง (เขตวังเหนือในปัจจุบัน)

๓.๒.๓ พระยอดขุนพลเมืองพะเยา

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ เนื้อดิน ปางสมาธิ ฐานชุกี กรุสันธาตุ^๕

ลักษณะพระโดยทั่วไป ใบโพธิ์ก้านตรง ขึ้นเหนือพระเมลาลี แล้วแตกกิ่งออกข้างสี่กิ่ง ปลายกิ่งม้วนเป็นขอ พิมพ์นี้เป็นเนื้อดิน มีทั้งปางสมาธิ และปางมารวิชัย มีฐานพระหลายแบบ เช่น ฐานตาราง ฐานชุกี ฐานชุกีมีจุด ฐานชุกีเฉียง กรุที่พบมี กรุองค์พระเจ้าตนหลวง กรุสันธาตุ กรุเวียงห้าว่ กรุเวียงลอ^๖ พระพิมพ์นี้บ่งบอกถึงความสงบร่มเย็น

^๕พระยอดขุนพลเมืองพะเยา, **อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา**, (ชมรมพระเครื่องเมืองพะเยา: บริษัทครองช่าง พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓.

^๖พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์, **พระเครื่องเมืองพะเยา**, (พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘.

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเก่าวัดเล็ก เนื้อดิน กรุสันธาตุ^๗

ลักษณะซุ้มเป็นโพธิ์สมมุติ ลวดลายการแกะแม่พิมพ์เป็นลายนกม้วน จะเรียกกันว่าเครือกาหลง ซุ้มเครือเก่าวัดบ้าง หรือซุ้มเก่าวัดแล้วแต่จะเรียกขาน เนื่องจากพระพิมพ์นี้มีน้อย^๘ มีหลายพิมพ์ เช่น พิมพ์นิยม ฐานตาราง ฐานบัวสองชั้น กรุที่พบมีกรุองค์พระเจ้าตนหลวง กรุบริเวณธาตุนกแขว กรุบริเวณวัดลี กรุเวียงลอ และกรุเวียงห้า

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ ฐานแท่นแก้ว เนื้อดิน กรุสันธาตุ^๙

^๗ พระยอดขุนพลเมืองพะเยา, อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา, หน้า ๒๔.

^๘ ยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเก่าวัด, พระเครื่องเมืองพะเยา, หน้า ๓๔

^๙ พระยอดขุนพลเมืองพะเยา, พระยอดขุนพลเมืองพะเยา, อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา,

เป็นพระเนื้อดิน ปางมาวิชัย ใบโพธิ์ก้านตรงขึ้นเหนือพระเมาลี แล้วแตกออกข้างสี่กึ่งใต้ องค์พระมีขีดฐานแทนแก้วนูนออกมาคล้ายหมอน บางคนนิยมเรียกว่า ฐานหมอน พบน้อยมาก เป็นพิมพ์ที่หายากยิ่งพิมพ์หนึ่ง

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ ฐานแทนแก้ว เนื้อดิน กรุวัดพระเจ้าตนหลวง^{๑๐}

เป็นพระเนื้อดิน ปางมาวิชัย ใบโพธิ์ก้านตรงขึ้นเหนือพระเมาลี แล้วแตกออกข้างสี่กึ่งใต้ องค์พระมีขีดฐานแทนแก้วนูนออกมาคล้ายหมอน บางคนนิยมเรียกว่า ฐานหมอน พบน้อยมาก เป็นพิมพ์ที่หายากยิ่งพิมพ์หนึ่ง

พระยอดขุนพลพะเยา ปางมารวิชัย พิมพ์ฐานตารางข้างเม็ด เนื้อดิน กรุจำตาเหิน^{๑๑}

เป็นพระพิมพ์ปรกโพธิ์พะเยา ที่งดงามอีกพิมพ์หนึ่ง ประทับนั่งปางมารวิชัยบนฐานตาราง มีจุดเล็กๆ ข้างองค์พระ ความงดงามอยู่ที่ปรกโพธิ์ โดยปกติทั่วไป เราเรียกชื่อโดยรวมของพระพิมพ์ที่มีใบไม้ประดับเหนือเศียร หรือข้างเศียรว่า “ปรกโพธิ์” แต่บางพิมพ์รูปใบไม้ก็ไม่เหมือนใบโพธิ์ (อัสสัตถพฤกษ์) เสมอไป

^{๑๐} พระยอดขุนพลเมืองพะเยา, อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา, หน้า ๒๖.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ ฐานแทนแก้ว เนื้อดิน กรุสันธาตุ^{๑๒}
 กรุสันธาตุ จังหวัดพะเยา

พระยอดขุนพลพะเยา ปางมารวิชัย พิมพ์ฐานตารางข้างเม็ด เนื้อดิน กรุสันธาตุ (ไม่ตัดปีก)^{๑๓}
 ลักษณะไม่ตัดปีก เป็นเนื้อสองสี ขาวแซมแดงไม่ฉูดฉาดมาก เรียกว่าเนื้อกินบ่เลี้ยง

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเสมา เนื้อดิน กรุสันธาตุ^{๑๔}

^{๑๒} อ่างแก้ว, หน้า ๒๘.

^{๑๓} อ่างแก้ว, หน้า ๒๘.

พระยอดขุนพลพิมพ์นี้ องค์พระนั่งปางมารวิชัย มีขนาดใกล้เคียง กับพิมพ์อื่น ๆ แต่ขนาดขององค์พระจะแกะแม่พิมพ์ได้ใหญ่กว่าทุก ๆ พิมพ์ เพราะไม่มีฉัตร และปรกโพธิ์บนเศศ หรือเศียร^{๑๔} พระพักตร์และพระวรกายนูนชัด พระกรอ่อนช้อยงดงาม ทำให้องค์พระได้สัดส่วนกับขนาดของพิมพ์ที่มีขนาดใหญ่พอสมควร จะนั่งปางมารวิชัย ประทับบนฐานกลีบบัวสองชั้น

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ต้อ เนื้อดิน กรุสันธาตุ^{๑๖}

พิมพ์ต้อนี้จะไม่มีลวดลายที่ฐาน และลวดลายประดับด้านบน หรือด้านข้างองค์พระ และจะเป็นพิมพ์ปางนั่งสมาธิ พระวรกายลำสัน แฉงไว้ซึ่งความเรียบง่ายแต่สง่างาม กรุที่พบกรุสันธาตุ กรุเวียงลอ กรุเวียงห้าว กรุเวียงกาหลง^{๑๗} เป็นพิมพ์ที่หายากอีกพิมพ์หนึ่ง

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตร ฐานบัวก้างปลา เนื้อดิน กรุสันธาตุ^{๑๘}

^{๑๔} อ่างแก้ว, หน้า ๒๙.

^{๑๕} ยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเสมา, พระเครื่องเมืองพะเยา, หน้า ๓๔

^{๑๖} พระยอดขุนพลเมืองพะเยา, อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา, หน้า ๓๑.

^{๑๗} พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ต้อ, พระเครื่องเมืองพะเยา, หน้า ๔๑

พิมพ์นี้เมื่อเปรียบเทียบกับพระยอดขุนพลพิมพ์หอกฉัตรของกรูบ้านปิน จังหวัดแพร่ และของกรูต้นลำไย จังหวัดเชียงใหม่ ของพะเยาจะมีขนาดทั่วไปเล็กกว่า และเอวขอดเล็กกว่า และที่สำคัญคือพิมพ์ที่พบในกรูพะเยาลายร่มฉัตรจะเป็นเม็ดจุด ส่วนที่อื่นจะเป็นลายร่วมฉัตรเป็นก้านขีดเส้น กรูพะเยาเป็นพิมพ์ปางนั่งสมาธิ กรูแพร่ กรูเชียงใหม่เป็นปางมารวิชัย และกรูพะเยาแม่พิมพ์จะมีหลายแบบกว่า เช่น พิมพ์หอกข้างขวา พิมพ์หอกข้างซ้าย ยังแยกพิมพ์เป็นด้ามฉัตรบัง (ข้อปล้องอ้อย) และพิมพ์ด้ามฉัตรเรียบ และพิมพ์ฐานขีด พิมพ์ฐานก้างปลา มีจุดส่วนพิมพ์หอกขวา (ซ้ายมือของเรา) ยังแยกเป็นพิมพ์ฐานตาราง พิมพ์ฐานเตี้ย สถานที่พบ กรูวัดพระเจ้าตนหลวง กรูสันธาตุ กรูบริเวณธาตุนกแขว กรูเวียงห้าว กรูเวียงล่อ เป็นพิมพ์ที่ค่านิยมสูงมากที่สุดพิมพ์หนึ่ง

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์นกปลา เนื้อดิน กรูสันธาตุ^{๑๔}

ลักษณะเป็นพิมพ์ใบโพธิ์ก้านตรง ชื่นเหนือพระเมาลี แล้วแตกออกกิ่งข้างสี่กิ่งปลายกิ่งขดม้วนเป็นขอ ลักษณะพระโดยทั่วไป มีรูปนกบินอยู่ด้านบน และมีรูปปลาอยู่ใต้ฐาน ส่วนเนื้อดินจะแตกต่างกันไปตามสถานที่ สภาพของกรู เป็นพิมพ์ที่นักสะสมแสวงหากันมากที่สุด

^{๑๔} พระยอดขุนพลเมืองพะเยา, อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา, หน้า ๓๒.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตร ฐานตาราง เนื้อดิน กรุสันธาตุ (ไม่ตัดปีก)^{๒๐}

เป็นพิมพ์ปางนั่งสมาธิมีฐานเจ็ดซีก และฐานตาราง ลายร่มฉัตรมีเม็ดจุด มีหอกด้านซ้าย องค์พระ พระพิมพ์หอกฉัตรบ่งบอกถึง อำนาจ บารมี เป็นที่นิยมสะสมกันในหมู่ข้าราชการ เพราะเชื่อกันว่าหากใครได้ครอบครองจะเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตร ฐานตาราง เนื้อดิน กรุสันธาตุ^{๒๑}

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตร ฐานตาราง เนื้อดิน กรุสันธาตุ^{๒๒}

กรุจำตาเหิน อยู่บริเวณเนินดินไร่ข้าวโพด ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ แยกพิมพ์เป็น หอกข้างขวาฐานตาราง แต่งฐานล่างสามขา คล้ายพระบูชา พิมพ์นี้พบน้อย

^{๒๐} อ่างแก้ว, หน้า ๓๕.

^{๒๑} อ่างแก้ว, หน้า ๓๕.

^{๒๒} อ่างแก้ว, หน้า ๓๖.

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตร ฐานตาราง เนื้อดิน กรุจำตาเหิน^{๒๓}

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ ปางสมาธิ ฐานบัวเม็ด เนื้อดิน กรุสันธาตุ^{๒๔}

พระยอดขุนพลพิมพ์นี้น่าจะนับได้ว่าในแม่พิมพ์พระกรุเนื้อดินด้วยกันแล้ว พระยอดขุนพลพะเยาพิมพ์ปรกโพธิ์นี้ มีความงดงามด้านศิลปะ เป็นพระพิมพ์ที่หาพบเจอได้ยาก และน่าสะสม

^{๒๓} พระยอดขุนพลเมืองพะเยา, อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา, หน้า ๓๖.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเถาว์ลัย ฐานตาราง เนื้อดิน กรุเวียงห้าว^{๒๕}

กรุเวียงห้าว ตั้งอยู่บริเวณบ้านปาง ตำบลคือเวียง อำเภอดอกคำใต้ พระพักตร์เรียว แหลม งดงาม ตามลักษณะของพระยอดขุนพลพะเยา เป็นพระพิมพ์ปางมารวิชัย องค์พระประทับบน ฐานตารางคล้ายลูกศร กิ่งเถาว์ลัยก้านขึ้นเหนือพระเมสสิแล้วแตกกิ่งข้างสี่กิ่ง ปลายม้วนเป็นขอลาย เครือเถาว์ลัย เอกลักษณะเฉพาะของพระกรนี้จะเป็นเนื้อดินเขียวผ่านแดง

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ฉัตรเดี่ยว เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง กรุวัดฝิ่งหมื่น^{๒๖}

ลักษณะพิมพ์ตัดเป็นทรงห้าเหลี่ยม ยอดแหลมมุมกว้าง เนื้อชินสนิมแดงเกือบดำ พระ อังสะหนา สันขาภูียว ข้างพระกายมีรอยย่นงดงาม ฐานบัวก้างปลา พระหัตถ์ขวาวางตรงเสมอพระ อังสะลงมาเป็นพระปางมารวิชัยแบบเข่านอก

^{๒๕} อ่างแล้ว, หน้า ๓๙.

^{๒๖} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑.

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มระฆังเรือนแก้ว เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง กรุวัดลี^{๒๗}

พระปางมารวิชัยประทับบนยังจงกลบานดอกเดียวในซุ้ม ฐานปัทม์หกชั้นรองรับบัวมีลายลูกแก้วเป็นจุด เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ เนื้อดิน กรุใต้ต้นโพธิ์วัดอุ่มหล้า^{๒๘}

พิมพ์ปรกโพธิ์ปางมารวิชัย ใบโพธิ์มีขนาดใหญ่ ลวดลายใบโพธิ์ชัดเจน เป็นพิมพ์ที่หายาก

^{๒๗} อ่างแก้ว, หน้า ๔๒.

^{๒๘} อ่างแก้ว, หน้า ๔๖.

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปราสาทไหว เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง กรุวัดป่าแดงบุนนาค^{๒๙}

พระปางมารวิชัย เข้าแคบเศียรโต ประทับนั่งกลางซุ้มปราสาทเป็นรูปหน้าขนบสูง มีตา (ถ้ามีเขี้ยวเรียกว่า เกียรติมุข) เสาซุ้มเป็นลายเกลียวเชือกขึ้นไปรองรับตัวหงา และหลังคา เหนือเศียร เป็นจั่วสามเหลี่ยมมีลวดลายเต็มเรียบไม่มีลาย พระเมวลิตูม เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง เป็นพิมพ์ที่นิยมกันมาก มีพุทธคุณสูง

พระยอดขุนพลพะเยา เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง หลังเข็ม (พิมพ์ตัดชิดองค์) กรุวัดลี^{๓๐}

^{๒๙} อ่างแล้ว, หน้า ๔๗.

^{๓๐} อ่างแล้ว, หน้า ๔๖.

พระยอดขุนพล เนื้อสัมฤทธิ์ กรุวัดมหาพน^{๓๑}

พระวิมลญาณมุนี^{๓๒} เจ้าอาวาสวัดลี รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา กล่าวว่า พระยอดขุนพลเมืองพะเยานั้นได้สร้างมานานแล้ว อยู่ในยุคการสร้างเมืองพะเยาเลยทีเดียว พระยอดขุนพลจะขุดพบเจอแทบจะมีทุก ๆ วัดในเขตเมืองพะเยา ส่วนของวัดลีนัน ชาวบ้านขุดพบเจอตามรอบ ๆ กำแพงหรือตามกำแพงดิน แม้แต่ในบริเวณของวัดลีนันก็มีชาวบ้านขุดพบเช่นกัน ส่วนมากจะเป็นเนื้อดิน เนื้อชิน ตะกั่วและเนื้อสัมฤทธิ์ก็มีเช่นกัน พระยอดขุนพลที่ขุดพบส่วนมากจะเป็นพิมพ์ใบปรกโพธิ์ พิมพ์นกงปลา พิมพ์หอกฉัตร พิมพ์เสมาฐานตาราง พิมพ์เถาว์ลัย พิมพ์ฐานตาราง ฐานแท่นแก้ว ชุ่มแก้วก็มี สังเกตได้ การสร้างพระยอดขุนพลจะมีความโดดเด่นในความงดงามและอ่อนช้อยขององค์พระ มีความขลังอยู่ในตัว และแสดงในองค์พระยอดขุนพลเมืองพะเยาจะมีพิมพ์นกงปลาแสดงว่าในสมัยนั้นเมืองพะเยามีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งอาหารทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ

ส่วนการสร้างองค์พระยอดขุนพลจะมีทั้งช่างหลวงที่เข้ามาในยุคสุโขทัยได้แผ่อำนาจเข้ามาในเมืองพะเยามีการผสมผสานศิลปะกับช่างพื้นบ้านเมืองพะเยา วัตถุที่นำมาผสมเป็นมวลสารต่าง ๆ จะได้จากธรรมชาติที่หาได้เช่น ดินก็จะนำมาขุดบ่อ หรือตามทุ่งนาแม้กระทั่งดินโป่งและว่านต่าง ๆ เช่น เถาว์ลัยหลวง ว่านเสน่ห์ ว่านมหาอุด แม้กระทั่งดอกไม้รูปเทียนที่นำมาบูชาพระ ได้นำมาผสมในองค์พระยอดขุนพลด้วยเพื่อให้เกิดความขลังของพระยอดขุนพลเมืองพะเยา

พระราชมงคลวิสุทธิ^{๓๓} (หลวงพ่อก้า กลัณณธัมโม) เจ้าอาวาสวัดบุญเกิด ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดพะเยา กล่าวว่าพระยอดขุนพลของเมืองพะเยามีอายุยาวนานมาก ยาวนานพอ ๆ กับพระ

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน, พระยอดขุนพลเมืองพะเยา, อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา, หน้า ๔๕.

^{๓๒}สัมภาษณ์ พระวิมลญาณมุนี เจ้าอาวาสวัดลี (กรวัดลี) อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๓๓}สัมภาษณ์ พระราชมงคลวิสุทธิ เจ้าอาวาสวัดบุญเกิด อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา, เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.

เจ้าตนหลวง พุทธลักษณะบางองค์ของพระยอดขุนพลเหมือนองค์ของพระเจ้าตนหลวง พระยอดขุนพลเมืองพะเยาจะพบมีอยู่ทั่วไปในเมืองพะเยา แหล่งที่ขุดพบเจอได้ตามวัดต่างๆและเจดีย์ตามวัดที่ถูกทิ้งร้าง ชาวบ้านเมื่อขุดพบเจอก็จะนำมาแจกกันไปบูชา ชาวบ้านขุดพบเจอพระยอดขุนพลไม่มีการบันทึกว่าได้มากี่องค์ เพราะตามวิสัยของชาวบ้าน ขุดได้มาก็แบ่งกันไปบูชา พระยอดขุนพลส่วนมากพิมพ์จะใหญ่และขนาดจะไม่มาตรฐาน แต่พิมพ์ทรงจะคล้ายคลึงกันหมด มีปรกโพธิ์ พิมพ์นกปลา พิมพ์หอกฉัตร เป็นต้น

ส่วนรูปทรงขององค์พระส่วนมากจะเป็นปางมารวิชัยหรือปางสมาธิเป็นส่วนมาก องค์พระจะมีความงดงาม หน้าอกค่อนข้างจะใหญ่ ลักษณะเหมือนผู้ชายมีอก ๓ ศอก ลักษณะพิมพ์เป็นพระยอดขุนพลเมืองพะเยาโดยแท้ ส่วนด้านพุทธคุณใครมีไว้ครอบครองจะมีเสน่ห์โชคลาภ นำมาติดตัวไปค้าขายซื้อขายคล่อง อุดมสมบูรณ์ไปด้วยโภคทรัพย์ อยู่เย็นเป็นสุข ถ้ามีไว้อยู่กับบ้านจะพ้นภัยมาร บ้านนั้นๆจะอยู่ร่มเย็นเป็นสุข ถ้านำพระยอดขุนพลติดตัวไปไหนมาไหนจะแคล้วคลาดปลอดภัยเสมอ

ส่วนแม่พิมพ์ของพระยอดขุนพลเมืองพะเยาจะไม่มีมาตรฐานเท่าไรนัก มีพิมพ์เล็กบ้างและพิมพ์ใหญ่บ้างมีความหนาบ้าง บางบ้างตามฝีมือช่างแกะพิมพ์ของชาวบ้านเมืองพะเยา น้อยองค์ที่จะเห็นฝีมือของช่างหลวง ซึ่งแกะองค์พระได้สวยงามมาก มีทั้งเนื้อดิน เนื้อตะกั่วชินเงิน และเนื้อสัมฤทธิ์ คนสมัยก่อนเขาทำพระยอดขุนพลเพื่อนำพระลงบรรจุฐานของเจดีย์ตามแนวคันดินหรือกำแพงของวัดแม้แต่โบสถ์วิหารก็มีแหล่งพบเจอ คนสมัยก่อนสร้างพระยอดขุนพลเพื่อนำมาบรรจุพระธาตุหรือเจดีย์จำนวนมาก ๆ ๔๘,๐๐๐ องค์บ้างได้บุญได้กุศล สืบทอดพระพุทธศาสนาในยืนยาวต่อไปถึงชั่วลูกชั่วหลาน

นายทวีสิทธิ์ งานดี^{๓๔} กล่าวว่าพระยอดขุนพล เมืองพะเยาเป็นพระที่มีพุทธลักษณะเด่นมาก ๆ ในการพิมพ์จะไม่เหมือนกับพระกรุโดยทั่วไป คือพระพิมพ์ส่วนใหญ่จะเป็นรูปทรงระฆังคว่ำมีใบปรกโพธิ์มีนกละปลา ปรกเถาว์วัลย์มีนกละปลา พระยอดขุนพลพิมพ์ฐานตาราง พระยอดขุนพลพิมพ์ก้างปลา พระยอดขุนพลพิมพ์จุดไข่ปลา พระยอดขุนพลพิมพ์ใบเสมา พระยอดขุนพลพิมพ์ซุ้มแก้วฐานขีด แต่ละพิมพ์ของพระยอดขุนพล และอีกหลายพิมพ์ก็ยังพบเจอกับผู้ที่ได้เก็บรักษาเพื่อสืบทอดพระยอดขุนพล ปัจจุบันนี้พระยอดขุนพล มีคนชอบสะสมไว้เพื่ออนุรักษ์ไม่ให้สูญหายไป พระยอดขุนพลในเมืองพะเยาที่มีการเล่นพระหรือเช่าซื้อในวงการที่กระจัดกระจายไปทั่วภาคเหนือคงจะอยู่ที่หลักหมื่นต้น ๆ เท่านั้น อีกไม่นานคงจะหาได้ยากขึ้นไปทุกที เพราะคนในวงการพระเครื่องที่มีอยู่

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายทวีสิทธิ์ งานดี, แผงพระบ้านแม่ตำ ๓ บ้านเลขที่ ๑๙๖/๒ แม่ตำสายใน อ.เมือง จ.พะเยา, เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ทั่วไปได้ยอมรับว่าพระยอดขุนพลเมืองพะเยาเป็นพระที่มีความอ่อนช้อยงดงาม เป็นพุทธศิลป์ช่างฝีมือของศิลปินสมัยเก่าก่อน

นายทองดี ไทยใหม่^{๓๕} ให้ความเห็นเกี่ยวกับพระยอดขุนพลเมืองพะเยาว่า พระยอดขุนพลเมืองพะเยา มีหลายกรูมาก ส่วนมากมีอายุตั้งแต่ ๗๐๐ กว่าปีหรือมากกว่านั้น ในยุคเชียงแสนก็มีพิมพ์คล้ายกัน กรูที่แตกหรือขุดพบเจอตามวัดร้างต่างๆ ส่วนมากที่พบจะไม่มีกรูบันทึกข้อมูลไว้เลย จึงไม่รู้ว่าเป็นกรูอะไร ส่วนมากพระพิมพ์ยอดขุนพลเมืองพะเยาที่ขุดพบจะเป็นพิมพ์ปรกโพธิ์มีนิก ๒ ตัวอยู่ข้างซ้ายและข้างขวาเสมอ ส่วนใต้ฐานพระยอดขุนพลที่แน่นอนแล้วจะมีปลาตะเพียน หรือปลาตุ๊ก และปลาช่อน น้อยครั้งจะเห็นพระยอดขุนพลมีใต้ฐานจะมีปลาตัวเดียวพิมพ์นี้เป็นที่นิยมของคนสะสมพระ ถ้าใครมีไว้ครอบครองจะมีความเจริญรุ่งเรืองด้วยโภคทรัพย์ และพระยอดขุนพลมีพิมพ์หอกฉัตร และพิมพ์โพธิ์บัลลังก์ พิมพ์เสมา พิมพ์ฐานตาราง พิมพ์เถาว์วัลย์ พิมพ์ก้างปลา พิมพ์ฉัตรคู่ และพิมพ์ฉัตรเดียว แต่ละพิมพ์พระยอดขุนพล ด้านพุทธคุณให้คุ้มครองภัยอันตรายต่างๆ ถ้าใครมีไว้จะแคล้วคลาดปลอดภัย โภคทรัพย์สมบูรณ์พูลสุข พระยอดขุนพลในด้านพุทธศาสนาแล้วเป็นพระพุทธรูปเจ้าองค์เล็กๆ ที่สามารถนำติดตัวได้ตลอดเวลา ส่วนมากพระยอดขุนพลจะเป็นเนื้อดินเผาที่มีความร้อนสูง ส่วนดินที่นำมาปั้น มักจะเป็นดินที่ขุดมาจากบ่อหรือดินโปรง นำมาหมักให้ได้ที่แล้วนำมากรองด้วยผ้าฝ้ายอีกทีหนึ่งเพื่อให้ดินมีความละเอียดขึ้น ส่วนมวลสารนั้นคงจะเป็นว่าน ๑๐๘ แม้แต่แร่เหล็กไหล ก็มีบางองค์ที่ผสมอยู่จะเห็นเหล็กไหลเด่นชัดมากๆ พระยอดขุนพลมีมนต์เสน่ห์รูปทรงส่วนมากจะเป็นทรงระฆังคว่ำมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ปัจจุบันนี้พระยอดขุนพลเป็นพระยอดนิยมยิ่งนานวันก็ยิ่งหายากมากในยุคนี้

นายเสน่ห์ ศรีวลินันท์^{๓๖} พระยอดขุนพลมีอายุหลายร้อยปี เป็นพระที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวจึงมีที่จังหวัดพะเยาเท่านั้น พุทธลักษณะงดงามมาก คนโบราณได้สร้างขึ้นมาสืบทอดพระพุทธศาสนาที่ได้สืบทอดกันมาสองพันกว่าปีแล้ว ได้เก็บสะสมไว้หลายองค์และหลายพิมพ์แล้ววันข้างหน้าจะหายากมากขึ้นไปทุกที มีนักสะสมพระได้ตระเวนซื้อเก็บไว้บูชา ด้านพุทธคุณนั้นคุ้มครองรักษา แคว้นคลาดปลอดภัยและคุ้มครองบ้านให้ร่มเย็นเป็นสุข จึงมีผู้นิยมสะสมพระยอดขุนพลไว้เพื่อเก็บไว้ให้ลูกหลานสืบทอดต่อไป

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายทองดี ไทยใหม่, แดงพระบ้านจุน ณ บ้านเลขที่ ๑๗๐ หมู่ ๔ ต.ห้วยข้าวกำ อ.จุน จ.พะเยา, เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายเสน่ห์ ศรีวลินันท์, แดงพระตลาดภูมามยาว ณ บ้านเลขที่ ๒๗๓ หมู่ ๑๓ ต. ดงเจน อ.ภูมามยาว จ.พะเยา, เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

นายอินปิ่น เรือนคำ^{๓๗} กล่าวว่าพระยอดขุนพลเมืองพะเยาเกิดขึ้นในสมัยเก่าแก่ตามที่ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าขานกันมาว่า สมัยก่อนได้มีพญาเจ้าเมืองที่เข้ามาปกครองเมืองพะเยา (หรือเมืองพะเยา) ได้สร้างเมืองขึ้นมาพร้อมกับสร้างวัดวาอารามขึ้นเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้เจริญถาวรในบ้านในเมือง เกิดความร่มเย็นสืบต่อไป การสร้างพระยอดขุนพลนั้นถือว่าเป็นการสร้างเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ซึ่งกาลนาน พระยอดขุนพลมีหลายกรูที่เขาได้ชูดพบเจอจะเป็นพิมพ์ขององค์พระเหมือนกัน ถ้าพบเจอองค์พระยอดขุนพลที่สวยงามนั้นคาดคะเนว่าน่าจะเป็นฝีมือของช่างหลวงช่างในวังที่มีฝีมือการแกะพิมพ์พระได้สวยงามในส่วนที่เห็นน่าจะเป็นฝีมือการแกะพิมพ์พระยอดขุนพลแบบธรรมดางามแบบธรรมชาติแบบชาวบ้านร่วมใจกันสร้างเพื่อบรรจุกรุเพื่อเป็นพุทธรูปบูชา จึงเห็นว่าพระยอดขุนพลเมืองพะเยาจึงมีหลายแบบและหลาย ๆ พิมพ์อย่างที่เห็นในปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป พระยอดขุนพลเป็นพระเครื่องที่สร้างพร้อมกับพระเจ้าตนหลวง องค์พระส่วนมากจะเป็นปางมารวิชัยหรือปางสมาธิ สร้างพิมพ์โดยช่างหลวงที่เข้ามาในยุคสุโขทัยได้แผ่อำนาจเข้ามาในเมืองพะเยามีการผสมผสานศิลปะกับช่างพื้นบ้านเมืองพะเยา วัตถุที่นำมาผสมเป็นมวลสารต่าง ๆ จะเป็นดินที่นำมาจากการชูดบ่อ หรือตามทุ่งนา แม้กระทั่งดินโปรง และว่านต่าง ๆ เช่น เถาวัลย์หลวง ว่านเสน่ห์ ว่านมหาอุด มีหลายพิมพ์ เช่น พิมพ์ปรกโพธิ์ พิมพ์นกปลา พิมพ์ดอกฉัตร พิมพ์เสมาฐานตาราง พิมพ์เถาวัลย์ พิมพ์ฐานตาราง ฐานแท่นแก้ว กระจัดกระจายอยู่ตามกรูต่างๆ ในจังหวัดพะเยา พระยอดขุนพลเมืองพะเยามีลักษณะอ่อนช้อย งดงาม มีมนต์เสน่ห์รูปทรงส่วนมากจะเป็นทรงระฆังคว่ำมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ด้านพุทธคุณใครมีไว้ครอบครองจะมีเสน่ห์โชคลาภ นำมาติดตัวไปค้าขายซื้อขายคล่อง อุดมสมบูรณ์ไปด้วยโภคทรัพย์ อยู่เย็นเป็นสุข ถ้ามีไว้อยู่กับบ้านจะพ้นภัยมาร บ้านนั้นๆจะอยู่ร่มเย็นเป็นสุข ถ้านำพระยอดขุนพลติดตัวไปไหนมาไหนจะแคล้วคลาดปลอดภัยเสมอ และสร้างเพื่อเป็นพุทธรูปบูชา

๓.๓ คติความเชื่อในการสร้าง

การพกหรือการแขวนพระเครื่องหลักๆแล้ว เป็นความเชื่อส่วนบุคคล โดยได้รับอิทธิพลและความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจส่วนบุคคล จึงส่งผลทำให้ พระเครื่อง ความเชื่อ เป็นของคู่กัน พระเครื่องเป็นวัตถุนิยมที่มีอิทธิพลทางความคิด ความเชื่อและศรัทธา เช่นแขวนพระเครื่องรุ่นนั้นรุ่นนี้เป็นพระเครื่องเมตตามหานิยมเมื่อพกแล้ว จะทำให้ตนมีความเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน ได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ มีโชคลาภ ร่ำรวยมีเงินทองมากมาย

ความเชื่อมักเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ ประสบการณ์การดำรงชีวิตประจำวัน การเรียนรู้จากการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ความเชื่ออาจเกิดขึ้นจากเรื่องเล่า สภาพแวดล้อมสังคมที่อยู่อาศัยเป็น

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายอินปิ่น เรือนคำ, แดงพระบ้านตุน ณ บ้านเลขที่ ๒๑๙ หมู่ ๑๐ ต.บ้านตุน อ.เมือง จ.พะเยา, เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

สิ่งที่มีผลต่อความเชื่อ ดังนั้นการแขวนพระเครื่องถือได้ว่าเป็นการสร้างสภาพแวดล้อม ที่เป็นบวกให้เกิดขึ้นกับตนเอง เป็นการป้อนความคิดเชิงบวกให้กับจิตใจที่สำคัญสำหรับคนแขวนพระเครื่ององค์นั้น ความคิดจะส่งผลให้เราลงมือทำ ที่สอดคล้องกับความเชื่อหรือศรัทธา ความเชื่อ เมื่อคิดแต่สิ่งดีคิดสร้างสรรค์ เชื่อมั่นในความสามารถของตนเองก็จะทำให้ตนเองประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมาย

เหตุผลด้านความเชื่อ^{๓๘}

พระเครื่องเป็นวัตถุมงคลชนิดหนึ่ง ที่ผู้คนนับถือพุทธศาสนาในไทย มีพกติดตัวไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยวประจำกาย ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางความคิด การได้รับอิทธิพลจากสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา การได้รับการแนะนำบอกกล่าวหรือการเล่าเรื่องราวประวัติ ความขลัง ความลึกลับ เป็นการส่งข้อมูลจากรุ่นต่อรุ่น จนกลายเป็นความเชื่อและเกิดความศรัทธาในพระเครื่องรุ่นนั้นๆว่า มีพลังความขลังด้านใด ยิ่งถ้าเรื่องที่เล่า ไปตรงกับความคิด ความเชื่อของตนเองละก็จะมีอิทธิพลทางความคิดเป็นอย่างมาก อำนาจแห่งความศรัทธาจะแสดงพลังเต็มกำลัง

พระเครื่อง ความเชื่อ เป็นเหตุผลส่วนบุคคล เป็นความเชื่ออันเกิดขึ้นจากความต้องการหาสิ่งยึดเหนี่ยวเช่น คนที่ต้องการความก้าวหน้าในชีวิต ก็มักจะค้นหาพระประจำกาย เพื่อเสริมพลังจิต เป็นพระเครื่องที่มีความขลังด้าน เมตตามหานิยมและโชคลาภ ส่วนคนที่จำเป็นต้องเดินทางไกลบ่อยๆ ก็อาจจะค้นหาพระเครื่อง รุ่นที่แคล้วคลาดปลอดภัยไว้พกติดตัว เราสามารถแบ่งพระเครื่องตามแนวคิด การมีไว้ติดตัว การสะสมไว้ในบ้าน บนหิ้งพระที่เคารพสักการะ

๓.๔ อิทธิพลพระยอดขุนพล

๓.๔.๑ พระยอดขุนพลในฐานะเครื่องรางของขลัง

เครื่องราง^{๓๙} หมายถึง ของที่นับถือว่าป้องกันอันตราย ยังไม่ออก ฟันไม่เข้า เช่น ตรีศุกรูต ผ้ายันต์ เหล็กไหล เครื่องรางถือเป็นวัตถุมงคลประเภทหนึ่ง

ของขลัง^{๔๐} คือ ของที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ มีพลังหรืออำนาจที่อาจบันดาลให้เป็นไป หรืออาจบันดาลสิ่งที่ต้องประสงค์สำเร็จได้สองคำนี้มักนิยมใช้คู่กันเป็น เครื่องรางของขลัง

เครื่องรางของขลัง ปกติเป็นเรื่องนอกคำสอนของศาสนาพุทธ ถูกจัดอยู่ในประเภทไสยศาสตร์มากกว่า แต่เป็นที่นิยมกันมาแต่โบราณ ด้วยเห็นว่าพลังหรืออำนาจนั้นมาจากพุทธคุณเป็นสิ่งที่คู่กับสิ่งคมมาช้านาน หากจะแยกความหมายสามารถแยกได้เป็นสองคำ สองความหมาย คำว่า “เครื่องราง” หมายถึง วัตถุที่เชื่อว่าจะให้ผลอย่างไรอย่างหนึ่งในทางที่เป็นคุณกับผู้ที่ครอบครอง และมี

^{๓๘} พระเครื่อง ความเชื่อ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.besterlife.com>.

^{๓๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔,

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๑.

อิทธิพลต่อความเชื่อความศรัทธาต่อผู้ที่มีไว้ครอบครอง เช่น เครื่องรางหินนำโชค ผู้ที่มีไว้ก็เชื่อว่าหินนั้นจะให้ผลทางด้านโชคลาภ หรือเครื่องรางมังกรของจีนก็เชื่อว่าให้ผลทางการเสริมบารมีให้กับผู้ที่มีไว้ครอบครอง เป็นต้น เครื่องรางจึงเป็นเป็นวัตถุเป็นสัญลักษณ์ความเชื่อของทุกชาติศาสนา และในทุก ๆ อารยธรรมดังมีหลักฐานปรากฏมากมาย เช่น เครื่องรางกรีกโบราณ เครื่องรางอียิปต์ เครื่องรางจีน เครื่องรางฮินดู เครื่องรางเขมร เครื่องรางของไทย เป็นต้น

ส่วนคำว่า “ของขลัง” หากพิจารณาตามรูปศัพท์น่าจะใช้กับ วัตถุที่สร้างจากตำราทางด้านไสยเวทย์ของไทยที่ผ่านการปลุกเสก โดยเกจิอาจารย์เท่านั้น เพราะของขลัง มีความหมายไปในทางที่ให้พลังอำนาจเป็นที่ประจักษ์หรือมีประสบการณ์บอกเล่าถึงประสบการณ์ของผู้ที่มีไว้ครอบครองแล้วมีเหตุให้ได้เห็นผลปรากฏ

ประวัติความเป็นมา เครื่องรางของขลังไทย

ประวัติความเป็นมาของเครื่องรางของขลังนั้นหากจะสืบหาที่มาที่ปรากฏเป็นหลักฐานก็เห็นปรากฏใน ตำราพิชัยสงคราม ซึ่งเป็นหลักฐานที่ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรมาคู่กับประวัติศาสตร์ชาติไทยมีบันทึกไว้ แม้แต่ในท้องถิ่นก็จะปรากฏเป็นหลักฐานเป็นตำราที่ทำจากใบลาน เช่น ทางล้านนาจะเป็นคัมภีร์ใบลานเรียกว่า “ปี่ปสา” ที่ผู้เฒ่าผู้แก่ทางล้านนามักจะมีไว้เป็นสมบัติตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งตำราดังกล่าวนั้นจะเป็นตำราที่เขียนด้วยอักษรโบราณ มีวิชาความรู้และสูตรเด็ดเคล็ดลับต่าง ๆ เช่น สูตรยา และยังมีคาถา และสูตรยันต์ต่างๆ

ตำราคัมภีร์พระเวทย์โบราณจะบันทึกถึงวิธีการสร้างเครื่องรางของขลังที่ให้คุณวิเศษในทางด้านต่าง ๆ มีกรรมวิธีการสร้าง สิ่งที่ใช้สร้างตลอดจนอุปเท่ห์วิธีการนำไปใช้บูชา เช่น ตำราการสร้างเบี้ยแก้ ตำราการสร้างหนุมาน ตำราการสร้างตะกรุด เป็นต้น โบราณจารย์ส่วนใหญ่จะเป็นพระสงฆ์ ผู้ทรงคุณธรรมวิเศษจะสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อสงเคราะห์ชาวบ้านเพื่อบรรเทาทุกข์ และให้สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา และให้เป็นที่ยึดเหนี่ยว ให้ระลึกถึงคุณงามความดี หาใช้สิ่งมงคลตามทีคนขาดความรู้เข้าใจไม่

นอกจากเครื่องรางของขลังจะมีที่มาจากตำราแล้ว ยังมีที่มาจากตำนานความเชื่อ เช่น การนำวัตถุต่าง ๆ ที่เชื่อกันว่ามีฤทธิ์ หรือมีคุณวิเศษในตัวซึ่งเชื่อว่าจะให้ผลในด้านต่าง ๆ แก่ผู้ที่ครอบครอง เช่น เหล็กไหล เขี้ยวเสือ เขี้ยวหมูตัน งาช้าง เขากวาง หางกระต่าย เป็นต้น และประเภทนี้มักจะนำไปปลุกเสกโดยเกจิอาจารย์ผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในศาสตร์นี้เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์

นายสนธิ สมัครการ^๑ กล่าวว่า เครื่องรางของขลัง ซึ่งจุดกำเนิดนั้นมาจากการที่มนุษย์ต้องการความรู้สึกรับมั่นคงปลอดภัยในชีวิตจึงแสวงหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นที่พึ่งทางใจ ซึ่งคนไทยก็นับถือ

^๑นายสนธิ สมัครการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยวิเคราะห์เชิงสังคม-มานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

ศรัทธาในพระพุทธรูป ประกอบกับมีความเชื่อเรื่องโศกลางไสยศาสตร์มาตั้งแต่อดีต จึงทำให้พระพิมพ์กลายเป็นพระเครื่อง

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีความแตกต่างกัน นับเป็นประเด็นที่สะท้อนสังคมในช่วงเวลานั้นได้อย่างหนึ่ง กล่าวคือ ในระยะแรกที่มีหลักฐานชัดเจนที่สุดคือ สมัยรัชกาลที่ ๔ จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเภทของพระเครื่องที่ได้รับความนิยมมากที่สุด คือ แคล้วคลาดคงกระพัน มาถึงสมัยปัจจุบันความเสี่ยงของคนยุคนี้เป็นเรื่องภาวะความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ดังนั้นพระเครื่องที่นิยมจึงเป็นประเภทให้ “โศกลาง เงินทอง ความรุ่งเรือง เมตตามหานิยม” เป็นหลัก เช่น พระกลุ่มเบญจภาคี หรืออาจบูชาเฉพาะพระเครื่องที่เชื่อว่ามีความเป็นมงคลจากที่มาและชื่อของพระเครื่อง

พระยอดขุนพลถือว่าเป็นเครื่องรางของขลัง เพราะเป็นพระเครื่องที่สามารถแขวนเดี่ยวหรือแขวนเป็นพระประธานก็ได้ โดยเชื่อว่าเป็นองค์จำลองพระเจ้าตนหลวง เพราะการสร้างพระยอดขุนพลพะเยาในยุคนั้น เป็นการสร้างพร้อมกับองค์พระเจ้าตนหลวง แม่พิมพ์ที่ใช้กดพระยอดขุนพล มีการสร้างหลาย ๆ แม่พิมพ์ ซึ่งจะมีการเกาสดลายแตกต่างกัน เพื่อความรวดเร็วในการสร้างยอดขุนพล เพื่อใส่ในองค์พระเจ้าตนหลวง ซึ่งในการสร้างพระเจ้าตนหลวงในครั้งนั้นมีการระดมชาวบ้านเจ้าสังเธรทั้งหลาย อุบาสก อุบาสิกา ของวัดในเวียงพะเยา และเวียงบริวาร นำดินมาวัดตนมาช่วยสร้างพระเจ้าตนหลวง โดยนำดินมาปั้นอิฐและกดพิมพ์พระยอดขุนพล เพื่อบรรจุในองค์พระเจ้าตนหลวง จากนั้นนำพิมพ์พระยอดขุนพลกลับไปวัดของตน เพื่อนำไปกดพิมพ์บรรจุเจดีย์ธาตุต่อไป ดังนั้นพระยอดขุนพลจึงมีหลายพิมพ์ จึงมีชื่ออีกชื่อหนึ่งที่เรียกขานกันตามโบราณาคือ “พระมหาพุทธพิมพ์” ซึ่งหมายความว่า มีพระมากมายหลายพิมพ์ปะติดกับองค์พระเจ้าตนหลวง พระพิมพ์ที่ปรากฏในกรุเมืองพะเยา มี ๑๐ พิมพ์ และบางพิมพ์มีพิมพ์ย่อย ๆ อีก ได้แก่

๑) พิมพ์นกปลา ซึ่งถือว่าเป็นพิมพ์นิยม หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองในสมัยนั้น

๒) พิมพ์ปกโพธิ์ กรุที่พบมีกรุพระเจ้าตนหลวง กรุสันธาตุ กรุเวียงห้าว่ กรุเวียงล่อ พระพิมพ์นี้บ่งบอกถึงความสงบเยือกเย็น และพิมพ์ปกโพธิ์ ฐานแท่นแก้ว กรุสันธาตุ กรุพระเจ้าตนหลวงเป็นพิมพ์ที่หายิ่งพิมพ์หนึ่ง

๓) พิมพ์ซุ้มแถววัลย์ กรุที่พบมีกรุองค์พระเจ้าตนหลวง กรุบริเวณธาตุ นกแขว่ กรุบริเวณวัดลี กรุเวียงล่อ และกรุเวียงห้าว่

๔) พิมพ์ฐานตารางข้างเม็ด (ปรกโพธิ์) ปางมารวิชัย พระยอดขุนพลพิมพ์นี้ได้รับอิทธิพลจากพุทธประวัติ ที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับยังไร่ร่มไม้หลายชนิด เช่น ร่มไทร (อชปาลนิโครธ) ร่มไม้กต (ราชยตนะ) ไม้สาละ (ตอนประสูติ) และยังมีป่ามะม่วง (อัมพวัน) ป่าไผ่ (เวฬุวัน) ไม้จิก (มุจลิน)

นทร์) เป็นที่ประทับ จึงคงมีใบไม้เหล่านี้รวมอยู่ในพิมพ์นี้ จึงเรียกโดยรวมว่า “ปรกโพธิ์” กรูที่พบ กรูจำตาเห็น และกรูสันธาตุ

๕) พิมพ์ซุ้มเสมา ปางมารวิชัย ประทับบนฐานกลีบบัวสองชั้น กรูสันธาตุ

๖) พิมพ์ต้อ เป็นพิมพ์ที่แฝงไว้ซึ่งความเรียบง่ายแต่สง่างาม กรูที่พบกรูสันธาตุ กรูเวียงล่อ กรูเวียงห้าว กรูเวียงกาหลง เป็นพิมพ์ที่หายากอีกพิมพ์หนึ่ง

๗) พิมพ์หอกฉัตร ฐานบัวก้างปลา กรูที่พบ กรูวัดพระเจ้าตนหลวง กรูสันธาตุ กรูบริเวณธาตุนกแขว กรูเวียงห้าว กรูเวียงล่อ เป็นพิมพ์ที่ค่านิยมสูงมากที่สุดพิมพ์หนึ่ง

๘) พิมพ์ฉัตรเดี่ยว ฐานบัวก้างปลา กรูวัดฝั่งหมื่น

๙) พิมพ์ซุ้มระฆังเรือนแก้ว กรูวัดลี

๑๐) พิมพ์ปราสาทไหว เป็นพิมพ์ที่นิยมกันมาก มีพุทธคุณสูง กรูที่พบ กรูวัดป่าแดงบุญนา

พระยอดขุนพลพะเยา เป็นพระที่เป็นที่ต้องการต่อความเชื่อของมนุษย์ที่ต้องการที่พึ่งทางจิตใจ ซึ่งถือว่าเมื่อแขวนพระยอดขุนพลแล้วจะส่งผลให้มีพุทธคุณด้านเสริมบารมี มหาอำนาจ คงกระพัน และความอุดมสมบูรณ์ เช่น พระยอดขุนพลเวียงกาหลงมีความเชื่อว่ามีพุทธคุณทรงชนะศึกศัตรูพ่ายแพ้ ปัญหาอุปสรรคเวรภัยพินาศ เป็นต้น

๓.๔.๒ อิทธิพลพระยอดขุนพลในฐานะเป็นวัตถุมงคล

วัตถุมงคล^{๔๖} หมายถึง วัตถุที่เป็นที่เคารพนับถือของผู้คน, วัตถุที่ผู้คนกราบไหว้ด้วยความศรัทธา

จากการศึกษาพระเครื่องทำให้เชื่อว่าในระยะแรกการสะสมพระอาจเกิดจากความชื่นชมในศิลปะและศรัทธาในพุทธคุณ โดยอาจจะยังไม่มี การเช่าบูชา (ซื้อขาย) กัน แต่เป็นเพียงการนำพระเครื่องที่ตนมีซ้ำแบบหรือไม่ชอบแล้วและถูกใจของเพื่อนมากกว่ามา “ตีพระกัน” (แลกเปลี่ยน) ซึ่งพระที่นำมาแลกต้องมีความเหมาะสมกันทั้งเรื่องของความนิยม คุณค่า หรืออาจไม่มีเงื่อนไขอะไรเลย นอกจากความไม่พอใจของทั้งสองฝ่าย

สำหรับพระเครื่องนั้นมาจากความนิยมที่แตกต่างกัน โดยสามารถจำแนกได้ว่าเหตุที่ทำให้เกิดความนิยมและกลายเป็นวัตถุมงคลน่าจะมาจากปัจจัยที่เชื่อมโยงกันดังนี้^{๔๗}

^{๔๖} นายสนธิ สมัครการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยวิเคราะห์เชิงสังคม-มานุษยวิทยา, หน้า ๑๖๔.

๑. ศิลปะของพระ ความงามของพระพิจารณาที่ความสวยงามบูรณ์ไม่สึก องค์พระยังคงปรากฏรายละเอียดชัดเจนสภาพเดิม

๒. อายุสมัยการสร้าง การบูชาพระเก่าย่อมดีกว่าพระใหม่ที่อาศัยแรงโฆษณาให้เกิดกระแส

๓. ขนาดของพระ พบว่าพระที่มีขนาดใหญ่ไม่เหมาะสมกับการพกพา

๔. พระสงฆ์ผู้สร้างผู้ปลูกเสกมีเกียรติคุณ ได้รับการยกย่องยอมรับในวัตรปฏิบัติเป็นที่เคารพนับถือศรัทธาของคนทั่วไป

๕. พิธีกรรมการสร้างที่เชื่อกันว่าถูกต้องตามตำราโบราณและกระทำในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

๖. มวลสารวัสดุหรือเนื้อหาที่นำมาสร้างต้องผ่านกระบวนการทางสูตร เช่น เนื้อผง ต้องเป็นไปตามสูตรมูลกัจจายน์ที่มีการลงอักษรแล้วลบสลักกันไป รวมทั้งผงปถมัง อิทธิเจ ตรีนิสิงเห อิติปิโส ฯลฯ หรืออาจเป็นวัสดุที่เชื่อว่าเป็นมงคลมีความศักดิ์สิทธิ์ในตัว

๗. ความเชื่อและการเล่าขานในพุทธคุณ

พระยอดขุนพลในฐานะเป็นวัตถุมงคล โดยมีปัจจัยต่าง ๆ เชื่อมโยงกันดังนี้

๑. ศิลปะของพระยอดขุนพล ส่วนใหญ่ที่พบในกรุต่าง ๆ ในพะเยา ยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ องค์พระมีความชัดเจน และมีลักษณะพิมพ์ใหญ่ ๆ ๑๐ พิมพ์ ซึ่งแต่ละพิมพ์มีลักษณะความงามที่แตกต่างกัน เช่น พิมพ์ปรกโพธิ์ ที่มีลักษณะโดยทั่วไป มีใบโพธิ์ก้านตรง ขึ้นเหนือพระเมสสิ แล้วแตกกิ่งออกข้างละสี่กิ่ง ปลายกิ่งม้วนเป็นขอ บางองค์ได้องค์พระมีขีดฐานแทนแก้วนูนออกคล้ายหมอน โดยเฉพาะพิมพ์ฐานตารางข้างเม็ด ถือว่าเป็นพระพิมพ์ปรกโพธิ์ที่งดงามอีกพิมพ์หนึ่ง ประทับนั่งปางมารวิชัยบนฐานตาราง มีจุดเล็ก ๆ ข้างองค์พระ ความงดงามอยู่ที่ปรกโพธิ์ที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อในการสร้างองค์พระจากพุทธประวัติ เกี่ยวกับต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าได้ประทับ ดังที่กล่าวมาแล้ว พระยอดขุนพลอีกพิมพ์หนึ่งที่ถือว่ามี ความงามอลังการก็คือ พิมพ์ซุ้มเสมา ปางมารวิชัย พระพักตร์และพระวรกายนูนชัด พระกรอ่อนช้อยงดงาม ทำให้องค์พระได้สัดส่วนกับขนาดของพิมพ์ ประทับบนฐานกลีบบัวสองชั้นคู่อลังการยิ่ง

---

^{๔๓}บุศรา สว่างศรี, พุทธพาณิชย์: พระเครื่อง, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ศิลปะ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙), หน้า ๕๗.

พิมพ์ปรกโพธิ์

พิมพ์ชุ่มเสมา

๒. อายุสมัยการสร้าง พระยอดขุนพล ถือว่าเป็นพระเจ้าองค์หลวงจำลองสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๐ โดยย้ายไปที่ยุคพระเครื่องเนื้อดินของเมืองพะเยา อ้างจากยุคสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งครอบครองอาณาจักรล้านนา ระหว่างพุทธศักราช ๑๙๘๕-๒๐๒๕ พระองค์แผ่อำนาจลงไปทางใต้ ยกกองทัพปราบปรามเมืองสองแคว เมืองเซียง เมืองสุโขทัย ตลอดถึงเมืองกำแพงเพชร ให้อยู่ในอำนาจทั้งหมดของพระยาอุทิศเจียง เจ้าเมืองสองแควเข้ามาสวามิภักดิ์พระเจ้าติโลกราช จึงให้ไปครองพันนาภูคา ในพุทธศักราช ๑๙๙๕-๒๐๓๐ พระยาอุทิศเจียง มาครองเมืองพะเยา และได้พาช่างปั้นถ้วยชามเครื่องเคลือบสังคโลก อันเป็นศิลปะของกรุงสุโขทัยมาด้วย มีคำกล่าวไว้ในประวัติศาสตร์สุโขทัยตอนหนึ่งว่า “การทำถ้วยชามหยุดชะงักไป เมื่อข้าศึกของพระบรมไตรโลกนาถกับพระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่อันฝ่ายพระยาอุทิศเจียง เจ้าเมืองสองแควยอมสวามิภักดิ์กับพระเจ้าติโลกราช และได้กวาดต้อนเอาช่างปั้นชาวเซียงขึ้นไปหนเหนือ” ซึ่งประวัติศาสตร์ดังกล่าวมาเกี่ยวเนื่องถึงสองตายาย ที่ถมสระหนองเอื้อง (บริเวณกว๊านพะเยาปัจจุบัน) เมื่อพุทธศักราช ๒๐๓๐ เพื่อสร้างพระเจ้าตนหลวงกลางหนองเอื้อง ซึ่งเป็นยุคปลายของพระยาอุทิศเจียง พระยายี่ได้ครองเมืองพะเยาสืบมา และเป็นช่วงที่ช่างปั้นชาวเซียง และช่างชาวกำแพงเพชร เป็นเอกลักษณ์ที่เรียกว่า “สกุลช่างพะเยา” เช่นพระชุ่มกอพะเยา มีลักษณะคล้ายคลึงกับชุ่มกอพิมพ์กลางและพิมพ์เล็กของกำแพงเพชรมาก ดังนั้นนับถึงปัจจุบัน พระยอดขุนพลมีอายุการสร้างราวปี พ.ศ. ๒๐๓๐-๒๐๓๔ มีอายุมากกว่า ๕๐๐ ปี จึงถือว่าเป็นพระเครื่องที่มีอายุยาวนานมาก

๓. ขนาดของพระ พบว่าพระยอดขุนพลเป็นพระเครื่องที่มีขนาดใหญ่เกินไป โดยเฉลี่ยองค์พระมีความสูง ๔ เซนติเมตรครึ่ง ความกว้างฐาน ๒ เซนติเมตรครึ่ง หนา ๐.๘ เซนติเมตร สามารถพกพาได้สะดวก

๔. พระสงฆ์ผู้สร้างผู้ปลุกเสกมีเกียรติคุณ และพิธีกรรมสร้าง ไม่สามารถบ่งบอกได้ เนื่องจากอายุการสร้างพระยอดขุนพล ๕๐๐ กว่าปี และไม่มีการบันทึกถึงการปลุกเสกพระยอดขุนพลดังกล่าว

๕. มวลสารวัสดุหรือเนื้อองค์พระ พระยอดขุนพลเมืองพะเยาพิมพ์ส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อดิน โดยที่สภาพดิน เนื้อดิน และการเผาเนื้อดินในแต่ละกรุต่าง ๆ กัน แต่มีจุดตำหนิต่างกัน เพราะมาจากแหล่งเดียวกันคือจากกรุพระเจ้าตนหลวงในช่วงที่สร้างพระเจ้าตนหลวงดังกล่าว พระยอดขุนพลที่ติดในพระเจ้าตนหลวงนั้น จะมีเนื้อแดง หรือเนื้อดำ ที่ละเอียด ผ่านการนวดดินให้เป็นเนื้อเดียวกัน เดิมดินตากเป็นสองสี คือ สีแดงและสีขาว แต่กรุอื่น ๆ เช่น กรุสันธาตุ เนื้อดินจะเป็นสองสี เพราะมีการนวดดินไม่มาก คือ ดินสีแดงมีกระแสดสีขาว หรือเนื้อขาวมีกระแสดสีแดง ส่วนเนื้อดินกรุสันตันแทนเป็นสีขาวสะอาด เนื้อละเอียดแบบขามกระเบื้อง กรุเวียงกาหลง เนื้อดินจะเป็นสีขาวนวลออกอมเหลือง กรุเวียงห้า เนื้อดินผ่านดำ คือ เป็นเนื้อแดง แต่มีรอยผ่านดำเป็นแห่งๆ ส่วนใหญ่จะเป็นด้านหลัง กรุเวียงล่อ เนื้อดินจะออกสีเทาอ่อน เป็นต้น และพระยอดขุนพลที่ใช้ติดในองค์พระเจ้าตนหลวง เป็นพระเนื้อดินเผา จะถูกเผาไฟด้วยความชำนาญ เนื้อพระจะเป็นสีแดง หรือเนื้อดำ ไม่มีเนื้อสองสี หรือเนื้อผ่านดำ ต่างจากกรุเวียงห้าที่ส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อดินผ่านดำ คือเป็นเนื้อแดง แต่มีรอยผ่านดำเป็นแห่งๆ ส่วนมากจะเป็นด้านหลัง

๖. ความเชื่อและการเล่าขานในพุทธคุณ พระยอดขุนพลถือว่าเป็นพระเครื่องที่เก่าแก่ มาก โดยเชื่อพุทธคุณในการเสริมสร้างบารมี ปกป้องภยันตรายต่าง ๆ มักนิยมห้อยติดตัวเวลาไปในขณะเดินทาง หรือไปทำงานที่เสี่ยงภัย การเล่าขานถึงพุทธคุณมุ่งเน้นทางแคล้วคลาด

๓.๔.๓ อิทธิพลพระยอดขุนพลในฐานะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ (พุทธคุณ)

พระพุทธคุณ^{๔๔} หมายถึง คุณวิเศษอันเป็นอานุภาพของพระเครื่อง เรื่องพระพุทธคุณจึงนับเป็นประเด็นหลักในวงการพระเครื่อง ปัจจัยแรกมาจากความเชื่อความศรัทธาในพุทธคุณของพระเครื่อง ก็คือ ความเชื่อในพุทธคุณนั่นเอง นับเป็นความเชื่อส่วนบุคคลที่ต่างก็อ้างว่ามีประสบการณ์ด้วยตนเอง พุทธคุณแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑) พุทธคุณทางเมตตามหานิยมรวมทั้งโชคลาภ เชื่อกันว่าทำให้คนทั่วไปนิยมรักใคร่ มีโชคลาภ ประกอบกิจการร่ำรวยรุ่งเรือง ความสำเร็จในกิจการงาน

๒) พุทธคุณทางอยู่ยงคงกระพัน หรือคงกระพันชาตรี เช่น ถูกปืนยิงแต่ไม่เข้า หนิงเหนียว หรือมหาอุด ฟันแทงไม่เข้า

๓) พุทธคุณทางแคล้วคลาด เชื่อกันว่าทำให้รอดพ้นจากอันตรายต่างๆ เช่น ปืนยิงออกแต่ไม่โดน หรือมีเหตุไม่ให้อันตรายนั้น ๆ ทั้งที่กำลังจะเข้าไปในที่แห่งนั้น

ความเชื่อศักดิ์สิทธิ์ของพุทธคุณเหล่านี้เชื่อว่าเกิดจากพระสงฆ์ผู้สร้างผู้ประกอบพิธีพุทธาภิเษกเป็นพระที่มีวัตรปฏิบัติดี ทรงคุณอันประเสริฐ ซึ่งมีขั้นตอนคือจะมีการโยงสายสิญจน์จากองค์พระพุทธรูปประธานโดยพันเวียนขวาไปสู่กองพระเครื่องและส่งต่อไปยังพระสงฆ์ผู้ปลุกเสกที่อาจณั

^{๔๔}บุศรา สว่างศรี, พุทธพาณิชย์: พระเครื่อง, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ศิลปะ, หน้า ๖๖.

สมาธิหรืออาจบริการภรรมาถาต่อหน้าพระเครื่องดังกล่าว เรียกกันว่า “นั่งปรก” เพื่อเป็นการถ่ายทอดอำนาจพระพุทธรูปจากพระพุทธรูปและถ่ายทอดอำนาจจิตจากพระสงฆ์ไปสู่พระเครื่อง หากปลุกเสกหมู่มักนิยมพระเกจิจำนวน ๑๐๘ รูป โดยมีพระเกจิอาจารย์ที่ทรงคุณที่สุด ๘ ท่านนั่งประจำทิศทั้งแปด

พระเครื่อง คือ วัตถุที่สร้างขึ้นเป็นรูปพระพุทธรูป เป็นสิ่งที่ใช้ระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จัดเป็นพุทธานุสติกกรรมฐาน นิยมสร้างขึ้นให้มีขนาดเล็ก เพื่อที่จะสะดวกที่จะนำติดตัว หรือที่เรียกว่าบูชาไว้กับตัว ประวัติการสร้างพระเครื่องมีมาแต่สมัยบรรพกาล ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น การสร้างพระเครื่องนั้นในยุคแรกมีวัตถุประสงค์หลัก ๆ ไม่กี่ประการ เพราะในสมัยโบราณการสร้างพระหรือรูปเคารพนั้นต้องทำด้วยเจตนาบริสุทธิ์ มีจุดประสงค์สำคัญทางด้าน การสืบทอดพระพุทธศาสนาและการบูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะสร้างโดยกษัตริย์ หรือผู้นำชั้นปกครอง หรือพระสงฆ์ ผู้มีญาณสมบัติ เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็นำมาบรรจุไว้ในประสาธหรือเจดีย์ ปูนียสถานต่าง ๆ เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาธรรมเนียมการสร้างพระเครื่องในอาณาจักรล้านนามีคติความเชื่อคล้ายกับการสร้างพระพุทธรูป เกิดมาจากความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูป นับแต่ได้รับพุทธศาสนาเข้ามา ชาวล้านนามีคติความเชื่อว่า การสร้างพระพุทธรูปและการสร้างพระเครื่องรูปเป็นการค้าชูพระศาสนาให้มีอายุยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ พระวัสสา และกุศลที่ได้นั้นจะส่งผลให้ได้เกิดเป็นมนุษย์ในโลก สวรรค์และสุดท้ายจะได้พบพระนิพพาน หรือการได้เกิดในยุคของพระศรี อาริยมุตไตรย คือ พระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ในกาลข้างหน้า นอกจากนั้นแล้วพระเครื่องยังถือเป็นเครื่องรางของขลัง เป็นวัตถุมงคลที่ผู้ที่ได้บูชา ครอบครองนั้นแคล้วคลาดปลอดภัย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พระยอดขุนพลมีพุทธรูปทางคงกระพันชาตรี พิษิตอันตรราย พิษิตภัย เสริมสร้างบารมี แก่ผู้บูชา การสร้างพระยอดขุนพลเป็นพระเครื่องให้มีขนาดเล็กเพื่อที่จะสามารถสร้างได้จำนวนมาก สำหรับปะติดองค์พระเจ้าตนหลวง เชื่อว่าเป็นหมื่น ๆ องค์ ที่เหลือเก็บไว้ในพระธาตุเจดีย์ในกรุต่าง ๆ เพื่อเป็นพุทธรูปบูชา ถ้าในกรรมฐานจัดว่าเป็นพุทธานุสติกกรรมฐาน (การระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์) ถ้าตายจากคนไปเกิดเป็นเทวดา มีรัศมีกายสว่างไสวมาก การสร้างพระถวายด้วยอำนาจพุทธรูปทำให้มีรัศมีกายมากเป็นคนสวย ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "พุทธบูชา มหาเดชะวันโต" แปลว่า "การบูชาพระพุทธเจ้ามีเดชอำนาจมาก" การสร้างพระพุทธรูปนี้เป็นพุทธรูปบูชาเป็นพุทธานุสติกกรรมฐาน นอกจากนั้นหากต้องการสร้างพระพุทธรูปให้สวย เห็นแล้วก็ทำให้จิตใจสดชื่น จิตก็นึกถึงพระพุทธรูปองค์นั้นอยู่เสมอก็จัดเป็นพุทธานุสติกกรรมฐาน และเพื่อแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา เป็นหลักฐานทางวัตถุว่าพะเยาในอดีตมีพระพุทธศาสนา มีผู้ศรัทธาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และปฏิบัติตาม เป็นพุทธานุสติก ธัมมานุสติก สังฆานุสติก รวมทั้งเป็นสิ่งระลึกอันประเสริฐของบุคคล ผู้คนรุ่นแต่ก่อน ปัจจุบัน และต่อไปในอนาคต

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา

พระเครื่อง คือ วัตถุที่ทำขึ้นเป็นรูปพระพุทธรูป เป็นสิ่งที่ใช้ระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จัดเป็นพุทธานุสติกกรรมฐาน นิยมสร้างขึ้นให้มีขนาดเล็ก เพื่อที่จะสะดวกที่จะนำติดตัว หรือที่เรียกว่าบูชาไว้กับตัว ประวัติการสร้างพระเครื่องมีมาแต่สมัยบรรพกาล ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาถึงคุณค่าในด้านต่างๆ ของพระเครื่องยอดขุนพล ดังนี้

๔.๑ คุณค่าของพระเครื่อง

การสร้างพระเครื่องนั้นในยุคแรกมีวัตถุประสงค์หลัก ๆ ไม่กี่ประการ เพราะในสมัยโบราณการสร้างพระหรือรูปเคารพนั้นต้องทำด้วยเจตนาบริสุทธิ์ มีจุดประสงค์สำคัญทางด้านการศึกษาทศพิธราชธรรมและการบูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะสร้างโดยกษัตริย์ หรือผู้นำชั้นปกครอง หรือพระสงฆ์ ผู้มีสถานสมานัตติ เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็นำมาบรรจุไว้ในประสาธหรือเจดีย์ ปูนียสถานต่าง ๆ เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา ในระยะแรก ๆ นั้นการสร้างพระเครื่องยังคงเป็นการสร้างในลักษณะเป็นพระพิมพ์เท่านั้น นั่นคือเป็นพระที่สร้างขึ้นตามแบบแม่พิมพ์^๑ การสร้างพระเครื่องต่าง ๆ ถูกสร้างขึ้นมาจากจุดประสงค์เพื่อสร้างขึ้นเป็นที่ระลึกในการสักการะสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น เมื่อพุทธศาสนิกชนได้เดินทางไปสักการะสังเวชนียสถานทั้ง ๔ คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสงปฐมเทศนา และปรินิพพาน แล้วก็อาจจะนำเอาพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นตามศาสนสถานต่าง ๆ เหล่านั้นติดตัวกลับไปเป็นที่ระลึกว่าได้เคยไปสักการะในสถานที่เหล่านั้นมาแล้ว และยังสามารถนำพระพิมพ์เหล่านั้นมาบูชาได้ด้วยเช่น พระพิมพ์ที่พบที่ตำบลพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ที่มีรูปพระพุทธรูปประทับนั่งแสดงธรรมเทศนาอยู่ใต้ยอดปราสาท ซึ่งเป็นยอดปราสาทแบบเดียวกับที่เมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย เป็นต้น สร้างขึ้นเพื่อสืบบายูพระศาสนา ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่ว่า เมื่อนับจากพุทธกาลล่วงเลยไป ๕,๐๐๐ ปีแล้ว ศาสนาพุทธจะเสื่อมลงและสูญหายไปจากโลก จึงทำให้มีการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวนมากโดยในยุคแรกมักมีการจารึกคาถาซึ่งเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา คือ “เอ ธมมา เหตุปภวา...” โดยจารึกไว้ที่ด้านบน หรือด้านข้างหรือด้านล่างของพระพิมพ์แล้วนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์ต่างๆ เพื่อเมื่อเวลาใดที่พระพุทธศาสนาเสื่อมลงไปไม่มีผู้ใดรู้จัก หากคนรุ่นหลังมาพบพระพิมพ์เหล่านี้ จะได้มีการศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนาขึ้นใหม่ได้อีกครั้ง สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ในคติทางพระพุทธศาสนา มหายานส่วนใหญ่ นั้น มี

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖๓.

การสร้างพระพิมพ์ดินดิบเป็นรูปพระโพธิสัตว์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยจะนำเอาเถ้าและอัฐิของผู้ตายที่เผาแล้วมาผสมกับดินทำเป็นพระพิมพ์ขึ้น โดยเชื่อว่าพระโพธิสัตว์จะได้พาวิญญาณของผู้ตายให้พ้นทุกข์ขึ้นสู่สวรรค์ได้ เช่น พระพิมพ์ในสมัยศรีวิชัย เป็นต้น และสร้างขึ้นในฐานะรูปเคารพบูชาหรือเป็นภาพเล่าเรื่อง ตามคติของเถรวาทในสมัยทวารวดีแล้ว มักสร้างพระพิมพ์ต่าง ๆ ขึ้นเพื่อนำไว้เคารพบูชาเช่นเดียวกับการสร้างพระพุทธรูป รวมทั้งในพระพิมพ์เป็นภาพเล่าเรื่อง เช่นพุทธประวัติต่าง ๆ เพราะการสร้างพระพิมพ์สามารถสร้างได้ที่ละมาก ๆ ไม่เหมือนกับการสร้างประติมากรรมอื่น ๆ ที่ทำได้ทีละชิ้น

พระยอดขุนพลเมืองพะเยา ได้สร้างพร้อมกับพระเจ้าตนหลวง โดยนำดินมาปั้นอิฐและกดพิมพ์พระยอดขุนพล เพื่อบรรจุในองค์พระเจ้าตนหลวง ก่อให้เกิดคุณค่าด้านต่าง ๆ ดังนี้

๔.๒ คุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยา

๔.๒.๑ คุณค่าด้านจิตใจ

คุณค่าของพระเครื่องในด้านจิตใจ เพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ พระยอดขุนพล พระเครื่อง หรือ วัตถุมงคลต่าง ๆ นั้น แต่ละอย่าง แต่ละองค์ ย่อมให้ความรู้สึกในการตระหนักรู้ถึงคุณค่าในจิตใจของผู้ครอบครองแตกต่างกันไป การที่เราได้สืบค้น แสวงหาข้อมูลของวัตถุมงคลแต่ละชิ้นที่เราครอบครองบูชา หรือ สละสม ทำให้เราเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์นี้ เป็นการเติมเต็มคุณค่าทางจิตใจของเราต่อวัตถุมงคลนั้น นอกจากนั้นพระยอดขุนพลมีพุทธคุณทางคงกระพันชาตรี พิฆิตอันตราย พิฆิตภัย เสริมสร้างบารมี แก่ผู้บูชา จึงสร้างความมั่นใจสำหรับผู้ครอบครองสามารถนำติดตัวไปขณะเดินทางได้อย่างปลอดภัย แคล้วคลาดจากภยันตรายต่างๆ เป็นต้น การแขวนพระยอดขุนพล ซึ่งมีพลังานุภาพด้านคุ้มครองแคล้วคลาด เป็นการอันเชิญคุณของพระยอดขุนพลให้มาสถิตที่ตัว เพื่อปกป้องรักษา มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยช่วยเหลือ เพื่อลดความรุนแรงในการเกิดอุบัติเหตุ โดยส่วนใหญ่ ผู้คนที่แขวนพระยอดขุนพลนี้ เพื่อเป็นการเตือนสติตัวเองก่อนที่จะเริ่มออกเดินทาง เป็นการส่งพลังจิตเพื่อเตือนตัวเองให้มีสติ และมีสมาธิอยู่ทุกช่วงเวลาของการเดินทาง พระเครื่องแคล้วคลาดมีพกติดตัวเป็นสิ่งมงคล สำหรับคนที่เดินทางบ่อย ไปที่ไหนไกลๆ หรือการทำกิจกรรมที่เสี่ยงภัยต่างๆ

ดังนั้นคุณค่าด้านจิตใจเป็นผลมาจากความเชื่อในพระเครื่อง การพกหรือการแขวนพระเครื่องหลัก ๆ แล้วเป็นความเชื่อส่วนบุคคล โดยได้รับอิทธิพลและความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจส่วนบุคคล จึงส่งผลทำให้ พระเครื่อง ความเชื่อ เป็นของคู่กัน พระเครื่องเป็นวัตถุนิยมที่มีอิทธิพลทางความคิด ความเชื่อและศรัทธา เช่นแขวนพระเครื่องรุ่นนั้นรุ่นนี้เป็นพระเครื่องเมตตามหานิยมเมื่อพกแล้ว จะทำให้ตนมีความเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน ได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ มีโชคลาภ ร่ำรวยมีเงินทองมากมาย

ความเชื่อมักเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ ประสบการณ์การดำรงชีวิตประจำวัน การเรียนรู้จากการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ความเชื่ออาจเกิดขึ้นจากเรื่องเล่า สภาพแวดล้อมสังคมที่อยู่อาศัยเป็น

สิ่งให้ที่มีผลต่อความเชื่อ ดังนั้นการแขวนพระเครื่องถือได้ว่าเป็นการสร้างสภาพแวดล้อม ที่เป็นบวกให้เกิดขึ้นกับตนเอง เป็นการป้อนความคิดเชิงบวกให้กับจิตใต้สำนึกสำหรับคนแขวนพระเครื่ององค์นั้น ความคิดจะส่งผลให้เราลงมือทำ ที่สอดคล้องกับความเชื่อทัศนคติ ความเชื่อ เมื่อคิดแต่สิ่งดีคิดสร้างสรรค์ เชื่อมั่นในความสามารถของตนเองก็จะทำให้ตนเองประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมาย

พระเครื่อง มีอิทธิพลทางความคิดเชิงบวก จึงส่งผลดีต่อการทำงานของจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก เหตุผลที่สนับสนุนตามหลักทางวิทยาศาสตร์นั้นคือ กระบวนการทำงานของจิตใต้สำนึกของคนเราทั่ว ๆ ไป จะทำงานตามปริมาณข้อมูลทีมากที่สุด การคิดบวกคิดแต่สิ่งดี คิดแต่สิ่งที่เป็นมงคลต่อจิตใจ เป็นการป้อนข้อมูลให้กับจิตใต้สำนึกอย่างต่อเนื่อง ข้อดีของจิตใต้สำนึกเอง ก็ไม่สามารถแยกแยะได้ว่า เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง หรือเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจากการโกหก เมื่อสะสมแต่สิ่งดี สิ่งสร้างสรรค์ให้กับจิตใต้สำนึกมาก ๆ จิตสำนึกก็จะแสดงการกระทำที่เป็นบวก ดังนั้นการแขวนพระเครื่อง เป็นจิตวิทยาเป็นการป้อนข้อมูลที่เป็นพลังบวก ให้กับจิตใต้สำนึกทุกวัน ๆ การเชื่อและศรัทธาในความเป็นสิริมงคลของพระเครื่ององค์นั้นจริง ๆ สิ่งอันเป็นมงคลก็จะเกิดขึ้นจริง ชีวิตก็จะมีความเจริญก้าวหน้า มีคุณภาพชีวิตดี มีความสุขในการใช้ชีวิต แต่ถ้าไม่เกิดความเชื่อมั่นและความศรัทธา พระเครื่ององค์ที่แขวนองค์นั้น ก็เป็นได้เพียงแค่เครื่องประดับกายที่มีความสวยงามเท่านั้น

กล่าวได้ว่าความเชื่อและศรัทธา เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกชาติทุกภาษามีมาแต่ดึกดำบรรพ์ ฉะนั้นจึงปรากฏว่า มีรูปลักษณะเครื่องรางต่าง ๆ อยู่คู่กับมนุษย์มา ทุกยุคทุกสมัย เพราะสิ่งเหล่านี้ เป็นเครื่องบำรุงขวัญและกำลังใจ บางครั้งคนที่อยู่ในที่คับขัน อยู่ในระหว่างอันตรายเมื่อนึกถึงสิ่งที่ตนศรัทธา และยึดมั่น เป็นที่พึ่ง ก็ทำให้มีสติมีความมุ่งมั่นที่จะต่อสู้ฝ่าฟัน ให้พ้นอุปสรรค และอันตราย และด้วยกำลังใจที่เกิดขึ้นทำให้บรรลุถึงความสำเร็จ ด้วยเหตุนี้ ไม่ว่าจะเป็นคนอยู่ในสมัยใดจึงชอบที่จะมีเครื่องรางไว้สำหรับตัว

พระเครื่องที่ดีย่อมได้รับความนิยม เกิดศรัทธาเป็นความเชื่อมั่นและกำลังใจแก่ผู้ยึดถือในองค์พระเครื่อง และเชื่อในพุทธคุณที่จะสามารถคุ้มครองทรัพย์สินและความปลอดภัยให้แก่ผู้เป็นเจ้าของ และยังเป็นเครื่องเตือนใจให้ทำแต่ความดี ละความชั่ว ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการถือพระเครื่องได้กลายเป็นเอกลักษณ์ของคนไทย เป็นความเชื่อและความนิยมที่ตังาม และเป็นวัฒนธรรมไทยที่เป็นมรดกตกทอดควรแก่การอนุรักษ์^๒

^๒นิตี กสิโกศล, พระเครื่อง/ความเชื่อในสังคมไทย, (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๘๙.

๔.๒.๒ คุณค่าด้านศาสนา

หลักคำสอนทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ไม่มีหลักคำสอนเรื่องพระเครื่อง แต่ความเชื่อเรื่องพระเครื่องนี้ เกิดขึ้นจากความเชื่อและความเคารพในองค์พระพุทธรูปอันเป็นสิ่งแทนพระพุทธรเจ้า และอาจได้รับอภิทธิพลจากความเชื่อของนิกายมนตรยาน^๓ ซึ่งเชื่อว่า อาจมีความเกี่ยวข้องกับแนวความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องอาถรรพเวทของศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเรื่องการสร้างพระพุทธรูปนี้มีปรากฏในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์ และจัดเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอภิทธิปาฏิหาริย์สามารถป้องกันอันตรายได้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายไสยศาสตร์ ในขณะที่เดียวกันก็มีความเชื่อว่าพระเครื่องนี้เป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธรเจ้าเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปคุณของพระองค์เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติให้ทำความดีต่อไป^๔

ในมนตรยานมีพระสูตรชื่อ “พระอาการวัตตาสูต”^๕ เป็นสูตรโบราณนับถือกันมาว่าศักดิ์สิทธิ์มาก แต่ไม่ปรากฏมีอยู่ในพระไตรปิฎก เนื้อเรื่องก็เป็นทำนองพระพุทธรูปภาสิตรัสแสดงแก่พระสารีบุตร ณ ภูเขาชิลมกุฏ แขวงเมืองราชคฤห์ พระเถระเจ้าได้เล็งญาณเห็นสรรพสัตว์ผู้หนาด้วยกิเลส ได้ประกอบอกุศลกรรมต้องไปอบาย จึงมีความปริวิตกกรุณาในสรรพสัตว์ทั้งหลายยิ่งนัก เห็นอยู่แต่พระบารมี ๓๐ ทิศ ซึ่งพระบรมศาสดาบำเพ็ญมาเท่านั้น จะช่วยป้องกันสัตว์เหล่านั้นได้ จึงกราบทูลถามพระผู้มีพระภาค พรณนาความปริวิตกของท่านให้ทราบ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงแสดงพระอาการวัตตาสูตกำหนดด้วยวรรค ๑๗ วรรค มีข้อความพิสดาร แต่ล้วนเป็นคำสรรเสริญพระพุทธรูปว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงบริบูรณ์ด้วยพระคุณอย่างนี้ เช่น ในอภิธรรมโพธิวรรค มีข้อความดังนี้

อิตปิ โส ภควา อภิสมโพธิปารมีสมปนโน สีลขณุปารมีสมปนโน สมาธิขณุปารมีสมปนโน ปญญาขณุปารมีสมปนโน ทวตตีสมหาปุรสลกขณุปารมีสมปนโน อภิสมโพธิวิคโค จตุตถโถ”

พระบรมศาสดาได้ตรัสพรรณนาคุณอันสูงส่งของพระสูตรนี้ว่า “ดูก่อนสารีบุตร ครั้งเมื่ออาการวัตตาสูตนี้ ชนทั้งหลายเหล่าใดในเหล่าหนึ่งได้กล่าวอยู่เป็นอัตราแล้ว บาปกรรมทั้งหมดก็จะไม่ได้

^๓มนตรยาน คือ ลัทธินิกายหนึ่งในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธินี้มาปรากฏมีอภิทธิพลขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ล่วงแล้ว ลักษณะพิเศษของมนตรยานที่แตกต่างจากลัทธิอื่นๆ คือ นับถือพิธีกรรมและการท่องบ่นสาธยายเวทมนตร์อาคมเป็นสำคัญ นอกจากนั้นก็ยังมีลัทธิกรรมไม่แปลกจากลัทธิมหายานเท่าใดนัก ชื่อเวทมนตร์แต่ละบทเรียกว่า “ธารณี” มีอันสูงส่งความขลังความศักดิ์สิทธิ์พรรณนาไว้วิจิตรลึกล้ำนักหนา ธารณีมนตร์เหล่านี้มีทั้งประเภทยาวหลายหน้าสมุด และประเภทสั้นเพียงคำสองคำ ซึ่งเรียกว่าหัวใจคาถาหรือหัวใจธารณี สามารถทำให้ผู้สาธยายพ้นจากทุกข์ภัยนานาชนิด และได้รับความสุขสวัสดิมงคลโชคลาภตามปรารถนาด้วย

^๔พระมหาเจด เจริณูรัมย์, “พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีของนักวิชาการพระพุทธศาสนา ในสถาบันอุดมศึกษา”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑). หน้า บทคัดย่อ.

^๕เสถียร โพธิ์นันทะ, “กระแสนมนตรยานในนิกายเถรวาท”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.Scribd.com/264018678>, [๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๐].

ช่องที่จะหยั่งลงไปในสันดาน แม้ถึงผู้นั้นกล่าวอยู่สักครั้งหนึ่งก็ดี ได้บอกกล่าวก็ดี หรือได้เขียนเองก็ดี และได้ให้ผู้อื่นเขียนก็ดี หรือได้จำทรงไว้ได้ก็ดี หรือได้กระทำสักการบูชา นับถือก็ดี หรือได้ระลึกเนื่องๆ โดยเคารพพร้อมด้วยไตรพระณามก็ดี จะปรารถนาสิ่งใดๆ ก็จะสำเร็จแก่บุคคลผู้นั้นตามประสงค์หรือพร้อมทุกสิ่งสรรพ ฯลฯ

คุณค่าพระเครื่องในพระพุทธศาสนาประการหนึ่งก็คือ เป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม การบูชาพระเครื่องในฐานะที่เป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม^๖ จะช่วยให้โน้มน้าวดึงดูดให้ผู้ใส่พระเครื่องหันไปปฏิบัติธรรม เช่น ใช้พระเครื่องแล้วต้องรักษาศีลด้วย ใช้พระเครื่องแล้วต้องสวดมนต์ภาวนาทำสมาธิอยู่เสมอ เป็นต้น เมื่อนำกระบวนการสร้างและการใช้พระเครื่องมาพิจารณาวิเคราะห์ เทียบเคียงกับหลักการปฏิบัติธรรมต่างๆ ที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น หลักบุญกิริยาวัตถุ หลักไตรสิกขา เป็นต้น พบว่ากระบวนการสร้างและการใช้พระเครื่องนั้น เป็นกุศโลบายที่แฝงเอาไว้เพื่อดึงดูดให้ผู้สร้างและผู้ใส่พระเครื่องได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมตามหลักบุญกิริยาวัตถุ หรือหลักไตรสิกขา อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

นอกจากนั้นคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยาในทางพระพุทธศาสนา คือพระเครื่องเปรียบเสมือนเครื่องเตือนใจให้คนทำความดี เพราะพระเครื่อง เป็นสิ่งหนึ่งที่เป็นตัวแทนของคุณงามความดี ถ้าหากว่าเรานับถือพระเครื่องเราต้องปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ดังนั้น ผู้ที่นับถือพระเครื่องส่วนใหญ่จะปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ตามคำสอนของครูบาอาจารย์ หรือผู้ที่เคารพนับถือ เช่น บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ ผู้ที่มีบุญคุณ เป็นต้น เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณของท่าน ระลึกถึงคำสอน และการปฏิบัติของท่าน เพื่อไม่ให้หลุดออกหรือละเลยจากการทำความดี เมื่อยามที่ไม่มีท่านอยู่แล้วหรือไม่ได้อยู่ใกล้ชิดท่าน พระเครื่องก็เปรียบได้กับเป็นเครื่องเตือนสติเรา

๔.๒.๓ คุณค่าทางพุทธศิลป์

พุทธศิลป์ เป็นผลงานสร้างสรรค์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานที่ยอดเยี่ยมในด้านทัศนศิลป์ (Visual Art) ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ พุทธศิลป์ประเภทจิตรกรรม (Painting) เป็นศิลปะเกี่ยวกับการเขียนภาพหรือวาดภาพ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแพร่และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธาปสาทะ ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ตรง ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

^๖ รอปทิส ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ข-ค.

ตัวอย่างลักษณะและคุณค่าทางพุทธศิลป์ของพระยอดขุนพลเมืองพะเยา

พระยอดขุนพลพะเยา ปางมารวิชัย พิมพ์ฐานตารางข้างเม็ด เนื้อดิน กรุจำตาเหิน^๗

เป็นพระพิมพ์ปรกโพธิ์พะเยา ที่ตั้งงามอีกพิมพ์หนึ่ง ประทับนั่งปางมารวิชัยบนฐานตาราง มีจุดเล็กๆ ข้างองค์พระ ความมั่งคั่งอยู่ที่ปรกโพธิ์ โดยปกติทั่วไป เราเรียกชื่อโดยรวมของพระพิมพ์ที่มีใบไม้ประดับเหนือเศียร หรือข้างเศียรว่า “ปรกโพธิ์” แต่บางพิมพ์รูปใบไม้ก็ไม่เหมือนใบโพธิ์ (อัสสัตถพฤกษ์) เสมอไป

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตร ฐานบัวก้างปลา เนื้อดิน กรุสันธาตุ

ลักษณะพุทธศิลป์ของพิมพ์นี้เมื่อเปรียบเทียบกับพระยอดขุนพลพิมพ์หอกฉัตรของกรูบ้านปิน จังหวัดแพร่ และของกรูต้นลำไย จังหวัดเชียงใหม่ ของพะเยาจะมีขนาดทั่วไปเล็กกว่า และเอวขอดเล็กกว่า และที่สำคัญคือพิมพ์ที่พบในกรูพะเยาลายร่วมฉัตรจะเป็นเม็ดจุด^๘ ส่วนที่อื่นจะเป็นลายร่วมฉัตรเป็นก้านขีดเส้น กรูพะเยาเป็นพิมพ์ปางนั่งสมาธิ กรูแพร่ กรูเชียงใหม่เป็นปางมารวิชัย และกรูพะเยาแม่พิมพ์จะมีหลายแบบกว่า เช่น พิมพ์หอกข้างขวา พิมพ์หอกข้างซ้าย ยังแยกพิมพ์เป็นด้ามฉัตรบัง (ข้อปล้องอ้อย) และพิมพ์ด้ามฉัตรเรียบ และพิมพ์ฐานขีด พิมพ์ฐานก้างปลา มีจุดส่วนพิมพ์หอกขวา (ซ้ายมือของเรา) ยังแยกเป็นพิมพ์ฐานตาราง พิมพ์ฐานเตี้ย สถานที่พบ กรูวัดพระเจ้าตน

^๗ เรื่องเดียวกัน, พระยอดขุนพลเมืองพะเยา, อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา, หน้า ๒๗.

^๘ พระยอดขุนพลพิมพ์หอก-ฉัตร, พระเครื่องเมืองพะเยา, หน้า ๒๔.

หลวง กรุสันธาตุ กรุบริเวณธาตุนกแขว กรุเวียงห้าว กรุเวียงลอ เป็นพิมพ์ที่ค่านิยมสูงมากที่สุดพิมพ์หนึ่ง กรุสันธาตุและกรุองค์พระเจ้านครหลวง เป็นพิมพ์ที่เป็นที่นิยมอย่างมาก มีคุณค่าทางพุทธคุณด้าน ศัตรูหมู่มารเกรงกลัว นำเกรงขาม ศัตรูจะยอมแพ้หรือยอมหลีกเลี่ยงอันตราย รวมทั้งเสริมบารมีให้มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตรนี้ เป็นหนึ่งในพิมพ์นิยมของพะเยา พระกรุพะเยามีหลายพิมพ์ หลายกรุ พระส่วนใหญ่รูปทรงเป็นแบบระฆังคว่ำ แตกต่างกันว่ารายละเอียดในองค์พระ และฐานพระ แสดงถึงการสร้างสรรค์ที่ยอดเยี่ยมของสกุลช่างพะเยา โดยเฉพาะพระยอดขุนพลพิมพ์นกลากรุเวียงกาหลง แหล่งผลิตเครื่องถ้วย ได้มีการสร้างพระโดยใช้เทคนิคเดียวกับเครื่องถ้วย

พิมพ์หอกฉัตร คำว่า หอก คือ ตาลปัตรพระ ตาลปัตรและฉัตรเป็นเครื่องทรงชั้นสูงสุดที่ถวายให้แก่พระพุทธเจ้า ส่วนฐานก้างปลาห้าจุด หมายถึง ฐานบัวและจุดเป็นเกสรดอกบัวที่เป็นเครื่องทรงสำหรับพระพุทธเจ้านั่งประดิษฐาน

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์นกลา เนื้อดิน กรุสันธาตุ

ลักษณะเป็นพิมพ์ใบโพธิ์ก้านตรง ขึ้นเหนือพระเมาลี แล้วแตกออกกิ่งข้างสี่กิ่งปลายกิ่งขดม้วนเป็นขอ ลักษณะพระโดยทั่วไป มีรูปนกลาอยู่ด้านบน และมีรูปปลาอยู่ใต้ฐาน ส่วนเนื้อดินจะแตกต่างกันไปตามสถานที่ สภาพของกรุ เป็นพิมพ์ที่นักสะสมแสวงหากันมากที่สุด โดยเฉพาะกรุสันธาตุและกรุองค์พระเจ้านครหลวง เป็นที่นิยมของคนพะเยาอย่างมาก โดยเฉพาะนักสะสมพระ มีคุณค่าทางพุทธคุณด้านความอุดมสมบูรณ์ด้วยลาภ ยศ มีความร่มเย็นเป็นสุข ทำมาค้าขายเจริญรุ่งเรือง

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเสมา เนื้อดิน กรุสันธาตุ

พระยอดขุนพลพิมพ์ซุ้มเสมา องค์พระนั่งปางมารวิชัย มีขนาดใกล้เคียง กับพิมพ์อื่นๆ แต่ขนาดขององค์พระจะแกะแม่พิมพ์ได้ใหญ่กว่าทุก ๆ พิมพ์^๙ เพราะไม่มีฉัตร และปรกโพธิ์บนเศศหรือเศียร พระพักตร์และพระวรกายนูนชัด พระกรอ่อนช้อยงดงาม ทำให้องค์พระได้สัดส่วนกับขนาดของพิมพ์ที่มีขนาดใหญ่พอสมควร จะนั่งปางมารวิชัย ประทับบนฐานกลีบบัวสองชั้น

พิมพ์ดีจะไม่มีการลวดลายที่ฐาน และลวดลายประดับด้านบน หรือด้านข้างองค์พระ และจะเป็นพิมพ์ปางนั่งสมาธิ พระวรกายลำสัน แผงไว้ซึ่งความเรียบง่ายแต่สง่างาม กรุที่พบกรุสันธาตุ กรุเวียงลอ กรุเวียงห้าว่ กรุเวียงกาหลง เป็นพิมพ์ที่หายากอีกพิมพ์หนึ่ง

พิมพ์ทั้ง ๒ นี้ มีคุณค่าด้านพุทธคุณด้านการแคล้วคลาด ปลอดภัย สิ่งชั่วร้าย หรือเหตุร้ายต่างๆ จะไม่เข้ามาอำกรายได้ เป็นพระคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ มีพลังหนักแน่นเหมือนตั้งเสมาอุโบสถ

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเกววัลย์ ฐานตาราง เนื้อดิน กรุเวียงห้าว่

^๙ ยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเสมา, พระเครื่องเมืองพะเยา, หน้า ๓๔

พุทธศิลป์ของพิมพ์นี้พระพักตร์เรียวแหลม งดงาม ตามลักษณะของพระยอดขุนพลพะเยา เป็นพระพิมพ์ปางมารวิชัย องค์พระประทับบนฐานตาราล้อยลูกศร กิ่งเก้าวลัยก้านขึ้นเหนือพระเมลาลีแล้วแตกกิ่งข้างสี่กิ่ง ปลายม้วนเป็นขอลายเครือเก้าวลัย เอกลักษณ์เฉพาะของพระกรูนี้จะ เป็นเนื้อดินเขียวผ่านแดง มีคุณค่าทางพุทธคุณด้านเมตตามหานิยม องค์พระจะมีความอ่อนช้อยงดงามอย่างมาก มีเสน่ห์กับผู้ที่ได้พบเจอ

พระยอดขุนพลกรุงเวียงลอ พิมพ์ซุ้มเก้าวลัย เป็นปางขัดสัคเค หมายถึง การตั้งตาลปัตรกำลังเชิญเทวดาให้มาร่วมฟังพระปริตร หรือเจริญพระพุทธรูป เป็นพระเนื้อชิน มีชินเงินและชินตระกั่วสนิมแดง เป็นศิลปะช่างเชียงแสนช่างราษฎร์ ซุ้มเก้าวลัย นิ้วบัวฟันปลาสองชั้น

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปราสาทไหว เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง กรูวัดป่าแดงบุญนาค

พระปางมารวิชัย เข้าแคบเศียรโต ประทับนั่งกลางซุ้มปราสาทเป็นรูปหน้าขนบสูง มีตา (ถ้ามีเขี้ยวเรียกว่า เกียรติมุข) เสาศูมเป็นลายเกลียวเชือกขึ้นไปรองรับตัวหงา และหลังคา เหนือเศียร เป็นจั่วสามเหลี่ยมมีลวดลายเตี้ยเรียบไม่มีลาย พระเมลาลีตูม เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง เป็นพิมพ์ที่นิยมกันมาก มีพุทธคุณสูง

เป็นศิลปะสกุลช่างพะเยา มีลักษณะทางกายภาพ ออกใหญ่ ใหญ่ตรง เอวเล็ก เหมือนพระยอดขุนพลพะเยาเนื้อดิน แตกต่างกันเรื่องการแกะแม่พิมพ์ การวางพระหัตถ์ วางพระบาท และซุ้มจะเป็นช่วงแรกๆ ในการพัฒนาแบบช่างศิลป์พะเยา จะโน้มเอียงไปทางศิลปะเชียงแสนสายต้นกำเนิดมาก

พระยอดขุนพล เนื้อสัมฤทธิ์สนิมหยก กรุวัดมหาพน

กรุวัดมหาพน อยู่ถมนรอบคูเมือง หนองระบู่ มีถนนคูเมืองตัดออกไปถนนประตูชัย ระหว่างกลางมีวัดร้าง ติดกับโบสถ์คริสต์หนองระบู่ วัดร้างชื่อวัดมหาพน อดีตวัดร้างนี้มีธาตุเจดีย์ลัทธิกรรมศิลป์กรได้เข้ามาบูรณะถึงสามปีกว่า มีตำนานเรื่อง เจ้าเมืองอินมาตีพะเยา พะเยาได้รื้อเอาหลังคาวิหารที่เป็นทองสัมฤทธิ์มาหลอมเป็นปืนใหญ่ต่อสู้ และพระกรูวัดมหาพนเป็นเนื้อสัมฤทธิ์ เนื้อในสีเหลืองออกทางเนื้อชั้นลงหิน เนื่องจากฝังอยู่ในดินเป็นเวลานาน จึงเป็นสนิมหยกสีสวยงามมาก ได้ตัดแต่งเป็นองค์เล็กๆ แยกเดี่ยวออกมา เพราะเป็นพระซ้อพระแฉง ที่หล่อขึ้นมาเป็นสถาปัตยกรรมชั้นสูง บ่งบอกถึงวิวัฒนาการของหล่อเนื้อสัมฤทธิ์ในสมัยนั้น เป็นช่วงที่รุ่งเรืองที่สุดของยุคสกุลช่างเชียงแสน และสกุลช่างพะเยา

กล่าวโดยสรุป คุณค่าทางพุทธศิลป์ เป็นเอกลักษณ์ที่ผสมผสานสกุลช่างพะเยา และสกุลช่างเชียงแสน ก่อให้เกิดลักษณะพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีคุณค่าทางพุทธคุณด้านศัตรูหมู่ มารเกรงกลัว น่าเกรงขาม ศัตรูจะยอมแพ้หรือยอมหลีกพ้นอันตราย รวมทั้งเสริมบารมีให้มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ด้านความอุดมสมบูรณ์ด้วยลาภ ยศ มีความร่มเย็นเป็นสุข ทำมาค้าขายเจริญรุ่งเรือง ด้านการแคล้วคลาด ปลอดภัย สิ่งชั่วร้าย หรือเหตุร้ายต่าง ๆ จะไม่เข้ามาอำภายได้ เป็นพระคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่างๆ และด้านเมตตาตามหานิยม องค์พระจะมีความอ่อนช้อนงดงามอย่างมาก มีเสน่ห์กับผู้ที่ได้พบเจอ

๔.๔ คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ

พระเครื่อง เป็นสื่อวัตถุที่มีความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) แต่เมื่อเข้ามาสู่โลก (Secular) มากขึ้น ในสังคมทุนนิยมแล้วก็ย่อมทำให้ พระเครื่อง มีผู้บริโภคเหมือนสินค้าทั่วไป ดังนั้นจึงได้ใช้เกณฑ์ตรรกวิทยาการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ของ โบ德里ยาร์ด ได้แบ่งเป็น ๔ เกณฑ์ ดังนี้คือ^{๑๐}

๑. มูลค่าใช้สอย (Use Value) เป็นของศักดิ์สิทธิ์/ความเชื่อ

๒. การแลกเปลี่ยนโดยใช้เงิน (Exchange Value) ในการเช่าพระเครื่อง

๓. การแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Exchange Value) คือ ไม่ได้เสพเชิงใช้สอย และการแลกเปลี่ยนแล้ว แต่จะเป็นเสพเชิงความหมาย (Meaning) แล้วว่าพระเครื่ององค์นี้มีความหมายว่าแบบนี้

๔. คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ (Sign Value) คือ จะเสพสัญลักษณ์เพื่อความแตกต่างๆ (Difference) คือจะมีการเปรียบเทียบรุ่นว่า ถ้าคนแคว้นพระรุ่นนี้ จะดูดีกว่ารุ่นนี้ซึ่งจะมีเรื่องชนชั้น (Class) มาเกี่ยวข้อง ซึ่งอาจจะเป็นการใส่พระเบญจภาคีเพื่อให้ดูมีบารมีต่างจากคนทั่วไป แต่ขณะเดียวกันก็ใส่เหมือนกับเพื่อนหรือคนในกลุ่มเดียวกัน หรือซื้อที่ศูนย์พระเครื่องที่มณฑลเพชรบูรณ์ จะดูว่าหรรษาคูมีฐานะดีกว่าไปเช่าพระเครื่องตามตลาดพระเครื่อง เป็นต้น

พระยอดขุนพลเมืองพะเยา เป็นที่นิยมกันในล้านนา ดังนั้นตลาดการเช่าพระยอดขุนพลเมืองพะเยา จึงมีอยู่ทั่วไปในล้านนา ดังนี้

๑. จังหวัดพะเยา แผงพระวัดศรีโคมคำ อำเภอเมืองพะเยา และแผงพระบ้านทุ่งต้นศรี
อำเภอดอกคำใต้

๒. จังหวัดเชียงราย แผงพระอำเภอป่าแดด อำเภอพาน และอำเภอเมืองเชียงราย

๓. จังหวัดน่าน แผงพระอำเภอเมืองน่าน

๔. จังหวัดลำปาง แผงพระอำเภอเมืองลำปาง

๕. จังหวัดแพร่ แผงพระอำเภอเมืองแพร่

๖. จังหวัดลำพูน แผงพระอำเภอเมืองลำพูน

๗. จังหวัดเชียงใหม่ แผงพระอำเภอเมืองเชียงใหม่

ส่วนใหญ่จะมีการเช่าซื้อตามแผงพระต่างๆ โดยเฉพาะจังหวัดพะเยา พระยอดขุนพลเมืองพะเยา จะมีราคาสูงกว่าแผงพระต่างจังหวัด เนื่องจากเป็นที่นิยม ของนักสะสมพระเฉพาะจังหวัดพะเยา และมีการประชาสัมพันธ์ในระบบเครือข่าย (Internet)

^{๑๐}วัชรกร รัตนกิจ, พระเครื่อง การสื่อสาร กับการบริโภคเชิงสัญลักษณ์, (กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๒.

ราคาเช่าซื้อพระยอดขุนพล ในจังหวัดพะเยา พบว่า ราคาจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับพระพิมพ์ในลักษณะต่างๆ เป็นที่นิยมมากหรือนิยมน้อย รวมทั้งลักษณะความสวยงามทางพุทธศิลป์และความสมบูรณ์ขององค์พระเครื่อง โดยทั่วไปมีการเช่าซื้อในราคาต่างๆ ดังนี้^{๑๑}

๑. พระยอดขุนพล พิมพ์ปกโพธิ์ เนื้อดิน ปางสมาธิ ฐานชิต กรุสันธาตุ พิมพ์ปกโพธิ์ เนื้อดิน กรุสันธาตุและกรูวัดพระเจ้าตนหลวง ราคาระหว่าง ๓๐,๐๐๐ - ๖๐,๐๐๐ บาท

๒. พระยอดขุนพล พิมพ์นกกปลา เนื้อดิน กรุสันธาตุและกรูวัดพระเจ้าตนหลวง ราคา ระหว่าง ๓๐,๐๐๐ - ๖๐,๐๐๐ บาท

๓. พระยอดขุนพล พิมพ์ขุมเถาว์ลัย เนื้อดิน กรูวัดป่าแดงบุญนาคนและกรุสันธาตุ ราคา ระหว่าง ๑๕,๐๐๐ - ๓๐,๐๐๐ บาท

๔. พระยอดขุนพล พิมพ์ขุมเสมา เนื้อดิน กรุสันธาตุและกรูวัดพระเจ้าตนหลวง เนื้อดิน กรูวัดป่าแดงบุญนาคนและกรุสันธาตุ ราคา ระหว่าง ๑๕,๐๐๐ - ๓๐,๐๐๐ บาท

๕. พระยอดขุนพล พิมพ์ต้อ เนื้อดิน พบมีทุกกรุในจังหวัดพะเยา แต่ที่นิยมมากที่สุดเป็น กรุสันธาตุและกรูพระเจ้าตนหลวง ราคา ระหว่าง ๑๕,๐๐๐ - ๓๐,๐๐๐ บาท

๖. พระยอดขุนพล พิมพ์หอกฉัตร ฐานบัวกำงปลา ฐานตาราง เนื้อดิน กรูวัดหลวงราช สันฐานและกรุสันธาตุ ราคา ระหว่าง ๑๕,๐๐๐ - ๓๐,๐๐๐ บาท

๗. พระยอดขุนพล พิมพ์ฉัตรเดี่ยว เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง กรูวัดลีและกรูเวียงลอ ราคา ระหว่าง ๑๕,๐๐๐ - ๓๐,๐๐๐ บาท

๘. พระยอดขุนพล พิมพ์ขุมระฆังเรือนแก้ว เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง กรูวัดลี ราคา ระหว่าง ๑๕,๐๐๐ - ๓๐,๐๐๐ บาท

กล่าวโดยสรุป คุณค่าทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับพระยอดขุนพล จะขึ้นอยู่กับศรัทธาความเชื่อของแต่ละบุคคล ความสวยงามสมบูรณ์ทางพุทธศิลป์ขององค์พระ เนื่องจากพระยอดขุนพลเมืองพะเยาเป็นพระเครื่องที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ เป็นที่นิยมของนักสะสมหรือเซียนพระ เพราะพระยอดขุนพลแต่ละพิมพ์บ่งบอกถึงความหมายที่คนสมัยนั้นสร้างขึ้นเพื่อให้ผู้พบเห็นรู้จักว่าหมายถึงอะไร เช่น พระยอดขุนพลพิมพ์นกกปลา และพิมพ์ปกโพธิ์ มีลักษณะที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ พิมพ์หอกฉัตร มีคุณค่าทางพุทธคุณด้านศัตรูหมู่มารเกรงกลัว น่าเกรงขาม ศัตรูจะยอมแพ้หรือยอมหลีกพ้นอันตราย จึงที่ต้องการอย่างมากจึงทำให้นักสะสมหรือเซียนพระนำมาให้เช่าบูชาทำให้เกิดแลกเปลี่ยนหมุนเวียนในทางเศรษฐกิจการเงินของกลุ่มนักสะสมหรือเซียนพระในจังหวัดพะเยาและจังหวัดใกล้เคียง นอกจากนั้นยังเป็นการส่งเสริมอาชีพ เช่นร้านกรอบพระ ร้านอัดกรอบพลาสติก จึงก่อให้เกิดรายได้ของคนในท้องถิ่น

^{๑๑} สัมภาษณ์นายเสน่ห์ ศรีวลีธนนท์, แผงพระตลาดภูมิกายาว, เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

บทที่ ๕

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ศึกษาคุณค่าพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อศึกษาคติความเชื่อและความเป็นมาการสร้างพระเครื่อง ๒) เพื่อศึกษาอิทธิพลของพระเครื่องยอดขุนพลเมืองพะเยา ๓) เพื่อศึกษาคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาเป็นแบบสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านพระเครื่องยอดขุนพลพะเยา จำนวน ๖ รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา

๕.๑ สรุปผล

๑. คติความเชื่อและความเป็นมาของการสร้างพระเครื่อง เมื่อมีการคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาแล้ว การสร้างพระเครื่องต่างๆ ก็เริ่มมีการถูกสร้างตามมา พระเครื่อง เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กที่สามารถพกพาติดตัวได้ โดยการผ่านการทำพิธีปลุกเสกลงอักขระเลขยันต์คาถาต่างๆ โดยมีคติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระเครื่อง ประกอบด้วย สร้างขึ้นเป็นที่ระลึกในการสักการะสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา สร้างขึ้นเพื่อสืบอายุพระศาสนา สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย และสร้างขึ้นในฐานะรูปเคารพบูชาหรือเป็นภาพเล่าเรื่อง เป็นต้น ๑) เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ๒) เพื่ออุทิศให้ผู้วายชนม์ ๓) เพื่อประกอบภารกิจและเป็นที่บูชา ๔) เพื่อเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม ๓) เพื่อเป็นกุศโลบายในการเผยแพร่ธรรม

๒. อิทธิพลของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา พระยอดขุนพลเมืองพะเยา

เกิดจากเศษปูนกะเทาะออกจากองค์พระเจ้าตนหลวงและได้พบพระยอดขุนพลอีกครั้งเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕ ประมาณ ๒๐ องค์จากในก้อนปูนที่ชำรุด พระยอดขุนพลเมืองพะเยา นับเป็นพระที่สามารถแขวนเดี่ยว หรือแขวนเป็นองค์ประธาน เพราะพระยอดขุนพลพะเยา ถือได้ว่าเป็นพระเจ้าตนหลวงองค์จำลอง โดยมีอิทธิพลในฐานะเครื่องรางของขลัง เพราะเป็นพระเครื่องที่สามารถแขวนได้ ซึ่งถือว่าเมื่อแขวนพระยอดขุนพลแล้วจะส่งผลให้มีพุทธคุณด้านเสริมบารมี มหาอำนาจ คงกระพัน และความอุดมสมบูรณ์ ในฐานะเป็นวัตถุมงคล โดยมีปัจจัยเชื่อมโยงดังนี้คือ ความเป็นพุทธศิลป์ อายุการสร้างทำร่อยกว่าปี ขนาดไม่ใหญ่เกินไปสามารถใช้แขวนคอได้สะดวก มีการปลุกเสกพร้อมพระเจ้าตนหลวง มวลสารเป็นเนื้อดิน เนื้อสัมฤทธิ์ และเนื้อชินตะกั่ว และมีพุทธคุณ และในฐานะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ (พุทธคุณ) พระยอดขุนพลมีพุทธคุณทางคงกระพันชาตรี พิษิตอันตราย พิษิตภัยเสริมสร้างบารมี แก่ผู้บูชา

๓. คุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา

การแขวนพระยอดขุนพล เป็นความเชื่อของผู้สะสมพระเครื่องซึ่งมีความเชื่อในเรื่องพลังลึกลับด้านคุ้มครองแคล้วคลาด เป็นการอันเชิญคุณของพระ ยอดขุนพลให้มาสถิตที่ตัว เพื่อปกป้องรักษา มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยช่วยเหลือ เพื่อลดความรุนแรงในการเกิดอุบัติเหตุ ดังนั้น พระยอดขุนพล เป็นพระเครื่องที่มีคุณค่าด้านจิตใจ คุณค่าด้านศาสนา คุณค่าทางพุทธศิลป์ และมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ดังนี้

๑) คุณค่าด้านจิตใจ

พระยอดขุนพลมีอิทธิพลต่อจิตใจซึ่งเป็นผลมาจากความเชื่อในพระเครื่อง การพกหรือการแขวนพระเครื่องหลัก ๆ แล้วเป็นความเชื่อส่วนบุคคล โดยได้รับอิทธิพลและความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา เพื่อใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจส่วนบุคคล จึงส่งผลทำให้ พระเครื่อง ความเชื่อ เป็นของคู่กัน พระเครื่องเป็นวัตถุนิยมที่มีอิทธิพลทางความคิด ความเชื่อและศรัทธา เช่นแขวนพระเครื่องรุ่นนี้รุ่นนั้นเป็นพระเครื่องเมตตามหานิยมเมื่อพกแล้ว จะทำให้ตนมีความเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน ได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ มีโชคลาภ ร่ำรวยมีเงินทองมากมาย

๒) คุณค่าด้านศาสนา

พระเครื่องในพระพุทธศาสนาประการหนึ่งก็คือ เป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม การบูชาพระเครื่องในฐานะที่เป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม^๑ จะช่วยให้โน้มมน้าวดึงดูดให้ผู้ใส่พระเครื่องหันไปปฏิบัติธรรม เช่น ใช้พระเครื่องแล้วต้องรักษาศีลด้วย ใช้พระเครื่องแล้วต้องสวดมนต์ภาวนาทำสมาธิอยู่เสมอ เป็นต้น เมื่อนำกระบวนการสร้างและการใช้พระเครื่องมาพิจารณาวิเคราะห์ เทียบเคียงกับหลักการปฏิบัติธรรมต่างๆ ที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น หลักบุญกิริยาวัตร หลักไตรสิกขา เป็นต้น พบว่ากระบวนการสร้างและการใช้พระเครื่องนั้น เป็นกุศโลบายที่แฝงเอาไว้เพื่อดึงดูดให้ผู้สร้างและผู้ใส่พระเครื่องได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมตามหลักบุญกิริยาวัตร หรือหลักไตรสิกขาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์

ดังนั้นผู้ที่นับถือพระเครื่องส่วนใหญ่จะปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามคำสอนของครูบาอาจารย์ หรือผู้ที่เคารพนับถือ เช่นบิดา มารดา ญาติผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ ผู้มีพระคุณ เป็นต้น สอดคล้องกับพระราชพงศาวดารสุโขทัย เจ้าอาวาสวัดบุญเกิด อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ได้กล่าวว่า

“การห้อยพระเครื่องนั้นจัดเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งเอาไว้ให้คนนึกถึงพระรัตนตรัย เพราะเป็นสิ่งสัมผัสได้ ห้อยติดคอไว้ จิตจะนึกถึงพระรัตนตรัยอันเป็นมงคล อันเป็นการระลึกถึงคุณ

^๑ รอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ข-ค.

รำลึกคำสอนและการปฏิบัติ เพื่อไม่ให้หลุดออกหรือละเลยจากการทำความดี พระเครื่องก็เปรียบได้กับเป็นเครื่องเตือนสติเราให้ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวงและเป็นการป้องกันการลวงละเมิดศีล”

๓) คุณค่าทางพุทธศิลป์

พระยอดขุนพลเมืองพะเยาเป็นเอกลักษณ์ที่ผสมผสานสกุลช่างพะเยา และสกุลช่างเชียงใหม่ ก่อให้เกิดลักษณะพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีคุณค่าทางพุทธคุณด้านศัตรูหมู่มารเกรงกลัว นำเกรงขาม ศัตรูจะยอมแพ้หรือยอมหลักพันอันตราย รวมทั้งเสริมบารมีให้มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ด้านความอุดมสมบูรณ์ด้วยลาภ ยศ มีความร่มเย็นเป็นสุข ทำมาค้าขายเจริญรุ่งเรือง ด้านการแคล้วคลาด ปลอดภัย สิ่งชั่วร้าย หรือเหตุร้ายต่าง ๆ จะไม่เข้ามาย่ำกรายได้ เป็นพระคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่างๆ และด้านเมตตาตามทานิยม องค์พระจะมีความอ่อนช้อยงดงามอย่างมาก มีเสน่ห์กับผู้ที่ได้พบเจอ

๔) คุณค่าทางเศรษฐกิจ

คุณค่าทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับพระยอดขุนพล จะขึ้นอยู่กับศรัทธาความเชื่อของแต่ละบุคคล ความสวยงามสมบูรณ์ทางพุทธศิลป์ขององค์พระ และพระยอดขุนพลพะเยา จะเป็นที่ยอดนิยมที่สุดในตลาดพระจังหวัดพะเยา มูลค่าในการเช่าซื้อบูชาจะสูงกว่าจังหวัดใกล้เคียงดังเช่น พระยอดขุนพลพิมพ์ปกโพธิ์ เนื้อดิน ปางสมาธิ ฐานชิต กรุสันธาคู พิมพ์ปกโพธิ์ เนื้อดิน กรุสันธาคูและกรูวัดพระเจ้าตนหลวง ราคาระหว่าง ๓๐,๐๐๐ – ๖๐,๐๐๐ บาท จึงที่ต้องการอย่างมากจึงทำให้นักสะสมหรือเซียนพระนำมาให้บูชาทำให้เกิดแลกเปลี่ยนหมุนเวียนในทางเศรษฐกิจการเงินของกลุ่มนักสะสมหรือเซียนพระในจังหวัดพะเยาและจังหวัดใกล้เคียงนอกจากนั้นยังเป็นการส่งเสริมอาชีพ เช่นร้านกรอบพระ ร้านอัดกรอบพลาสติก จึงก่อให้เกิดรายได้ของคนในท้องถิ่น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากผลการวิจัยคุณค่าพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา พบว่าจากการสัมภาษณ์ยังมองพระยอดขุนพลในเชิงของพุทธพาณิชย์ และอิทธิปาฏิหาริย์ ไม่ได้มองในแง่ของการประพฤติปฏิบัติตนในการรักษาศีล และปฏิบัติธรรม ดังนั้น ควรมีแนวทางในการนำพระยอดขุนพลเป็นต้นแบบของการประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ดี และปฏิบัติตาม เป็นพุทธานุสติ ธรรมานุสติ สังฆานุสติ รวมทั้งเป็นสิ่งระลึกอันประเสริฐของบุคคลนับแต่ผู้คนรุ่นแต่ก่อนมาจนถึงปัจจุบัน และต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับพระยอดขุนพลในตำนานโดยการศึกษาเปรียบเทียบ ในด้านจุดประสงค์ในการสร้างพระยอดขุนพล ลักษณะพุทธศิลป์ พุทธคุณ อิทธิพล และคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพลในแต่ละพื้นที่ เป็นต้น

บรรณานุกรม

๑. ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. **เมืองน่านในโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.

ขจรพันธ์ สวดยฉลาด. **เลือกวัตถุมงคลให้เหมาะกับบราสีเกิด**. กรุงเทพฯ: ดวงกมล, ๒๕๕๑.

คณะกรรมการดำเนินงานโครงการสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๖**, กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๒.

จิตตานุกาพ. **๙ พระเนือติยอดนิยม**. กรุงเทพฯ: อิงค์ กู๊ด, ๒๕๕๕

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพิเชฐ สายพันธ์ (บรรณาธิการ). **ทฤษฎีบ้านเมือง ศาสตราจารย์คำจองกับการศึกษาชนชาติไทย**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, ๒๕๕๕.

เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี (ปริวรรนต). **ตำนานเมืองพะเยา**, เชียงใหม่: นครพิงค์การพิมพ์.

ชมรมผู้นิยมพระเครื่องเมืองลำปาง. **หนังสือรวมสุดยอดพระเครื่องเมืองลำปาง ฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑ เชียงใหม่: บริษัท พระเมืองเหนือ จำกัด, ๒๕๕๖

ฉพล ศิริวงศ์ทอง. (ม.ป.ป). **ประวัติพระเจ้าสองสี**. เชียงราย: (ม.ป.ท).

ธิดา สาระยา. **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔.

น. ณ ปากน้ำ. **ศิลปะของพระพุทธรูป**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์. ๒๕๑๕.

นเรศ ภูจินาพันธ์. **พระเครื่องเมืองพะเยา**. ชมรมพระเครื่องเมืองพะเยา: นครนิเวศการพิมพ์, ๒๕๔๑.

นายสนธิ สัมครการ. **ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยวิเคราะห์เชิงสังคม-มานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

นิติ กสิโกศล. **พระเครื่อง/ความเชื่อในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

แน่นน้อย ปัญจพรรค และคณะ. **เสน่ห์ไม้แกะสลักล้านนา**. กรุงเทพฯ: เรียงรมย์, ๒๕๓๗.

ผศ. ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **“พระพุทธรูป”** สารานุกรมสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๙. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน สยามเสื่อป่า, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระยอดขุนพลเมืองพะเยา. **อมตะพระเครื่องเมืองล้านนา**. ชมรมพระเครื่องเมืองพะเยา: บริษัทครองช่าง พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๖.

พิริยะ ไกรฤกษ์. **รากเหง้าแห่งศิลปะไทย**. กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊คส์, ๒๕๕๐.

พีระพงศ์ พงศ์เพชรกุล. **เหรียญยอดนิยมเมืองเหนือ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. พงศ์ เชียงใหม่: บริษัท พระเมืองเหนือ จำกัด, ๒๕๕๕.

มณี พะยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๙.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์, ๒๕๕๔.

ยอร์ช เซเดส์. **ตำนานพระพิมพ์**. พระนคร: ม.ป.ท.. ๒๕๑๓. พิมพ์ในงานศพนายกรี กรโกวิท พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๓.

รอบทิศ ไวยสุศรี. **การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๕๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

เรณู วิชาศิลป์. **พื้นเมืองแสนหวี ฉบับหอคำเมืองใหญ่**. เชียงใหม่: : ซิลค์เวอร์บุ๊ก, ๒๕๕๐.

วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. **วิหารล้านนา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔.

วัชระ สนธิชัย. **เล่าเรื่องพระเครื่องเมืองลำพูน**. กรุงเทพฯ: ดวงกมล, ๒๕๕๗.

วัชรกร รัตนกิจ. **พระเครื่อง การสื่อสาร กับการบริโภคเชิงสัญลักษณ์**. กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

วิรัตน์ พร้อมเพรียงบุญ. นิमितพระพุทธรูมหามิ่งเมืองเรืองราช (พระเจ้าอมลัน). ลำพูน: (ม.ป.ท.), ๒๕๓๘.

วีระชัย ไชยเจริญ. พระสกุลลำพูน (ฉบับคู่มือเขียน). พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: อมตพระเครื่อง, ๒๕๕๔.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. พระเครื่องในเมืองสยาม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มติชน จำกัด, ๒๕๓๗.

_____ . ความหมายพระบรมธาตุในสยามประเทศ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๖.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๗.

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล. ศิลปะอินเดีย. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕.

_____ . ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

ศิลปวัฒนธรรม. ประชุมจารึกเมืองพะเยา. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๓๘.

ส. ศิวรักษ์. ความเข้าใจในเรื่องพระพุทธรูเจ้าและมหาสาวิกาในสมัยพุทธกาล.

ส.พลายน้อย. พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๔๔.

สงวน โชติสุขรัตน์. ประชุมล้านนาไทย เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕.

สงวน โชติสุขรัตน์. ศิลปะภาคเหนือ : ทริภุญชัย – ล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๘.

สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์. วิเคราะห์ประวัติการนับถือพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระฯ พระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพุทธเจดีย์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕.

สมพร ไชยภูมิธรรม. ปางพระพุทธรูป. กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรมสำนักพิมพ์, ๒๕๓๗.

สิริวัฒน์ คำวันสา. อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๒.

สิริวัฒน์ คำวันสา. อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๒.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. อัฟกานิสถาน แหล่งผลิตพระพุทธรูปองค์แรกของโลก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. โบราณวัตถุ- โบราณสถานในวัดล้านนา. เชียงใหม่: แสงศิลป์, ๒๕๔๙.

อรรคเดช กฤษณะติลก. หนังสือพระรอดเล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓.

อุดม เขยกวีวงศ์. ตำนานพระเมืองเหนือ (พระ ๕ พี่น้อง). กรุงเทพฯ: เสริมปัญญา, ๒๕๕๒.

(๒) วิทยานิพนธ์

ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์. พระเครื่องกับสังคมไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ถึง พ.ศ. ๒๕๕๐: การศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพาณิชย์. **นครปฐม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔.**

พระสุชาติ วชิรปัญญา (นาอุดม). “ศึกษาวิเคราะห์พระแก้วมรกตพระคู่บ้านคู่เมืองของไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.**

บุศรา สว่างศรี. พุทธพาณิชย์: พระเครื่อง. **ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.**

พระมหาเชิด เจริญรัมย์ “พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีของนักวิชาการพระพุทธศาสนา ในสถาบันอุดมศึกษา”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.**

พระสุรศักดิ์ กิตติปัญญา (จันทราภรณ์). “ศึกษาพระเครื่องในฐานะสื่อเผยแผ่พุทธธรรมในสังคมไทย ปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.**

รอบทิศ ไวยสุศรี. “ศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.**

สุวิภา จำปาวัลย์ และคณะ. **การศึกษาพุทธสัญลักษณ์ล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓.**

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา. “ต้นแบบและพัฒนาการแห่งการสร้างพระพุทธรูป”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.. [๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

Amulet Thailand. “พระเครื่อง” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.chuna0320.wordpress.com/tag/> [๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๙].

คู่มือปฏิบัติศาสนพิธีเบื้องต้น. “พิธีพุทธภิเษก หรือมังคลาภิเษก” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.nakhonsithammarat.go.th/web_52/datacenter/doc_download/ceremory8.pdf [๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๙].

จันทิพย์ คาคประกอบ. “เรื่อง พระเครื่องคืออะไร ทำไมต้องมีพระเครื่อง” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.prayotniyom.com/article_detail.php?id=55. [๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๙].

เจโตวิมุตติ. “อานิสงส์การสร้างพระ” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.jetovimut.com/index.php/anisong/93-anisong-sangpra.html> [๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๙].

ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์. “ประวัติศาสตร์ผ่านพระเครื่อง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.th.wikipedia.org/>. [๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

จ. ธรรมรักษ์. “การบูชาพระตามหลักโบราณจารย์” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.torthammarak.wordpress.com> [สืบค้นเมื่อ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๙].

นางพญาพระเครื่อง (นามปากกา). “พระพุทธรูปสลักศิลาสกุลช่างพะเยา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.พระใหม่พลาซ่า.com> [๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙].

ล้านนาคดี. “พระพุทธรูป” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.lannakadee.cmu.ac.th/area2/page2.php?pid=5> [๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๙].

เสถียร โพธิ์นันทะ. “กระแสนทรายนในนิกายเถรวาท”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.Scribd.com/264018678>. [๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๐].

(๔) สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระวิมลญาณมุนี เจ้าอาวาสวัดลี (กรวัดลี) อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระราชมงคลวิสุทธิ เจ้าอาวาสวัดบุญเกิด อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา, เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายทวิสิทธิ์ งานดี. แฝงพระบ้านแม่ต้า ณ บ้านเลขที่ ๑๙๖/๒ แม่ต้าสายใน อ.เมือง จ.พะเยา, เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายทองดี ไทยใหม่. แผงพระบ้านจุน ณ บ้านเลขที่ ๑๗๐ หมู่ ๔ ต.ห้วยข้าวกล้า อ.จุน
จ.พะเยา, เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายเสน่ห์ ศรีวิลินันท์. แผงพระตลาดภูกามยาว ณ บ้านเลขที่ ๒๗๓ หมู่ ๑๓ ต. ดงเจน
อ.ภูกามยาว จ.พะเยา, เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายอินปิ่น เรือนคำ. แผงพระบ้านต๋น ณ บ้านเลขที่ ๒๑๙ หมู่ ๑๐ ต.บ้านต๋น อ.เมือง
จ.พะเยา, เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

สัมภาษณ์

สัมภาษณ์พระมงคลวิสุทธิ์
ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดพะเยา

สัมภาษณ์พระวิมลญาณมุนี
รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา

สัมภาษณ์นายทวีสิทธิ์ งานดี
เขียนพระแผงพระแม่ต๋า

สัมภาษณ์นายทองดี ไทยใหม่
เขียนพระแผงพระบ้านจุน

สัมภาษณ์นายเสนห์ ศรีวลีธนนท์
เขียนพระแผงพระตลาดภูกามยาว

สัมภาษณ์นายอินปิ่น เรือนคำ
เขียนพระแผงพระตลาดภูกามยาว

ภาคผนวก ข
พระยอดขุนพล

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ เนื้อดิน ปางสมาธิ ฐานขีต กรุสันธาดู

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเถาว์ลัยเล็ก เนื้อดิน กรุสันธาดู

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ ฐานแท่นแก้ว เนื้อดิน กรุสันธาตุ

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ ฐานแท่นแก้ว เนื้อดิน กรุวัดพระเจ้าตนหลวง

พระยอดขุนพลพะเยา ปางมารวิชัย พิมพ์ฐานตารางข้างเม็ด เนื้อดิน กรุจำตาเหิน

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ ฐานแทนแก้ว เนื้อดิน กรุสันธาตุ

พระยอดขุนพลพะเยา ปางมารวิชัย พิมพ์ฐานตารางข้างเม็ด เนื้อดิน กรุสันธาตุ (ไม่ตัดปีก)

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเสมา เนื้อดิน กรุสันธาตุ

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ต้อ เนื้อดิน กรุสันธาตุ

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตร ฐานบัวก้างปลา เนื้อดิน กรุสันธาตุ

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์นกปลา เนื้อดิน กรุสันธาตุ

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตรฐานตาราง เนื้อดิน กรุสันธาตุ (ไม่ตัดปีก)

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตรฐานตาราง เนื้อดิน กรุสันธาตุ

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตร ฐานตาราง เนื้อดิน กรุจำตาเหิน

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์หอกฉัตร ฐานตาราง เนื้อดิน กรุจำตาเหิน

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ ปางสมาธิ ฐานบัวเม็ด เนื้อดิน กรุสันธาตุ

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มเถาววัลย์ฐานตาราง เนื้อดิน กรุเวียงห้า

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ฉัตรเดี่ยว เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง กรุวัดฝางหมื่น

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ซุ้มระฆังเรือนแก้ว เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง กรุวัดลี

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปรกโพธิ์ เนื้อดิน กรุใต้ต้นโพธิ์วัดอุ่มหล้า

พระยอดขุนพลพะเยา พิมพ์ปราสาทไหว เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง กรุวัดป่าแดงบุญนาค

พระยอดขุนพลพะเยา เนื้อชินตะกั่วสนิมแดง หลังเข็ม (พิมพ์ตัดชิดองค์) กรุวัดลี

พระยอดขุนพล เนื้อสัมฤทธิ์ กรุวัดมหาพน

พิมพ์ปรกโพธิ์

พิมพ์ซุ้มเสมา

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ นามสกุล : พระนิรันดร์ สุจิตโต (ยาสมุทร)
- เกิด : วันศุกร์ ที่ ๕ มีนาคม ๒๔๙๗
- การศึกษา : พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา
นักธรรมชั้นเอก
- อุปสมบท : วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๓ ณ วัดสันช้างหิน ตำบลดอกคำใต้
อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
- ตำแหน่งหน้าที่ : เจ้าอาวาสวัดทุ่งต้นศรี
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๓๑ บ้านทุ่งต้นศรี ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา